

СПІВЗАСНОВНИКИ:

Державна наукова установа
"Книжкова палата України імені Івана Федорова";
Харківська державна академія культури

Шеф-редактор — Сенченко М.
Головний редактор — Давидова І.
Заступниця головного редактора — Васьківська О.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Давидова І. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.
(голова редколегії), Україна
Сенченко М. — д-р техн. наук, проф. (заступник голови
редколегії), Україна
Кобелєв О. — д-р наук з соц. комунікацій, проф., Україна
Гандзюк В. — канд. наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Льганасва В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Киричок А. — канд. наук з соц. комунікацій, доц.,
Україна
Лопатовська І. — д-р філософії, доц., США
Мар'їна О. — д-р наук з соц. комунікацій, доц., Україна
Маркова В. — д-р наук з соц. комунікацій, проф.,
Україна
Мацюк Г. — канд. наук з соц. комунікацій, Україна
Сербін О. — д-р наук з соц. комунікацій, Україна
Ткаченко В. — д-р техн. наук, проф., Україна
Федушко С. — канд. техн. наук, доц., Україна
Шейко В. — д-р іст. наук, проф., Україна
Шпак В. — д-р іст. наук, проф., Україна

Рекомендовано до друку вченою радою Книжкової
палати України (протокол № 8 від 29.08.2024).

Відповідальна за випуск — Жданова Н.
Коректура — Панченко Є.
Комп'ютерні складання та верстання — Алексанян А.

Журнал "Вісник Книжкової палати" Атестаційною колегією
Міністерства освіти і науки України віднесено до наукових
фахових видань України в галузі соціальних комунікацій
(наказ МОН від 29.06.2021 № 735).

Використання у будь-якій формі матеріалів, що опубліко-
вані в журналі, узгоджується з редакцією. Посилання на
видання обов'язкові. Авторські оригінали не повертаються.
Редакція не завжди поділяє точку зору авторів статей.

Редакція, видавець і виготовлювач: Державна наукова
установа "Книжкова палата України імені Івана Федорова".

Адреса: просп. Л. Каденюка, 27, Київ, Україна, 02094
Тел.: +380 (44) 292-01-34 (приймальня),
+380 (44) 292-30-11 (редакція)
Факс: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

CO-FOUNDERS:

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine
State Research Institution;
Kharkiv State Academy of Culture

Editorial director — Senchenko M.
Editor-in-Chief — Davydova I.
Deputy Editor — Vaskivska O.

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:

Davydova I. — Dr of Social Communication, Prof. (chairman
of the editorial board), Ukraine
Senchenko M. — Dr of Technical Sciences, Prof.
(deputy chairman of the editorial board), Ukraine
Kobieliev O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Handziuk V. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Ihmanaeva V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Kyrychok A. — PhD of Social Communication, Assoc. Prof.,
Ukraine
Lopatovska I. — PhD, Assoc. Prof., USA
Mariina O. — Dr of Social Communication, Assoc. Prof., Ukraine
Markova V. — Dr of Social Communication, Prof., Ukraine
Matsiuk H. — PhD of Social Communication, Ukraine
Serbin O. — Dr of Social Communication, Ukraine
Tkachenko V. — Dr of Technical Sciences, Prof., Ukraine
Fedushko S. — PhD of Technical Sciences, Assoc. Prof., Ukraine
Sheyko V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine
Shpak V. — Dr of Historical Sciences, Prof., Ukraine

The Academic Council of the Book Chamber recommends
printing this Bulletin (Protocol № 8 from 29.08.2024).

Editor — Zhdanova N.
Proofreader — Panchenko E.
Computer layout — Aleksanyan A.

The Board of Attestation of the Ministry of Education and Science
designed the Bulletin of the Book Chamber of Ukraine as the
professional scientific publication of Ukraine in the field of social
communication. (Order of the Ministry of Education and Science
of Ukraine No. 735 of June 29, 2021).

You can use the materials printed in the Bulletin by an agreement
with editorial staff. A reference to publications is necessary.
Manuscripts are not returned. Editors are not always agreeing with
point of view of the author.

Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, State Research
Institution is the editorial office, publisher and manufacturer.

Address: Av. L. Kadenuk, 27, Kyiv, Ukraine, 02094
Tel.: +380 (44) 292-01-34 (reception),
+380 (44) 292-30-11 (editors)
Fax: +380 (44) 296-71-15
E-mail: visnyk@ukrbook.net

З М І С Т

СТОРИНКА ШЕФ-РЕДАКТОРА

СЕНЧЕНКО М. Ера домінування Розуму..... 3

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

КУШНАРЕНКО Н., СОЛЯНИК А. "Вісник Харківської державної академії культури":
25 років успішного служіння науці 8

РЕЦЕНЗІЇ

ШПАК В. Давня література релігійного змісту: сучасний погляд 17

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

АРСЕНКО А. Штучний інтелект у сучасних умовах цифрової трансформації
глобального суспільства..... 18

МАКАРОВА М. Інструменти сприяння інформаційній безпеці в медіапросторі..... 23

ВАСИЛЕНКО В., ПРИСЯЖНЮК К. Стратегії впровадження інтернаціоналізації
в закладах вищої освіти 30

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА

ДОСКІЧ Л. Цифровізація та шкільна бібліотека: роль у трансформації освіти 36

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

ПАЛІЧУК К. Міжнародний досвід і стандарти впровадження інноваційних технологій
у документаційне забезпечення в Україні 41

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

ЯКУБОВА Т., МАТВІЙШИЙ Я. Професор Віленського університету
Міхал Пелка-Полінський: дослідження наукового доробку та книжкових знаків..... 45

ОЛІЙНИК М. Особливості теоретичного навчання давньоримських військових..... 50

C O N T E N T

CHIEF-EDITOR'S PAGE

SENCHENKO M. The era of the domination of Mind..... 3

BOOKSCIENCE. PUBLISHING

KUSHNARENKO N., SOLIANYK A. "Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture":
25 years of successful service to science 8

REVIEWS

SHPAK V. Ancient literature of religious content: a modern view 17

SOCIAL COMMUNICATION TECHNOLOGIES

ARSEIENKO A. Artificial intelligence as it is in the current conditions of digital
transformation of global society..... 18

MAKAROVA M. Tools for promoting information security in the media space..... 23

VASYLENKO V., PRYSYAZHNYUK K. Strategies for the implementation
of internationalization in institutions of higher education 30

LIBRARIANSHIP

DOSKICH L. Digitization and school library: role in the transformation of education..... 36

DOCUMENTARY SCIENCE

PALICHUK K. International experience and standards of implementation
of innovative technologies in document management in Ukraine 41

HISTORICAL INTELLIGENCE

YAKUBOVA T., MATVIYSHYN Ya. Vilnius University professor Michał Pełka-Poliński:
research of scientific work and book marks..... 45

OLIYNYK M. Features of the theoretical training of the ancient Roman military 50

До 160-річчя від дня народження В. Вернадського

УДК 316.324.8:[140.8:[13+165.173]](045)

Микола Сенченко,

директор Книжкової палати України, професор,

e-mail: director@ukrbook.net

Ера домінування Розуму*

Перш ніж думати про тих, хто тебе випередив,
озирнися назад і подивися, скільки від тебе відстало.

Фрідріх II Великий, король Пруссії

Ментальні закони — формула успіху

Закон контролю

Канадсько-американський письменник Б. Трейсі так визначає ментальні закони: "Ментальні (духовні) закони — це інструменти, за допомогою яких здійснюється процес мислення. Вони дають вам змогу зрозуміти, хто ви такий, як ви опинилися у цьому стані й, що найважливіше, як потрапити туди, де ви хочете опинитися в майбутньому"¹.

Свідомість людини розвивається в системі законів двох типів: закони, створені людством, та фізичні закони природи. Якщо порушувати людські закони, наприклад, правила дорожнього руху, можна дістати покарання, а можна його уникнути. Однак якщо порушувати закони природи, то покарання наздожене обов'язково — щоразу й без варіантів.

Закони природи, зі свого боку, поділяються на дві категорії: закони фізики й ментальні закони. Дію законів фізики можна перевірити через контрольовані експерименти та практичну діяльність, а ментальні закони — лише за допомогою досвіду та інтуїції, спостерігаючи за їх дією у власному житті.

Окремі ментальні закони було сформульовано приблизно чотири тисячі років тому. В античному світі ці принципи викладали в так званих школах таїнства. Учням доводилося навчатися тривалий час, адже вони опановували ці знання поступово та послідовно.

У ранній період історії ці закони було призначено для поширення в суспільстві. Наставники шкіл таїнства вважали, що свідомість тодішньої людини була готовою до правильного тлумачення цих знань, тому їх можна було використовувати за призначенням.

Сьогодні більшість ментальних законів описано, їх відкрито обговорюють, проте ґрунтовно з ними ознайомлені лише окремі дослідники.

Ментальні закони подібні до законів фізики тому, що працюють об'єктивно та не залежать від людини. Закон гравітації, наприклад, діє повсюдно на нашій планеті 24 години на добу. Стрибнувши з десятиповерхової будівлі, людина впаде на бруківку з однаковою силою як у центрі Києва, так і в центрі Токіо. Закон неупереджений і діє на людину скрізь, незалежно від того, знає вона про нього чи ні, згодна з ним чи заперечує.

Ментальні закони також працюють постійно, попри те, що на фізичному плані їх вплив важко відчутися. Коли життя людини йде за планом, зрозуміло, що її думки та вчинки гармонізовані з невидимими нормами, натомість коли буденність сповнена проблем і негараздів, людина, усвідомлено чи ні, порушує ментальні закони.

Більшість із нас вважає, що здоров'я, щастя, успіх і добробут начебто з'являються в житті самі собою. Такий підхід зазвичай призводить до низьких результатів й розчарувань, адже люди не використовують більшу частину свого внутрішнього потенціалу. Водночас ефективно залучення внутрішніх можливостей для досягнення успіху залежить від свідомого застосування людиною ментальних законів. У самореалізації цим принципами належить центральна роль, тому важливо ознайомитися з ними та усвідомлено застосовувати на практиці.

Перший закон — це закон контролю. Над життям людини можливий зовнішній чи внутрішній контроль. Якщо особа контролює своє життя, то її ставлення до всього буде позитивним, вона відчуватиме впевненість у собі, використовуватиме всі можливості, аби досягти успіху. Якщо життя людини контролюють зовнішні обставини, наприклад борги, керівник, слабе здоров'я, напружені відносини з іншими, вона відчуватиме постійний стрес, що виявляється в роздратуванні, гніві, обуренні й гальмуватиме рух до реалізації планів.

* Продовження. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2023. № 9. С. 3—10; № 10. С. 3—9; № 11. С. 3—10; № 12. С. 3—11; 2024. № 1. С. 21—26; № 2. С. 31—37; № 3. С. 3—12; № 4. С. 22—27; № 5. С. 3—9; № 6. С. 15—21; № 7. С. 3—11.

¹ Трейсі Б. Достижения максимума. Минск: Попурри, 2002. 301 с.

В обох випадках контроль над життям людини починається з її думок. Те, як людина оцінює певну ситуацію, ставиться до неї, й визначає її почуття, а вони — поведінку.

Самодисципліна, опанування емоцій, стресостійкість починаються з контролю над мисленням. Жодна стороння особа чи ситуація не можуть спонукати почуватися так чи інакше — лише власні думки людини, які слід навчитися контролювати.

Є два способи взяти під контроль будь-яку ситуацію, що призводить до стресу та руйнує позитивні емоції. По-перше, можна проаналізувати проблему та спробувати скоригувати її в потрібному напрямі, по-друге, можна просто піти. Часто контроль відновлюється, якщо дати спокій собі чи ситуації й зосередитися на інших справах.

Іноді оптимальне рішення, яке можна прийняти в разі втрати контролю над ситуацією, — просто піти. Часто людина, якій доводилося розривати травматичні стосунки чи звільнятися з неприємної роботи, відчуває себе набагато краще, припинивши боротьбу. Вирішила більше нічому не чинити опір — і знову набула почуття контролю.

Закон контролю пояснює, чому кожному індивіду так важливо бути рішучим і точно знати, чого він прагне. Впевненість у собі та відчуття контролю є перевагами людини, яка має чіткі мету й план, над тією, яка вагається та має низьку самооцінку.

Проаналізуйте різні аспекти свого життя за допомогою ментального тесту та з'ясуйте, коли ваші почуття позитивні, коли ви повністю тримаєте ситуацію під контролем, а коли ні. Потім окресліть конкретні заходи, яких слід вжити для набуття контролю над сферами життя, що спричиняють стрес. Слід також визначити ситуації, з яких доцільніше вийти.

Один із головних обов'язків людини — встановити й утримувати контроль над власним життям. Відчуття контролю стає фундаментом для досягнення щастя та успіху в майбутньому.

Закони причини, віри та очікування

Закон причини та наслідків. Цей закон настільки важливий, що його називають "залізним законом Всесвіту". Він стверджує, що все відбувається з певної причини, незалежно від знання про неї, і має певні наслідки. Немає нічого випадкового. Людство живе в упорядкованому Всесвіті, керованому суворими й чіткими законами, й усвідомлення цього факту відіграє головну роль щодо будь-якого іншого закону чи принципу.

Закон причини та наслідків стверджує, що є конкретні причини для успіху й поразки, щастя та нещастя, здоров'я й хвороби. Якщо в житті є наслідок, який людина хоче примножити, слід з'ясувати його причини й повторити їх, і навпаки, якщо стикається з негативним наслідком, потрібно виявити причини та позбавитися їх.

Цей закон настільки простий, що багато хто не зважає на нього. Люди продовжують робити (або не робити) ті самі речі, які призводять до розчарувань і нещастя, та звинувачувати у своїх проблемах оточення.

Безумство визначається як "виконання однієї й тієї самої дії тим самим способом та очікування при цьому різних результатів", проте майже всі люди тією чи іншою мірою так чинять. Слід чесно зізнатися у цьому та намагатися виправити ситуацію. Шотландське прислів'я стверджує: "Краще запалити одну слабку свічку, ніж проклинати темряву", тобто набагато продуктивніше розібратися у причинах негараздів, аніж засмучуватися та злитися.

Практичне значення закону причини та наслідків таке: думки є причинами, а умови — наслідками. Думки людини є головною причиною умов її життя, і все починається з певної думки — своєї чи чужої.

Те, ким є людина, і те, ким вона стане в майбутньому, є результатом способу її мислення. Змінивши якість мислення, можна змінити якість життя. Трансформації в зовнішньому досвіді слідуватимуть за трансформаціями у внутрішньому досвіді, і людина пожинатимете те, що посіяла.

Сила цього незмінного закону полягає в тому, що, прийнявши його, людина здатна досягти повного контролю над думками, почуттями та результатами своїх дій. Застосовуючи закон причини та наслідків, можна узгодити життя із законом контролю, відчути себе гармонічнішим і щасливішим.

Закон віри свідчить: усе, у що людина палко вірить, стає реальністю. Переконання редагують вхідну інформацію та відкидають те, що не відповідає уявленням чи рішенням людини. Наприклад, якщо хтось цілком упевнений, що має досягти значного успіху в житті, то незалежно від зовнішніх подій і перешкод безупинно прямуватиме до мети. Натомість якщо хтось вірить, що успіх — це справа везіння чи випадку, він хвилюється й розчарується щоразу, коли щось не ладнається. Лише власні переконання налаштовують людину на успіх чи поразку.

Зазвичай люди сприймають життя в один із двох способів. Одні мають доброзичливий погляд

і вважають світ чудовим місцем, яке оптимально підходить для здійснення їхніх планів, бачать у людях і ситуаціях лише позитив, вірять, що довкола повно можливостей, якими можна скористатися, вважають себе досконалою людиною, вірять у майбутнє, у себе та в інших. Це оптимісти.

Люди з оптимістичним поглядом на життя позитивні, веселі, рухливі, енергійні, сміливо планують і творять майбутнє. Для них характерні інноваційні ментальні підходи, що дають змогу позитивно й конструктивно відгукуватися на неминучі повсякденні злети та падіння. Ключовий напрям шляху до успіху таких людей — розвиток і підтримка доброзичливого, творчого погляду на життя.

Інші мають неприязний погляд на світ, характеризуються негативістським і песимістичним ставленням до себе й до життя: вважають, що з владою впоратися неможливо, багаті багатіють, а бідняки біднішають, скільки б уперто не працювати, успіху не досягти, адже все навколо налаштовано вороже. Це песимісти.

Людина песимістичного типу скрізь вбачає несправедливість, гноблення й нещастя. Коли події відбуваються не за планом, а зазвичай так і буває, вона звинувачує в цьому нещасливу долю чи поганих людей і постійно почувається жертвою.

Найсуттєвіші ментальні перешкоди, які особі доведеться подолати на цьому напрямі, — у переконаннях, що обмежують її дії всіма можливими способами, утримують від здійснення нових спроб, змушують бачити те, чого не існує.

У що б людина не вірила (особливо щиро та сильно), це зрештою стане для неї реальністю. Вона рухається вперед, розвивається, спілкується з іншими, поводить відповідно до своїх переконань. І навіть якщо предмет віри є цілком хибним, то неодмінно стане істинним для людини, яка непохитно вірить у це.

Людина має побудувати сильну й надійну систему переконань, що повністю відповідала б її цілям у житті, проте перед цим слід виявити думки, які стримують рух вперед.

Закон очікування стверджує: усе, що людина очікує з упевненістю, стає виконаним нею пророцтвом. Іншими словами, людина отримує не обов'язково те, чого хоче від життя, а те, що очікує від нього. Очікування також має потужний невидимий вплив, який змушує людей діяти в певний спосіб і формувати ситуації відповідно до того, що від них очікували.

Як приклад дії цього закону наведемо думку, що не варто відкладати гроші на чорний день.

Природа не знає, добре це для людини чи погано, але у цьому разі чітко працює закон очікування. Якщо очікувати чорний день, то природа створить ситуацію, в якій людина обов'язково втратить всі гроші: очікуєте — отримуєте.

Не можна проєктувати та очікувати ситуації, здатні спричинити лихо й нещастя. Слід пам'ятати про невідворотну дію цього закону: "очікуєте — отримуєте", "чого боїтеся, те й отримаєте"².

Людина стає провісником своєї долі, коли прогнозує сценарії розвитку ситуації. Успішні люди завжди впевнені в собі й запрограмовані на успіх, очікують від інших лише позитивного ставлення до себе, переконані, що будуть щасливими й рідко зневірюються в цих сподіваннях.

Для людей, які не досягли успіху, характерні негативні очікування, цинізм і песимізм, які, власне, й віддзеркалюють все, що відбувається в їхньому житті.

На життя людини впливають чотири джерела очікувань.

Перше джерело — очікування батьків. Люди несвідомо запрограмовані жити так добре чи так погано, як чули про це від своїх батьків. Потреба в їхньому схваленні не зникає навіть після того, як вони нас полишать. Наприклад, якщо в сім'ї очікували, що дитина з усім впорається, впевнено заохочували бути самостійною, докладати зусиль і не лінуватися, всіляко підбадьорювали, це, звісно, вплинуло на те, ким вона стала в житті. А коли, як часто відбувається, батьки висловлювали негативні очікування чи зовсім ніяких, то цілком ймовірно, людина несе на собі тягар, пов'язаний із небажанням їх розчаровувати, що передбачає самообмеження, страх, скутість.

В одному з досліджень психологи опитали ув'язнених, і 90% зізналися, що дітьми багато разів чули від своїх батьків: "Колись ти потрапиш до в'язниці". Що чекали батьки, те й одержали. Натомість вони мають постійно нагадувати дітям, що люблять їх, вірять у них, пишаються ними, тоді з малечі виростуть упевнені в собі люди, які знають, чого прагнуть у житті.

Друге джерело очікувань, що впливає на поведінку людини, — це очікування її керівника щодо результатів роботи. Люди, які працюють під керівництвом начальника з позитивними очікуваннями, завжди спокійніші, гармонійніші, встигають зробити більше, ніж ті, чий шеф негативіст і прибічник критики. Оскільки на людину неминуче впливають очікування осіб, від яких залежить її дохід, то навряд чи вона стане

² Кузнецов В. Н. Эра Разума: эра проектирования своей жизни. Днепропетровск : Литограф, 2010. 236 с.

щасливішою або працюватимете ефективніше з керівником із негативістською поведінкою та зневажливим ставленням до оточення.

Третє джерело — це очікування людини щодо підлеглих і колег. Людина суттєво впливає на особистість, поведінку та результати роботи тих, хто покладається на її керівництво та підтримку. Що більше значення має людина в чиемусь житті, то сильніше чийсь очікування впливають на результати її роботи. Ймовірно, найбільш послідовна, ефективна й передбачувана мотиваційна поведінка — це впевнене та постійне очікування найкращого від інших, і тоді люди намагатимуться вас не розчаровувати.

Багато успішних осіб пов'язують свої досягнення з впливом людини, яку вони поважали та яка висловлювала впевненість у їхній здатності досягти більшого: "Я знаю, що в тебе все вийде".

Четверте джерело — це очікування людини від себе. Індивід може сформулювати власний ментальний набір, власний підхід до світу, впевнено очікуючи найкращого від себе в будь-якій ситуації. Очікування людини стосовно себе мають таку міць, що здатні нівелювати негативні очікування інших. Кожен із нас спроможний створити силове поле позитивної ментальної енергії навколо себе, упевнено очікуючи щось виграти в кожній ситуації.

Значних успіхів у житті досягають люди, які на негативні події реагують за принципом "усе, що не робиться, робиться на краще". Вони вірять, що саме для них Всесвіт підготував найкращий план. Вони розглядають кожну негативну ситуацію як послану Господом або для створення певної переваги, або як цінний урок, що допоміг би досягти більшого успіху. Ця форма "інверсійної параної" є фундаментом позитивного ментального підходу, це характерна риса людини, здатної досягти справжнього успіху. Тільки уявіть, як приємно та легко зустрічати кожен новий день із вірою в те, що задумане обов'язково здійсниться, а не мучити себе негативними думками та страхами. Наскільки оптимістичнішими, позитивнішими та веселішими були б люди, якби вірили, що Творець насправді нас любить і намагається зробити щасливими, хоча інколи й через важкі випробування.

Почавши свідомо працювати над цим ментальним законом, людина набуває безмежної сили позитивних очікувань, що здатна повністю змінити її внутрішню сутність і життя.

Закони тяжіння, відповідності та ментальної еквівалентності

Закон тяжіння. Закон тяжіння свідчить: кожна людина є живим магнітом, який незмінно залучає в життя людей і ситуації, що пере-

бувають у гармонії з її основними думками. Подібне притягує подібне. Усе, що оточує людину, пов'язане з тим, якою вона є, і особливо з тим, якими є її думки.

Дію закону можна побачити скрізь: лише подумали про друга — одразу дзвонить телефон, і на іншому кінці дроту чути його голос; вирішили щось зробити — одразу з'являються ідеї та помічники.

Багато хто стримує себе тому, що не уявляє, як потрапити туди, куди йому хочеться, звідти, де він зараз. Проте завдяки закону тяжіння немає потреби знати всі відповіді на початку. Як тільки людина зрозуміла, чого хоче та які помічники їй потрібні, вона притягне в життя все необхідне.

Думки — це форма енергії, яка вібує зі швидкістю, визначеною рівнем емоційної інтенсивності, що супроводжує думку. Що сильніші хвилювання й бажання, то швидше думки випромінюються й залучають подібних людей і ситуації. Закон тяжіння працює скрізь і завжди.

Як й інші ментальні закони, закон тяжіння нейтральний, тобто може допомогти, а може й зашкодити. Насправді цей закон можна розглядати як варіацію закону причини та наслідків або закону посіву та жнив: "Посій думку і пожнеш вчинок. Посій вчинок і пожнеш звичку. Посій звичку і поженеш характер. Посій характер і пожнеш долю".

Згідно з цим законом, людина здатна змінити себе сама: стати кимось більшим, робити більше, мати більше. Можна змінити негативні думки, наполегливо опановуючи ментальну майстерність. Можна дисциплінувати себе, зосередивши думку на тому, що потрібно, та відкидаючи думки про небажане.

Закон відповідності — один із найважливіших законів, який багато в чому узагальнює та пояснює інші. Він стверджує: "Що всередині, те й зовні!". Це означає, що зовнішній світ, котрий оточує людину, повністю віддзеркалює внутрішній світ її думок та емоцій. Цей закон дає змогу з'ясувати, що відбувається всередині індивіда з огляду на те, що відбувається довкола нього. У Біблії цей принцип пояснюють такі слова: "І так за їхніми плодами пізнаєте їх".

Усе в житті людини йде зсередини до зовнішнього світу. Зовнішній світ взаємин відповідає справжній особистості людини. Зовнішній світ здоров'я відповідатиме внутрішній налаштованості на певний стан. Зовнішній світ доходів і фінансових досягнень відповідатиме внутрішньому світу прагнень. Те, як оточення реагує на людину, віддзеркалює її ставлення до інших і поведінку.

Багато хто намагається поліпшити чи змінити певні аспекти свого життя, змушуючи змінюватись інших людей. Багато кому не подобається відображення власного життя у дзеркалі, однак вони працюють над поліруванням скла замість того, щоб зосередитися на об'єкті. Слід пам'ятати, що оточення завжди сприймає людину такою, якою вона є насправді. Єдиний спосіб змінити щось зовні — це змінитись усередині.

Одне з найважливіших питань, яке кожен із нас повинен собі поставити: "Яким я маю бути, щоб заслужити повагу тих людей, які мені небайдужі, і прожити життя так, як мені хочеться?".

Закон ментальної еквівалентності, або закон розуму, можна розглядати як нове трактування попередніх принципів. Він стверджує, що думки матеріалізуються. За допомогою живої уяви та повторів думки, заряджені емоціями, стають реальністю. На добро чи на зло, але майже все, що людина має в житті, створено її думками.

Інакше кажучи, думки — це матеріальні об'єкти, які народжуються та починають жити власним життям. Спочатку власницею думок є людина, а згодом думки починають панувати над її життям. Усе, що відбувається з людиною, ким вона стає і що робить, визначає її спосіб мислення.

Деякі люди народжуються з незвичайними здібностями, але більшість починає життя, маючи доволі скромні таланти. Більшість тих, хто досягає успіху в певній галузі розвивають природні обдарування до високого ступеня. Особистий потенціал міститься всередині людини, але його потрібно виявити та розвинути, і лише тоді вона зможе повною мірою продемонструвати, на що здатна.

Природний хист надається при народженні, це генетична спадщина, яку дуже складно змінити. Набуті якості — це навички та здібності, розвинені завдяки розкриттю внутрішніх талантів, набуттю освіти та досвіду. Це і є галузі компетентності та потенційної високої майстерності. Можна розвинути, вдосконалити чи змінити набуті якості під час навчання та практичної роботи, але це повільний та цілеспрямований процес, що потребує терпіння, дисципліни й неабияких зусиль.

Оскільки людина може вдосконалюватись нескінченно, то навіть особа з пересічними вродженими здібностями здатна продемонструвати високі результати, якщо матиме позитивне ментальне ставлення. Особиста позиція людини такою ж мірою, як і талант, спроможна посилити

результати, яких вона досягає. Ставлення — це підхід, який людина використовує в житті, це головний ментальний тон, зовнішнє виявлення її думок і почуттів, один із найкращих індикаторів того, якою людиною є насправді. Ставлення оточення до індивіда віддзеркалює ставлення індивіда до оточення, саме тому успішні й видатні особистості чудово ладнають з людьми.

Формування позитивного ставлення до самого себе та свого життя — перший крок до вивільнення внутрішнього потенціалу. Єдиний спосіб визначити ставлення людини до всього, що її оточує, — проаналізувати її реакцію на проблемну ситуацію. Найлегше зрозуміти внутрішню сутність особи, спостерігаючи за її поведінкою в критичних ситуаціях, адже саме в такі моменти справжнє "Я" — гарне чи погане — виходить на поверхню.

Позитивне очікування, як зазначалося, — характерна риса успішних людей. Позитивні очікування формують позитивне ставлення, що йде пліч-о-пліч зі щастям і впевненістю в собі, забезпечують стійкість інтелекту та невичерпний оптимізм, дають змогу конструктивно реагувати на щоденні проблеми.

Відповідно до закону віри, доброзичливий погляд формує переконаність у тому, що цей світ — чудовий, люди — хороші, проблеми виникають не для страждань, а для роботи над собою та подальшого зростання. Позитивні очікування виражаються в позитивному настрої, і, згідно із законом відповідності, зовнішній світ та оточення повертають людині те, що отримали від неї.

Висновок

Ознайомившись із принципами дії наведених законів, спробуємо зрозуміти, як вони працюють у реальному житті, як усталені режими мислення впливають на формування умов життя, та пропонуємо самостійно порівняти їх із ментальними законами.

Перше — взаємини. Що у ваших підходах, переконаннях та поведінці створює проблеми у відносинах з іншими людьми?

Друге — здоров'я. Які ви маєте уявлення щодо маси тіла, фізичної форми, зовнішнього вигляду, дієти, відпочинку? Як це допомагає чи перешкоджає в житті?

Третє — кар'єра. Як ваші думки впливають на посаду, особистий прогрес, якість роботи й задоволення від результатів?

Четверте — рівень фінансових досягнень. Що ви хотіли б поліпшити? Які ваші переконання та очікування щодо матеріального добробуту? Скільки б ви хотіли заробляти та чому?

П'яте — якість внутрішнього світу: думок, почуттів, духовних орієнтирів тощо. Які переконання та очікування формують ваш внутрішній світ? Що з цього потребує змін?

Якщо ви чесні перед собою, то виявите, що самі обмежуєте мислення в певних сферах. І це цілком нормально. Визнавши цей факт і потребу змін, зможете рухатися від цієї відправної точки шляхом швидкого самовдосконалення.

Насамкінець зазначимо: починаючи мислити позитивно й впевнено щодо всіх аспектів життя, ви берете під контроль усе, що відбувається. Ви узгоджуєте своє життя з причинами та наслідками. Ви "сієте" позитивні причини й "пожинаєте" позитивні наслідки. Ви починаєте сильніше вірити в себе та свої здібності. Ви очікуєте більше позитивних результатів. Ви залучаєте позитивних людей та ситуації. Завдяки цій копіткій роботі над собою зовнішнє життя

незабаром відповідатиме внутрішньому світу конструктивного мислення.

Ці трансформації розпочинаються з думок. Змінюючи мислення, ви обов'язково зміните життя. Головне, що потрібно зробити, — обрати інший ментальний еквівалент того, що вам хочеться випробувати у реальному світі, а з цього слідує решта.

Учення Стародавнього Сходу та сучасні наукові дослідження в галузі енергетичної будови людини поки мало відомі широкому загалові, проте ознайомлення з цими знаннями здатне пролити світло на найзагадковіші явища земного життя. Ці вчення надали світові розумне обґрунтування закону непорушної справедливості, що керує світом, — *закону карми* як закону причинності.

(Далі буде)

Надійшла до редакції 6 серпня 2024 року

КНИГОЗНАВСТВО. ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 050:001|"Вісник ХДАК"(09)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).8-16

Наталія Кушнарєнко,

докторка педагогічних наук,
професорка кафедри цифрових комунікацій
та інформаційних досліджень ХДАК,
заслужений працівник культури України,
e-mail: natalia_kushnarenko@gmail.com

Алла Соляник,

докторка педагогічних наук, професорка,
проректорка з наукової роботи ХДАК,
e-mail: allasolyanikl64@gmail.com

"Вісник Харківської державної академії культури": 25 років успішного служіння науці

У статті розглянуто еволюцію становлення та розвитку фахового збірника наукових праць "Вісник Харківської державної академії культури" в контексті формування системи бібліотечної періодики України. Окреслено головні стратегії інноваційного функціонування збірника в умовах сучасного цифрового суспільства. Виявлено й проаналізовано семантичні (проблемно-тематичні) пріоритети публікацій, їхню видову, хронологічну, авторську, географічно-просторову, фірмову й інші структури. Наведено основні організаційні перетворення видання впродовж 25-річного періоду функціонування (1999—2024) у науковому просторі України.

Ключові слова: фахове видання; "Вісник Харківської державної академії культури"; соціальні комунікації; документологія; книгознавство; бібліотекознавство; бібліографознавство; архівознавство; Харківська державна академія культури

Постановка проблеми. У розбудові науки особливе місце посідають періодичні видання й видання, що продовжуються, які дають змогу професійно моніторити, кумулювати, оперативно оприлюднювати та надавати широкому науковому загалові найкращі зразки результатів фундаментальних і прикладних досліджень. Можливості цих каналів наукової комунікації суттєво

зростають в умовах сучасного цифрового суспільства завдяки створенню електронних версій періодичних видань, налагодженню вільного онлайн-доступу до них широкої наукової спільноти України та світу.

Студіювання історії й сьогодення фахового збірника наукових праць України "Вісник Харківської державної академії культури" (далі —

"Вісник ХДАК") набуває особливого значення з нагоди його 25-річного успішного функціонування на терені України (1999—2024). В історичному та науковому вимірах "Вісник ХДАК" розглядаємо як базову платформу й каталізатор розвитку галузевої науки: соціальних комунікацій, документології, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, соціальної інформатики, вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні та світі тощо. Вагомим є внесок збірника в розбудову системи бібліотечної періодики в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Аспекти функціонування фахового збірника наукових праць "Вісник Харківської державної академії культури" розглянуто у працях Л. Бейліса [1], Н. Кушнарєнко [4], А. Соляник [6; 7], В. Шейка, Н. Кушнарєнко [12], В. Шейка, Н. Кушнарєнко, А. Соляник [13]. Окрім ґрунтовних, комплексних досліджень, науковці студіюють окремі напрями діяльності видання. Останніми роками увагу дослідників зосереджено на бібліографічному аспекті публікаційної діяльності "Вісника ХДАК", який тривалий час залишався маловисвітленим. Серед авторів найкращих аналітичних статей — Г. Швецова-Водка [10; 11], Л. Глазунова [2; 3], Є. Тодорова [8; 9], І. Павленко [5] та ін. Однак системне вивчення "Вісника ХДАК" упродовж періоду його 25-річного функціонування не здійснювалося.

Видання підтримує політику відкритого доступу, представлено на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в інформаційному ресурсі "Наукова періодика України", у реферативних базах "Україніка наукова" та "Джерело", індексується в авторитетних наукометричних базах WorldCat, Index Copernicus International, Directory of Open Access Journals (DOAJ), Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD) та в пошукових системах Google Scholar, BASE.

Статті, подані до редакції, проходять обов'язкову перевірку на плагіат за допомогою онлайн-сервісу Strikeplagiarism.com і незалежне "сліпе" рецензування досвідченими експертами.

Інформацію про видання можна отримати на вебсайті збірника (<http://v-khsac.in.ua>), в "Українській бібліотечній енциклопедії" (<http://ube.nlu.org.ua>), у вільній енциклопедії "Вікіпедія" та інших електронних ресурсах.

Мета статті — дослідження особливостей функціонування фахового збірника наукових праць "Вісник Харківської державної академії культури" за 25-річний період його існування в науково-комунікаційному просторі України (1999—2024).

Виклад основного матеріалу дослідження. "Вісник Харківської державної академії культури" — фаховий збірник наукових праць України, заснований ХДАК у 1999 р. 25 років поспіль він успішно функціонує як надійна платформа й каталізатор нового наукового знання в нашій країні та за кордоном.

Високий авторитет збірника від початку був пов'язаний із його спорідненістю з попередніми виданнями ХДАК, які стали базовими у формуванні системи наукової бібліотечної періодики в Україні: "Труди Харьковского государственного библиотечного института" (1940), "Ученые записки" (1956), "Учені записки" (1957—1960), "Наукові записки" (1962), "Бібліотекознавство і бібліографія" (1964—1992) та інші.

"Вісник ХДАК" є послідовником республіканського міжвідомчого науково-методичного збірника "Бібліотекознавство і бібліографія", який виходив на базі ХДАК від 1964 р. Упродовж майже 30-річного періоду (1964—1992) у ньому опубліковано близько 700 наукових статей із найважливіших теоретико-методологічних, історичних, методичних, організаційних, технологічних проблем розвитку книжкової, бібліотечної та бібліографічної галузей. Обов'язки відповідальних редакторів у різний час виконували відомі в Україні та за її межами науковці: М. Демченко (1964—1970, вип. 1—9), Є. Тамм (1971—1991, вип. 10—31), В. Удалова (1992, вип. 31). Членами редакційної колегії були: В. Бабич, О. Батушанська, В. Витяжков, І. Вовченко, С. Волкова, І. Каганов, А. Кобзарєнко, П. Коломієць, Н. Колосова, І. Корнейчик, А. Корнієнко, Н. Королевич, Л. Макаренко, Ю. Медведєв, В. Навроцька, Л. Одинока, М. Пасічник, З. Печенізька, В. Туров, Н. Фрідьєва та інші. Слід відзначити особливу роль Є. Тамма — завідувача кафедри бібліотечних фондів і каталогів — у успішному функціонуванні збірника. Як головний редактор Є. Тамм докладав значних зусиль до підтримки і поважних учених-лідерів, і молодих науковців. У 1999 р. видання було трансформовано у фаховий збірник наукових праць під назвою "Вісник Харківської державної академії культури".

Від перших випусків "Вісник ХДАК" зарекомендував себе як авторитетний, ґрунтовний, репутаційний, інноваційний збірник наукових праць, набув широкої популярності у професійних колах не лише України, а й інших країн світу, здобув офіційне визнання Вищої атестаційної комісії України (ВАК) і Міністерства освіти і науки України (МОН). Підтвердженням популярності збірника є зростання з року в рік кількості авторів публікацій, а визнання на найвищому рівні — офіційне надання статусу фахового:

- згідно з постановами ВАК України:

- від 08.09.1999 збірник було визнано як фазове видання з історичних наук (Перелік 2);

- від 09.02.2000 — як фахове видання з педагогічних наук (Перелік 4);

- від 25.05.2008 — як фахове видання з соціальних комунікацій (1-05/5);

- згідно з Наказом МОН від 09.02.2021 № 157 збірник увійшов до Переліку наукових фахових видань України категорії "Б", де публікуються основні наукові результати дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук із соціальних комунікацій, з історичних і педагогічних наук визнаються як фахові ті, що видані до 2015 р. Нині здійснюється активна підготовка до набуття "Вісником ХДАК" найвищої категорії "А", для чого є всі об'єктивні підстави. Сьогодні індекс Гірша видання сягає 16 (майже 3 тис. цитувань), що свідчить про його статус як одного з провідних і найцитованіших збірників наукових праць соціально-комунікативного та бібліотечно-інформаційного профілю на теренах України.

Високий рівень визнання "Вісника ХДАК" у науковому просторі України та світу передбачуваний і зумовлений такими чинниками:

- локалізація на базі ХДАК — першого й тривалий час єдиного в Україні ЗВО, фундатора та лідера вищої бібліотечної освіти, що забезпечило надійне інституціональне підґрунтя для успішного становлення й розвитку збірника;

- фундування "Вісника ХДАК" на попередньому багаторічному плідному досвіді розбудови бібліотечної періодики в Україні на базі ХДАК, вихід у нашій країні перших збірників наукових праць бібліотечно-інформаційного профілю;

- вдалий вибір головних стратегій змістового наповнення збірника, системотворними серед яких первісно обрано "Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика", що стало надійним інтелектуальним підґрунтям визначення інноваційних шляхів розбудови галузевої науки України;

- дотримання принципів академічної доброчесності, обов'язковості рецензування та перевірки статей на плагіат;

- чітка структурованість видання, що сприяє досягненню відповідності між змістом публікацій і профілем збірника;

- виразно окреслено вимоги до оформлення публікацій: обсяг — 10—12 сторінок, мова — українська, англійська; періодичність — двічі на рік (червень, грудень), що орієнтує авторів у часовому й інших формалізованих аспектах видання;

- висока професійність редакційної колегії збірника, члени якого не лише фахово експертують подані публікації, а й надають авторам кваліфіковану допомогу;

- залучення до аналізу статей провідних науковців Харкова й України, що сприяє неупередженому об'єктивному експертному оцінюванню публікацій.

Ці чинники стали запорукою високого репутаційного рівня "Вісника ХДАК" у науковому просторі України й світу на весь період діяльності.

Перший випуск "Вісника Харківської державної академії культури" з підназвою "Бібліотекознавство. Документознавство. Інформатика" вийшов друком у 1999 р. У підзаголовку було окреслено "предметне поле" збірника на тривалий період, що забезпечило його своєрідність і самобутність у галузевому публікаційному середовищі України. В анотації до видання було зазначено, що в ньому розглядаються методологічні, теоретичні, методичні та організаційні проблеми бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства та інформатики. Було чітко визначено авторську й читацьку аудиторію збірника — для науковців, викладачів, аспірантів, докторантів, працівників документно-інформаційних установ.

"Вісник ХДАК" чітко структурований. Перший випуск містив чотири розділи: I. Актуальні теми. Події. Факти. II. Бібліотекознавство. III. Документознавство. IV. Інформатика. З часом номінаційний складник було уточнено й розширено з огляду на збільшення публікаційного потоку збірника, зумовленого його внесенням до Переліку наукових фахових видань України. З'явилися розділи "Теорія та історія культури", "Теорія та історія соціальних комунікацій", "Педагогіка", "Музеєзнавство, Пам'яткознавство", "Журналістика та засоби масової інформації", "Рецензії" та ін., тобто структуру було доповнено проблематикою суміжних і споріднених галузей. Підлягала коригуванню назва розділу, пов'яза-

ного з базовою спеціальністю: "Бібліотекознавство", "Книгознавство. Бібліотекознавство. Бібліографознавство", "Бібліотечно-інформаційна освіта та наука", "Бібліотекознавство. Книгознавство. Інформатика", "Соціальні комунікації". Останніми роками у пріоритеті такі розділи: "Теорія та історія соціальних комунікацій", "Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та архівознавства", "Прикладні соціокомунікаційні технології" тощо.

Серед парадигмальних задумів видання на початку його створення було сформульовано базову проблематику майбутніх публікацій: концептуальні положення, теоретико-методологічні засади документно-комунікаційних систем, дослідження міждисциплінарних зв'язків і дисциплінарних особливостей, тенденції розвитку документних комунікацій у системі наукового знання; практична діяльність документно-інформаційних структур суспільства; інноваційні підходи до технологічного та соціального розвитку системи бібліотечно-інформаційного обслуговування; створення моделі соціокультурної й соціокомунікаційної взаємодії документно-інформаційної спільноти України з глобальним світом; підвищення якості підготовки нової генерації бібліотекарів, бібліографів, книгознавців, документознавців, патентознавців, референтів-аналітиків, менеджерів інформаційних систем, архівознавців, музеєзнавців, журналістів тощо; автоматизація бібліотечно-бібліографічних процесів; цифровізація бібліотек, архівів, музеїв, видавничих і книготорговельних установ; створення баз і банків даних; уведення систем електронного документообігу; запровадження онлайн-обслуговування користувачів бібліотек; історичні, біографічні, просопографічні розвідки життя й професійної діяльності видатних учених-бібліотекознавців, бібліографознавців, книгознавців, документологів України та світу.

Від моменту заснування "Вісника ХДАК" його фундатори приділяють суттєву увагу створенню професійного авторського контенту збірника. Зокрема, у першому випуску (187 с.) було оприлюднено 25 публікацій 32 авторів, серед яких і поважні вчені, і науковці-початківці. Таке сполучення стало незмінною традицією видання впродовж історичного розвитку. Високий теоретико-методологічний рівень збірника забезпечила когорта провідних українських дослідників: Г. Асєєв, Л. Дубровіна, В. Ільганаєва, С. Кулешов, Н. Кушнарєнко, М. Сенченко, М. Слободяник, А. Соляник, Л. Філіпова, Г. Швецова-Водка, В. Шейко та ін.

Ще одним прикладом успішної реалізації стратегічних накреслень "Вісника ХДАК" є формування потужної редакційної колегії з відомих учених, докторів наук із базової та суміжних спеціальностей. У початковому варіанті її склад був таким: Н. Кушнарєнко, докторка педагогічних наук (відповідальна редакторка), В. Ільганаєва, докторка історичних наук (заступниця відповідальної редакторки), А. Соляник, кандидатка педагогічних наук (відповідальна секретарка); члени редколегії: В. Кравченко, доктор історичних наук; Л. Нечіпорєнко, докторка педагогічних наук; М. Сенченко, доктор технічних наук; М. Слободяник, доктор історичних наук; В. Тюріна, докторка педагогічних наук; А. Чачко, докторка педагогічних наук. Слід зазначити, що головну відповідальність за формування якісного змісту та структури збірника взяли на себе відомі вчені ХДАК Н. Кушнарєнко й А. Соляник. Солідний редакційний корпус збірника став своєрідною візитною карткою на довгі роки, забезпечуючи високу репутацію в наукових колах України й світу.

Провісниками зростання популярності видання можна вважати відкриття в Україні аспірантури, докторантури, спеціалізованих учених рад із захисту докторських і кандидатських дисертацій із профільної спеціальності, створення наукових конференцій, започаткування колективних науково-дослідних робіт (НДР) тощо. Зокрема, у 1994 р. у ХДАК було відкрито аспірантуру, у 1996 р. — докторантуру зі спеціальності 07.00.08 "Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство"; у 1998 р. — спеціалізовану вчену раду Д64.807.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук зі спеціальності 07.00.08 "Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство" (у галузі педагогічних наук); запровадження у 1994 р. всеукраїнської конференції молодих учених "Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття"; у 1998 р. — міжнародної наукової конференції "Соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку"; розроблення від 1995 р. загальнодержавної НДР "Створення інформаційно-пошукової мови для електронного каталогу бібліотек України", загальнодержавної НДР "Краєзнавча робота бібліотек України" разом із Державною історичною бібліотекою України.

Важливими подіями 1990-х рр. стали захисти перших докторських дисертацій Н. Кушнарєнко (1993), І. Ільганаєвою (1996), Л. Філіповою

(1998), котрі активно формують власні наукові школи з аспірантів, докторантів, молодих науковців. Це значно розширює авторське коло дописувачів "Вісника ХДАК" з-поміж молодих дослідників, які роблять перші кроки в написанні кандидатських і докторських дисертацій.

З року в рік видання нарощує публікаційні потужності, набуває визнання у професійному світі України й зарубіжжя.

Важливим свідченням значущості "Вісника ХДАК", його високої продуктивності, критерієм оцінювання ефективності функціонування є показники цитувань і посилань на опубліковані у збірнику праці вітчизняною та світовою спільнотою. Моніторинг наукометричної бази Google Academia свідчить про високу оцінку видання: індекс Гірша зріс з 11 до 16, збільшився й показник цитувань — з 1259 до 2974, що є індикатором постійного підвищення авторитету й популярності збірника. Високими є також показники бібліометричних профілів членів редколегії: Г. Швецова-Водка (20), Н. Кушнарєнко (18), В. Шейко (17), Г. Асєєв (16), В. Ільганаєва (14), Л. Філіпова (14), О. Мар'їна (14), А. Соляник (12), І. Давидова (11), О. Кобелєв (8), А. Шелєстова (6), Н. Коржик (4). Високі персоніфіковані дані цитувань є ще одним свідченням високої якості праць, оприлюднених на сторінках збірника.

Контент-аналіз публікаційного масиву "Вісника ХДАК" за 25-річний період функціонування дав

зможу виявити його кількісні характеристики за хронологічною, видовою, семантичною (проблемно-тематичною), авторською, географічною, фірмовою й іншими ознаками.

Важливою характеристикою функціонування "Вісника ХДАК" є кількісний складник. З'ясовано, що впродовж аналізованого періоду 1999—2024 рр. вийшло друком 65 випусків збірника. Оприлюднено 1530 публікацій 1814 авторів з України та зарубіжних країн. У видовому сегменті публікації поділяються на дві групи: статті — 1505 (98,4%) і рецензії — 25 (1,6%). Останні почали виходити на сторінках видання у 2000 р. (вип. 3), що суттєво збагатило аналітичний складник збірника та цілком відповідає його стратегічним накресленням.

Особливості авторської структури збірника проілюстровано на діагр. 1. За аналізований період у "Віснику ХДАК" оприлюднювали результати досліджень: доктори наук — 316 осіб (17,4%); кандидати наук, докторанти — 756 (41,7%); аспіранти, здобувачі — 498 (27,5%); викладачі — 160 (8,8%); інші особи — 64 (3,5%); студенти — 20 (1,1%) Отже, в авторській структурі збірника дотримано стратегію поєднання наукових розвідок як кваліфікованих дослідників, так і науковців-початківців. Це забезпечує спадкоємність у розбудові галузевої науки, сприяє розвитку міжпоколінних комунікаційних зв'язків, формуванню потужних наукових шкіл тощо.

Діагр. 1. Особливості авторської структури збірника "Вісник ХДАК" у 1999—2024 рр.

Надзвичайно важливе значення для характеристики фахового збірника наукових праць має семантична структура, яка є ключовою, системо-правильною, містить видимі (явні) та латентні змістові зв'язки між публікаціями, що дають змогу підтримувати його функціональність і цілісність, активне використання в науковому просторі.

Семантичний склад публікацій збірника є доволі широким, що пов'язано з гуманітарною

специфікою видання. "Вісник ХДАК" постійно вдосконалюється через відкриття нових наукових напрямів. У межах предметного поля видання можна виокремити як стабільний, пріоритетний, так і змінюваний проблемно-тематичний складники, що постійно актуалізуються в пошуках істинного галузевого знання.

Контент-аналіз семантичної структури збірника за 25-річний період функціонування дав

зможу виявити його проблемно-тематичну пріоритетику, серед якої: теорія та історія соціальних комунікацій — 423 (27,6%); теорія та історія культури — 302 (19,7%); сучасні проблеми педагогіки — 213 (13,9%); бібліотекознавство — 148 (9,8%); інформатика — 111 (7,3%); прикладні соціально-комунікаційні технології — 89 (6%); документознавство, архівознавство, інформаційна діяльність — 54 (3,5%); вища бібліотечно-інформаційна освіта — 52 (3,4%); бібліографознавство — 48 (3,1%); книгознавство — 42 (2,7%); журналістика та засоби масової інформації — 32 (2%); музеєзнавство, пам'яткознавство — 16 (1%). Загалом авторські домінанти збігаються зі стратегічними й тактичними пріоритетами збірника.

Особливості семантичної структури фахового збірника "Вісник ХДАК" за період його функціонування відбивають дані табл. 1.

Таблиця 1

Семантична структура фахового збірника "Вісник ХДАК" у 1999—2024 рр.

Тематика публікацій	%
Теорія та історія соціальних комунікацій	27,6
Теорія та історія культури	19,7
Сучасні проблеми педагогіки	13,9
Бібліотекознавство	9,8
Інформатика	7,3
Прикладні соціально-комунікаційні технології	6,0
Документознавство. Архівознавство. Інформаційна діяльність	3,5
Вища бібліотечно-інформаційна освіта	3,4
Бібліографознавство	3,1
Книгознавство	2,7
Журналістика та ЗМІ	2,0
Музеєзнавство. Пам'яткознавство	1,0
Усього	100

За географічним ареалом структура публікацій така: більшість авторів — 1787 осіб (98,5%) становлять представники України, закордонні автори — 27 осіб (1,5%). За територіальним походженням представлено понад 30 міст України: Харків, Київ, Львів, Івано-Франківськ, Одеса, Запоріжжя, Ужгород, Миколаїв, Сімферополь, Дніпро, Чернівці, Кропивницький, Суми, Тернопіль, Острог та інші. Серед іноземних країн — Данія, Йорданія, Німеччина, Латвія, Китай та інші. 98,2% статей подано українською мовою, 1,8% (27) — англійською. Нині актуальним завданням є збільшення у "Віснику ХДАК" кількості статей високоцитованих зарубіжних авторів, що сприятиме підвищенню наукометричних рейтингів збірника для введення в категорію "А".

Моніторинг публікацій за фірмовою ознакою, тобто належністю авторів до певних установ та організацій, засвідчив, що майже 95% становлять представники ЗВО, 5% — інших інституцій (бібліотек, музеїв, архівів, соціальних служб тощо). Презентантами здобутків своїх підопічних є понад 500 українських установ, організацій і закладів. До п'ятірки найпродуктивніших поміж них належать: Харківська державна академія культури, Національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Рівненський державний гуманітарний університет, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Київський національний університет культури і мистецтв та ін., а також понад 10 зарубіжних інституцій: Баварський університет управління і права (Німеччина), Королівська школа бібліотекознавства та інформатики Університету Копенгагена (Данія), Латвійський університет (Латвія), Університет Аль-Хусейна Бін Талала (Йорданія), Ухтинський технічний університет (КНР), Уханський університет (КНР) та ін. Це сприяє взаємозбагаченню України та інших країн світу в розбудові галузевої науки й освіти.

На підвищення якісних характеристик "Вісника ХДАК" суттєво впливають зовнішні чинники. Серед головних — уведення в Україні у 2006 р. нової наукової галузі 27 "Соціальні комунікації" з низкою спеціальностей: теорія та історія соціальних комунікацій; документознавство, архівознавство; книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство; прикладні інформаційно-комунікаційні технології; соціальна інформатика; музеєзнавство, пам'яткознавство; видавнича справа та редагування тощо.

Провідні вчені ХДАК: І. Давидова, В. Ільгаєва, Н. Кушнарєнко, А. Соляник, В. Шейко — взяли на себе повну відповідальність за розроблення формул, паспортів, програм вступних і кандидатських іспитів із більшості наукових спеціальностей, здійснювали їх активну промоцію в науковому середовищі. Попит на інноваційну продукцію настільки зріс, що у 2008 р. на шпальтах "Вісника ХДАК" було опубліковано спецвипуск (вип. 22) під назвою "Соціальні комунікації", що містив проекти програм кандидатських іспитів для аспірантів і здобувачів майже з усіх спеціальностей. Це дало змогу посилити базовість соціальних комунікацій, спрямувати наукову думку професійної еліти та молодих науковців України на студіювання стратегічно важливих проблем, уможливило фахову дискусію, в котрій, як відомо, народжується істинне наукове знання. Через розширення мережі аспірантури, докторантури, спеціалізованих вчених рад із правом прийняття до розгляду та захисту

докторських і кандидатських дисертацій із профільних спеціальностей зростає кількість апробаційних наукових статей, які потрібно публікувати на вимогу МОН у наукових фахових виданнях України для захисту докторських (кандидатських) дисертацій, що сприяло суттєвому підвищенню якості публікацій у "Віснику ХДАК".

Надійним підґрунтям підвищення наукового рівня публікацій є підготовка та оприлюднення фундаментальних апробаційних монографій і захисти докторських дисертацій викладачами ХДАК. Лідером є А. Соляник, яка у 2006 р. захистила докторську дисертацію "Система документопостачання фондів бібліотек України: теоретико-методичний аспект". Учена активно опікувалася проблемами збірника, об'єднуючи навколо нього талановитих науковців.

Докторами наук із соціальних комунікацій стали: І. Давидова "Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві" (2008), Г. Шемаєва "Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволуційні процеси розвитку" (2009), В. Маркова "Книжкова комунікація: теорія, історія, перспективи розвитку" (2011), О. Кобелев "Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек України: теоретико-методологічні засади розвитку" (2013), О. Мар'їна "Бібліотеки України в цифровому медіапросторі: теоретико-методологічні засади розвитку" (2018), Т. Булах "Рекламна комунікація в книжковій галузі: теоретико-методологічний аспект" (2018) та ін.

Талановиті вчені — доктори наук фундують власні потужні наукові школи з докторів, кандидатів наук, докторантів, аспірантів, українських і зарубіжних студентів. З розширенням контингенту іноземних аспірантів наукової школи набувають статусу міжнародних. Серед представників результативних наукових шкіл, які є активними авторами статей "Вісника ХДАК", — В. Ільганаєва, під науковим керівництвом якої захищено 17 дисертацій (3 докторські, 14 кандидатських); Н. Кушнаренко — 15 дисертацій (3 докторські, 12 кандидатських); Л. Філіпова — 14 дисертацій (2 докторські, 12 кандидатських); І. Давидова — 10 дисертацій (1 докторська, 9 кандидатських); А. Соляник — 9 дисертацій (2 докторські, 7 кандидатських) та ін. Завдяки успішному функціонуванню спецради ХДАК, когорту науковців України поповнено 70 особами: 12 докторами і 58 кандидатами наук з профільної спеціальності. Це стало ще однією вагомою запорукою підвищення наукового цензу авторів збірника.

Надійними підвалинами зростання публікаційної активності дослідників є створення потужної інфраструктури наукової діяльності: аспірантура, докторантура; спеціалізовані вчені ради з правом прийняття та захисту докторських (кан-

дидатських) дисертацій; міжнародні й всеукраїнські наукові конференції ("Культура та інформаційне суспільство XXI ст.", "Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку"); комплексні НДР ("Документно-комунікаційні структури: інноваційні стратегії розвитку") та ін.

Важливим чинником нового імпульсу розвитку збірника є введення у 2015 р. в Україні нової інтегрованої спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа", розроблення й затвердження новітніх вітчизняних стандартів освіти для бакалаврів (2018), магістрів (2019) і докторів філософії (2022).

Особливістю "Вісника ХДАК" є його тісний зв'язок із проблемами вищої бібліотечно-інформаційної освіти. Унікальність збірника полягає в тому, що на його сторінках учені оприлюднюють результати як наукових, так і педагогічних досліджень. Цю традицію започатковано ще в першому випуску видання, коли було опубліковано статтю Д. Ситнікова, А. Асєєва та В. Вакуленко, присвячену підвищенню якості вищої бібліотечно-інформаційної освіти в Україні.

Уведення нової інтегрованої спеціальності 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа" зумовило уточнення наукових пріоритетів, формування цілісного інтегрованого знання, гармонійне студіювання соціальних комунікацій, документології, книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, соціальної інформатики як предметів наукового та педагогічного дослідження. Педагогинуватори викладають на шпальтах "Вісника ХДАК" квінтесенцію своїх інноваційних навчальних дисциплін, як-от: "Управління цифровою інформацією", "Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек", "Електронний документообіг", "Інформаційне право", "Інформаційний менеджмент і маркетинг", "Бібліотечно-інформаційне виробництво", "Цифрове кураторство", "Сучасні проблеми розвитку документно-інформаційних систем", "Інноваційні методи викладання у вищій школі", "Організація та методика науково-дослідницької діяльності" та ін. Це дає змогу розглянути їхній зміст у контексті еволюції наукової думки України та світу, підвищити якість вищої галузевої освіти, сформулювати своєрідне освітньо-наукове середовище видання.

Відмінною рисою збірника є високий теоретико-методологічний рівень публікацій, базований на використанні пізнавальних можливостей загальнонаукових підходів: історичного, системного, соціокомунікативного, діяльнісного, аксіологічного, культурологічного, герменевтичного, феноменологічного, компаративного, синергетичного, семіотичного, соціологічного та ін. На різних етапах дослідження автори публікацій використовують комплекс методів пізнання: джерелознавчий аналіз,

метод моделювання, контент-аналіз, соціологічні методи тощо. Дописувачі вдало адаптують загальну методологію до розв'язання завдань власного наукового дослідження.

Нині Академія, як і впродовж усього періоду виходу "Вісника ХДАК", опікується якісним складом редколегії. Якщо на початку функціонування збірника редакційний склад становили представники наукової еліти України, то від 2000-х рр. його поповнили відомі закордонні фахівці. Сьогодні редакційна колегія збірника є такою: головна редакторка — А. Соляник, докторка педагогічних наук, професорка, проректорка з наукової роботи, Харківська державна академія культури; заступниця головної редакторки — І. Давидова, докторка наук із соціальних комунікацій, професорка, Харківська державна академія культури; відповідальна секретарка — А. Шелестова, кандидатка наук із соціальних комунікацій, доцентка, Харківська державна академія культури, та 10 членів редколегії: В. Бездрабко, докторка історичних наук, професорка, Київський національний університет культури і мистецтв; Т. Білушак, кандидатка історичних наук, асистентка кафедри, Національний університет "Львівська політехніка"; М. Войцеховська, докторка габлітована, Гданський університет, Польща; Т. Гранчак, докторка наук із соціальних комунікацій, старша наукова співробітниця, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; І. Коробійчук, доктор технічних наук, професор, Варшавський політехнічний університет, Польща; Н. Кушнарєнко, докторка педагогічних наук, професорка, Харківська державна академія культури; Б. Лоренз, доктор філософії, доцент, Університет прикладних наук у галузі державного управління і правових питань, Німеччина; П. Мазур, доктор педагогічних наук, професор, Державна вища професійна школа в Холмі, Польща; О. Мар'їна, докторка наук із соціальних комунікацій, доцентка, Харківська державна академія культури; С. Федущко, кандидатка технічних наук, доцентка, Національний університет "Львівська полі-

техніка". Високопрофесійний колектив редколегії фахового збірника України "Вісник Харківської державної академії культури" здатний успішно вирішувати найсміливіші стратегічні завдання, забезпечити ефективне функціонування видання в науково-освітньому просторі України та світу впродовж багатьох років.

Висновки. Моніторинг публікаційного потоку "Вісника ХДАК" за 1999—2024 рр. надав можливість виявити три основні концептуально-парадигмальні підходи, що сприяли фундаменталізації його змісту: поліпарадигмальний, парадигмальної динаміки, парадигмальної пріоритетики.

Поліпарадигмальний — використання у статті кількох (множини) парадигм. Такі публікації становлять 15% і належать відомим дослідникам, здатним на високому рівні аналізувати й синтезувати надбання системи парадигм для здобуття нового наукового знання. Статті, побудовані на засадах парадигмальної динаміки, тобто на зміні парадигм чи концептуальних засад у розбудові змісту публікацій, становлять 25% і належать переважно молодим науковцям, котрі визначаються в методологічному полі галузевої науки. 60% становлять статті, базовані на парадигмальній пріоритетиці, що забезпечує чіткість змісту й структури публікацій, однак накладає певні обмеження на фундаменталізацію статей. Водночас спостерігається тенденція переходу від монодисциплінарної, мінідисциплінарної до трансдисциплінарної методологічної рефлексії — поєднання знань, теоретичних і методологічних засад не лише споріднених, а й "далеких" наукових дисциплін для багатоаспектного вивчення об'єктів дослідження. Результати наукометричного аналізу "Вісника ХДАК" підтверджують його впевнений поступ до нових звершень як авторитетного каналу наукової комунікації.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є поглиблене студювання міжнародних зв'язків фахового збірника України "Вісник Харківської державної академії культури" у цифровому науковому просторі.

Список бібліографічних посилань

1. Бейліс Л. І. "Вісник Харківської державної академії культури" — продовження традицій. *Бібліотечна планета*. 2002. № 4. С. 20—22.
2. Глазунова Л. В. Дисертаційні дослідження як індикатор розвитку бібліографічної науки в Україні на сучасному етапі. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2009. № 28. С. 86—99.
3. Глазунова Л. В. Жанрово-типологічна структура персоніологічних досліджень на сучасному етапі розвитку українського бібліографознавства. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. № 35. С. 100—110.
4. Кушнарєнко Н. З історії бібліотечної періодики: фахові видання Харківської державної академії культури. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 11. С. 38—41.
5. Павленко І. М. Актуальні бібліографознавчі питання на сторінках фахового видання "Вісник Харківської державної академії культури". *Вісник Харківської державної академії культури*. 2022. № 62. С. 112—124.
6. Соляник А. Аналітичний огляд змісту бібліотекознавчих розділів "Вісника Харківської державної академії культури" (1999—2002). *Бібліотечний вісник*. 2002. № 2. С. 56—59.

7. Соляник А. А. Вісник Харківської державної академії культури. *Енциклопедія сучасної України*. 2015. Т. 4. С. 611.
8. Тодорова Є. М. Методологічно-концептуальні засади сучасного бібліографознавства (частина 1). *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. № 43. С. 136—143.
9. Тодорова Є. М. Бібліографознавство в системі соціально-комунікаційних навчальних дисциплін. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2018. № 53. С. 74—86.
10. Швецова-Водка Г. М. Бібліографічна підготовка фахівців спеціальності "Книгознавство, бібліотекознавство і бібліографія". *Вісник Харківської державної академії культури*. 2013. № 40. С. 70—74.
11. Швецова-Водка Г. М. Науково-допоміжна бібліографія в діяльності універсальних бібліотек усеукраїнського рівня національної системи НТІ України. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2017. № 50. С. 112—123.
12. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Харківська державна академія культури: науково-періодична конотація. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2016. № 49. С. 8—25.
13. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М., Соляник А. А. Післямова. Фундатори Харківської бібліотечної науково-освітньої школи : (до 90-річчя ХДАК) : колект. моногр. Харків, 2019. С. 73—75.

Natalya Kushnarenko,

*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Digital Communications
and Information Studies, Kharkiv State Academy of Culture,
Honored Worker of Culture of Ukraine*

Alla Solianyk,

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Vice-Rector for Scientific Work,
Kharkiv State Academy of Culture*

"Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture": 25 years of successful service to science

The evolution of the formation and development of the specialized collection of scientific works "Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture" in the context of the formation of the system of library periodicals of Ukraine is described. The dominant strategies of the innovative functioning of the collection in the modern digital society are outlined. The semantic (problematic and thematic) priorities of publications, their types, chronological, authorial, geographical-spatial, company and other structures were identified and analyzed. The main organizational transformations of the publication during its 25-year operation (1999—2024) in the scientific space of Ukraine are presented.

Keywords: *specialized scientific edition; "Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture"; theory of social communications; document science; book science; library science; bibliography science; archive science*

References

1. Beilis L. I. (2002). "Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury" — prodovzhennia tradytsii. *Bibliotechna planeta*, 4, pp. 20—22.
2. Hlazunova L. V. (2009). Dysertatsiini doslidzhennia yak indyikator rozvytku bibliohrafichnoi nauky v Ukraini na suchasnomu etapi. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 28, pp. 86—99.
3. Hlazunova L. V. (2012). Zhanrovo-typolohichna struktura personolohichnykh doslidzhen na suchasnomu etapi rozvytku ukrainskoho bibliohrafoznnavstva. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 35, pp. 100—110.
4. Kushnarenko N. (2015). Z istorii bibliotechnoi periodyky: fakhovi vydannia Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 11, pp. 38—41.
5. Pavlenko I. M. (2022). Aktualni bibliohrafoznnavchi pytannia na storinkakh fakhovoho vydannia "Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury". *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 62, pp. 112—124.
6. Solianyk A. (2002). Analitychnyi ohliad zmistu bibliotekoznnavchykh rozdiliv "Visnyka Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury" (1999—2002). *Bibliotechnyi visnyk*, 2, pp. 56—59.
7. Solianyk A. A. (2015). Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, 4, p. 611.
8. Todorova Ye. M. (2014). Metodolohichno-kontseptualni zasady suchasnoho bibliohrafoznnavstva (chastyna 1). *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 43, pp. 136—143.
9. Todorova Ye. M. (2018). Bibliohrafoznnavstvo v systemi sotsialno-komunikatsiinykh navchalnykh dystsyplin. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 53, pp. 74—86.
10. Shvetsova-Vodka H. M. (2013). Bibliohrafichna pidhotovka fakhivtsiv spetsialnosti "Knyhoznnavstvo, bibliotekoznnavstvo i bibliohrafiia". *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 40, pp. 70—74.
11. Shvetsova-Vodka H. M. (2017). Naukovo-dopomizhna bibliohrafiia v diialnosti universalnykh bibliotek useukrainskoho rinvnia natsionalnoi systemy NTI Ukrainy. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 50, pp. 112—123.
12. Sheiko V. M. & Kushnarenko N. M. (2016). Kharkivska derzhavna akademiia kultury: naukovo-periodychna konotatsiia. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 49, pp. 8—25.
13. Sheiko V. M., Kushnarenko N. M. & Solianyk A. A. (2019). *Pisliamova. Fundatory Kharkivskoi bibliotechnoi naukovo-osvitnoi shkoly : (do 90-richchia KhDAK) : kolekt. monohr.* Kharkiv, pp. 73—75.

Надійшла до редакції 15 серпня 2024 року

Давня література релігійного змісту: сучасний погляд

Рева Л. Г. Давня література релігійного змісту, важлива інтелектуальна власність держави — основа християнської етики і моралі: панорамне дослідження : навч. посіб. для студ. гуманіт. вишів / наук. ред. Рева Л. Г.; ГО "Нац. акад. наук вищої освіти України". Ніжин : Лисенко М. М., 2024. 368 с.

Леся Рева — бібліографиня, джерелознавиця, літературознавиця, педагогиня. Закінчила Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка (1982). Обіймала посади завідувачки бібліотеки, вчительки української мови та літератури середньої школи № 129 м. Києва. Водночас працювала над кандидатською дисертацією як пошукачка КНУ ім. Т. Г. Шевченка (кафедра теорії літератури та компаративістики), захистила дисертацію на тему "Творчість Платона Воронька: особливості поезики" (1991). Від 1993 до 2015 р. — наукова співробітниця Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У 2015 р. обрана членкинею-кореспонденткою Національної академії наук вищої освіти України.

Рецензована праця Л. Реви "Давня література релігійного змісту, важлива інтелектуальна власність держави — основа християнської етики і моралі" є фундаментальним доробком. Маючи значний обсяг (320 с.), книга охоплює чималий масив історичного матеріалу: починаючи від часів київських князів до XVIII ст., закінчуючи творчістю М. Гоголя — видатного українського прозаїка та драматурга, якого сусідня держава вписала в аннали своєї культури.

Книгу розпочинає аналіз передумов і витоків розвитку давньоруської писемності. Авторка характеризує Київ як столицю давньоруської держави, досліджує перекладну та богослужбову літературу, зокрема Біблію, ораторсько-учительну прозу, оригінальне письменство. В окремих блоках розглянуто літописання Київської Русі XI — першої половини XIII ст., агіографічне письменство, "Слово о полку Ігоревім", тогочасну усну народну творчість.

У наступному розділі Л. Рева наводить історіографію та бібліографію українського письменництва XIV — першої половини XVI ст. Зокрема, зосереджує увагу на "Апостолі" І. Фе-

дорова, Острозькій Біблії, анфологіонах Львівського Ставропігійського братства; висвітлює роль родини Балабанів в історії культури України (с. 152—160), не оминає таких знакових постатей, як Є. Плетенецький, П. Могила, Йов Борецький, З. Копистенський, Т. Земка, О. Митура К. Сакович, П. Беринда, М. Смотрицький, І. Гізель Л. Баранович, І. Галятовський, І. Кроковський С. Яворський, А. Радивилівський, Т. Вербицький, С. Соболь. В історичному зрізі української літератури другої половини XVI — першої половини XVII ст. Л. Рева розглядає чергову знакову плеяду: І. Гізель, І. Галятовський, С. Величко, Г. Граб'янка, С. Зизаній, Х. Філалет, І. Копинський, М. Смотрицький, І. Вишенський, К. Транквіліон-Ставровецький, С. Косов, Я. Гаватович, Л. Зизаній, П. Орлик та ін.

Завершує дослідження аналіз діяльності літераторів XVIII—XIX ст., поміж яких Г. Сковорода, І. Каманін, М. Гоголь та ін.

Підсумовуючи, наголосимо, що Л. Рева ретельно проаналізувала чималий обсяг документальних та історичних джерел, головні тогочасні духовні твори. Розглядаючи творчість М. Гоголя, авторка сфокусувалася на її християнських витоках.

Слід зауважити, що поданий матеріал є міждисциплінарним, перебуває на межі літературного та культурного доробків, проте авторка успішно долає всі пограниччя, подаючи ретроспективу літературного процесу тогочасної України. Зокрема, вносячи до послідовного списку доробок Ш. Фіоля, який творив на теренах Кракова, а також І. Федорова, Л. Рева усвідомлено стверджує, що вцілілі книги обох друкарів належать до українського надбання, чим увиразнює й підносить рівень нашої національної культури. Авторка всіяко прагне продемонструвати, і їй це, безумовно, вдається, що цивілізаційний вектор української нації є європейським й, навіть зазнавши колонізаторського тиску, вона сміливо відштовхується від рабської свідомості, обираючи демократію та свободу. Л. Рева вдало апелює до фольклору, зокрема українських пісень і дум.

Досліджуючи доробок церковних проповідників, авторка не знаходить у їхній творчості прямих закликів до боротьби за свободу та незалежність. Певна річ, їх і не могло бути, однак акцентовані Л. Ревою чесноти й правила поведінки, особливо в розділі про Біблію, висувають ці постулати на перший план, що

особливо актуально в наш час. Закладаючи світогляд майбутнього громадянина, слід уважно придивитися до творів Л. Барановича, Д. Туптала, А. Радивиловського.

Чи все вдалося в монографії? Мабуть, ні. Та й неможливо повною мірою охопити весь корпус давнього письменства в одному томі, проте назва дослідження та його зміст, на наш погляд, цілком відповідають визначеній авторкою меті.

Рецензоване видання, безперечно, є актуальним надбанням сьогодення, особливо в період визвольної російсько-української війни, коли вмотивованість і любов до Вітчизни стають першоосновою Перемоги.

Віктор Шпак,
доктор історичних наук, професор
Надійшла до редакції 13 серпня 2024 року

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 316.32:[33:004.8](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).18-23

Анатолій Арсєнко,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу економічної соціології
Інституту соціології НАН України,
e-mail: anatoliy.arsenko@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3137-6487>

Штучний інтелект у сучасних умовах цифрової трансформації глобального суспільства

Статтю присвячено дослідженню ролі штучного інтелекту (ШІ) у сучасних умовах цифрової трансформації багатих країн глобальної Півночі та бідних країн глобального Півдня. Особливу увагу приділено різним умовам цифрової революції в перших і других країнах. Ця розбіжність призводить до посилення наявної та появи нової цифрової нерівності між розвиненими країнами й країнами, що розвиваються. Водночас гонитва за прибутком у цифровій економіці стала головною причиною подальшої матеріальної та майнової диференціації як між країнами першого, другого і третього світу, так і між заможними та незаможними всередині кожного з цих утворень. Ці чинники гальмують використання революційного потенціалу ШІ в інтересах всіх країн і народів та створюють умови для застосування в антинародних цілях, зокрема через поєднання ШІ зі зброєю для знищення людей. Завдання громадянського суспільства полягає в тому, щоб змусити державні органи влади вжити заходів із регулювання цифрового бізнесу в інтересах подолання загроз із боку олігархів цифрових корпорацій і поліпшення соціально-економічного становища як кібертаріату, так і трудового населення у країнах глобальної Півночі та глобального Півдня.

Ключові слова: штучний інтелект; суперінтелект; цифрова трансформація; цифровий бізнес; цифрова нерівність; кібертаріат; роботизація; безробіття

Вступ людства у XXI ст. супроводжувався розгортанням індустріальної революції. Вона стала фундаментом першої ери машин, яка відіграла велику роль у становленні та розвитку сучасного глобального суспільства. Американські дослідники високих технологій Е. Брін'олфссон та Е. Макафі вважають, що на зміну першій прийшла друга ера машин. Цей етап має відіграти не менш важливу роль у цифровій трансформації теперішньої соціально-економічної системи, що призведе до прогресу та процвітання країн і народів у добу високих технологій [1]. Під ідеологічним прикриттям цих привабливих обіцянок у XXI ст. цифрова економіка посіла одне з головних місць у господарському порядку денному країн глобальної Півночі.

На відміну від них країни глобального Півдня долучилися до цього процесу пізніше й здійснюють цифрові трансформації повільнішим темпом порівняно з розвиненими державами. Ці чинники зумовили формування цифрової нерівності у світі капіталу, що поставило під сумнів оптимістичні прогнози стосовно позитивного впливу цифровізації на країни світу. Чутки про перетворення капіталізму на нову соціальну систему завдяки цифровій революції виявилися, за словами американського письменника М. Твена, занадто перебільшеними.

Одне з найперспективніших місць у цифровій економіці сьогодні посідає штучний інтелект. У науковому світі його визначають як галузь інформатики, пов'язаної з розробленням машин-

них систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту. Програми ШІ використовують дані, зібрані під час різних взаємодій, щоб вдосконалювати спосіб наслідування людині у виконанні таких завдань, як навчання, планування, представлення знань, сприйняття й розв'язання проблем. Технології ШІ використовують у різних галузях сучасної економіки. Мета штучного інтелекту полягає в тому, щоб зробити роботу наявних систем ефективнішою завдяки автоматизації завдань [2].

Генеративний ШІ описує алгоритми, які можуть бути використані для створення нового контенту, охоплюючи аудіо, код, зображення, текст, симуляції та відео. Нещодавні відкриття в цій галузі кардинально змінили підхід до створення контенту в період цифрової трансформації. Дослідження найбільшої у світі консалтингової фірми McKinsey, проведене 2022 р., свідчить, що за останні п'ять років рівень впровадження ШІ зріс більш ніж удвічі, інвестиції в цю технологію також відбуваються швидкими темпами. За даними McKinsey, застосування ШІ може принести світовій економіці до 4,4 трлн дол. на рік. Найближчими роками все, що не пов'язано зі штучним інтелектом у сфері технологій, медіа та телекомунікацій, вважатимуть застарілим чи неефективним [3].

У наш час з'явився термін "суперінтелект", який використовують на позначення інтелектуальної системи будь-якої природи, розумові здібності якої у багатьох загальних когнітивних сферах значно перевищують людські [4]. Можливості застосування суперінтелекту приділяють дедалі більшу увагу "торговці смертю". Русійною силою в цій справі є гонитва за прибутком через виконання замовлень міністерств оборони, вкрай зацікавлених у модернізації людиновинишувальної машини.

Дискусія про поєднання ШІ зі зброєю завдяки виробництву "роботів-убивць" точиться у США ще від 2018 р. У цьому дискурсі беруть участь і прихильники, і противники убивчих інновацій із використанням ШІ. Останні вважають, що на його основі можна створити смертоносну зброю, яка затьмарить атомні бомби, скинуті 1945 р. на Хіросіму та Нагасакі. Закликаючи відмовитися від реалізації цього наміру, Генеральний секретар ООН А. Гутерреш заявив, що "перспектива появи машин, здатних на власний розсуд забирати у людей життя, є морально огидною" [5].

Утім, цей вердикт не вплинув на керівну еліту та "мідні шоломи" у Вашингтоні, які взяли курс на утилізацію людей. У матеріалі журналу

Foreign Affairs, який виходить під егідою Ради з міжнародних відносин і відбиває інтереси панівної еліти США, наголошено, що "Сполучені Штати повинні трансформувати свої збройні сили, щоб зберегти вирішальну військову перевагу та забезпечити етичне використання роботів і штучного інтелекту" [6]. Етичне прикриття авторів статті (колишній голова Об'єднаного комітету начальників штабів (2019—2023) М. Міллі та колишній генеральний директор і голова компанії Google Е. Шмідт) нагадує моральні екзерсиси Г. Трумена через атомне бомбардування цивільного населення в Японії заради збереження життя "американських хлопців".

Етичне використання штучного інтелекту заперечує його залучення до реалізації воєнних завдань. Генеративний ШІ довів здатність продукувати контент у різному вимірі: від зображень і музики до тексту й коду. На відміну від ранніх версій штучного інтелекту його генеративний варіант не лише аналізує дані та збирає інформацію, а створює нові знання на основі здобутих. Ця інновація набула поширення майже в кожній сфері промислового виробництва та надання послуг. Сьогодні вибуховий ефект ШІ охоплює освіту, охорону здоров'я, маркетинг, фінанси, бізнес, обробку індустрію, транспорт, право, банківську справу, чат-боти, е-комерцію, безпеку, розпізнавання голосу, потокові сервіси [2]. Безперечно, ШІ здатний зробити працю ефективнішою, а за правильного використання — зменшити навантаження на працівників.

На думку відомого американського експерта в галузі ШІ, автора книги "Наддержави штучного інтелекту" Кай-Фу Лі, цифрова економіка виконує таку функцію в теперішньому та майбутньому вимірах: "Штучний інтелект уже використовують у багатьох популярних доповненнях і вебсайтах, а найближчими роками він керуватиме нашими автомобілями, цінними паперами, братиме участь у виробництві більшості товарів і, можливо, витіснить нас із робочих місць. Його використання пов'язане як з величезними вигодами, так і з потенційними загрозами, і ми маємо бути готовими як до першого, так і до другого" [7].

З часу виходу книги багато прогнозів справдилося, тож до висновків колишнього топменеджера компаній Google, Apple, Microsoft і Silicon Graphics та нинішнього інвестора в технологічні стартапи Кай-Фу Лі слід дослухатися і керуватися ними в практичній діяльності у сфері цифрової економіки України. У 2023 р. вона посідала друге місце серед країн Центральної та Східної Європи за кількістю компаній ШІ після

Польщі: на частку останньої припадала 301 компанія, України — 243 [8]. Наша держава має значний кадровий потенціал у сфері штучного інтелекту.

Для прикладу варто навести інформацію про успіхи нашого співвітчизника, відомого американського програміста й підприємця Я. Кума. Він народився в Україні 1976 р., згодом імігрував до США. До того, як стати засновником і гендиректором компанії WhatsApp, працював прибиральником, збирав талони на харчування. За оцінкою американського журналу Forbes, Я. Кума вважають одним із найзагадковіших філантропів у світі, який надає десятки мільйонів доларів на потреби громадських організацій у різних країнах, наприклад виділив 10,6 млн дол. для допомоги біженцям з України [9]. Я. Кум підписав угоду з Facebook щодо продажу свого бізнесу за 19 млрд дол. У 2014 р. інший американський українець А. Росс так оцінив цей вчинок: "Для тогочасного українського бюджету ті самі 19 мільярдів означали б розв'язання всіх її найнагальніших проблем, а саме виплати за облігаціями короткострокової позики, погашення боргів і рахунків за газ" [10]. За його визнанням, "Ян Кум — не єдиний українець, який зробив собі ім'я в галузі високих технологій" [10].

Не ставлячи під сумнів актуальність, досягнення та перспективи цифрової економіки, слід звернути увагу на міфологічні вправи адептів цифровізації. Вони прагнуть репрезентувати цифровий капіталізм як новий суспільний лад, що має на меті підвищення добробуту населення світу. Однак оновлений і косметично прикрашений варіант капіталістичного способу виробництва слугує пропагандистським маскхалатом старого ладу. Останній покликаний гіперболізувати свої досягнення й мінімізувати поразки в умовах затяжної економічної кризи.

На переконання західних дослідників, сучасний капіталізм — це "старе вино в нових міхах", який незабаром спіткає доля комп'ютерної чи інформаційної революцій. На них поклали великі надії в розв'язанні проблем "хворого суспільства", але ці очікування не справдилися. "Цифровий капіталізм — це такий вимір капіталістичного суспільства, в якому процеси нагромадження капіталу, ухвалення рішень і репутації опосередковано й організовано за допомогою цифрових технологій, а економічні, політичні та культурні процеси сприяють появі цифрових товарів і цифрових структур... За цифрового капіталізму цифрові технології опосередковують нагромадження капіталу та влади", — зазначає відомий британський соціолог К. Фукс [11].

З огляду на це цифровізація не призвела й не може призвести до модернізації старого ладу.

Останніми десятиліттями соціально-економічне становище людей праці у світі капіталу значно погіршилося. У цьому плані доцільно розглянути досвід найбагатшої країни глобальної Півночі — США. Становим хребтом американського суспільства завжди вважався "середній клас", тобто 60% населення, яке посідає середнє місце між 20% багатих і 20% бідних американців. Унаслідок антиробочої політики тандему держави й монополій середній клас Сполучених Штатів неухильно скорочується впродовж останніх 50 років, зважаючи на засилля неолібералізму в економічному житті країни.

Головна причина "стискання" середнього класу й падіння на дно системи — постійне зниження зарплатні. Від 1970 до 2021 р. частка сукупного доходу середнього класу в США скоротилася з колишніх 62% до нинішніх 42%. За ті самі роки сукупний дохід багатих американців зріс із 29% до 50%, попри те, що кількість представників цього прошарку все ще майже удвічі менша за середній клас [12]. Це свідчить про правильність порівняння нинішньої капіталістичної економіки з двома сполучними посудинами, що діють за правилом: що від вас іде, те до нас приходять!

У межах сучасної міфотворчості зразком лицемірства слугує міф № 1, який свідчить: "Інструменти генеративного ШІ доступні безоплатно або з мінімальними витратами". Так, вони доступні для господарської влади Microsoft, що інвестувала 13 млрд дол. у дослідницьку організацію OpenAI, яка розробляє та просуває "дружній" ШІ. Але ці та інші витрати на інструменти штучного інтелекту навряд чи доступні простому Джо, витісненому цифровізацією до нового загону робітничого класу під назвою "кібертаріат". Фінансові бар'єри відкривають шлях сильним світу цього у світле майбутнє та позбавляють людей праці надії на краще прийдешнє у країні нібито рівних можливостей для всіх. У зв'язку з цим автори статті "П'ять міфів про генеративний ШІ, які лідери повинні знати" зауважують: "Ці міфи не призначені для того, щоб зупинити прогрес, а радше слугують застережними прапорцями на шляху до впровадження штучного інтелекту у вашу організацію" [13]. Щодо кібертаріату, то йому доводиться сподіватися не на відкриття в XXI ст. власного бізнесу з використанням ШІ, а на здатність продати свою робочу силу, аби не стати безробітним унаслідок упровадження штучного інтелекту.

Як відомо, інтерес великого бізнесу до використання ШІ в економічній практиці викликаний не турботою про загальний добробут, а пошуком нових соціальних структур нагромадження капіталу. Цифрова економіка створює сприятливі умови для вилучення прибутку й несприятливі умови для оплати праці. У межах останніх неоліберальних цифрових новацій відбувається дестандартизація праці, "вимиваються" прибуткові робочі місця, працівникам загрожує втрата роботи. Президент Microsoft Б. Сміт і директор із комунікацій та зовнішніх зв'язків Microsoft К. Е. Браун визнають, що нові системи на основі ШІ призвели до нового покоління складних проблем у сучасному світі: "Навіть найкращі технології мають непередбачувані наслідки, а вигоди від них рідко розподіляються рівномірно. Та й то, якщо їх не використовують на шкоду навмисно, що трапляється доволі часто" [14].

У цьому контексті автори книги "Інструменти і зброя: обіцянки та небезпеки цифрової епохи" закликають цифрових можновладців запитати в комп'ютерів, не що вони можуть, а що повинні робити, аби упередити та подолати негативні соціальні наслідки [14]. Наприкінці ХХ ст. у Сполучених Штатах створення "офісів майбутнього" через комп'ютеризацію супроводжувалося звільненням 10 працівників на один встановлений ПК. Водночас це не спричинило зростання продуктивності на рівні перших післявоєнних десятиріч і викликало чимало розчарувань та питань у наукових колах.

Американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки Р. Солоу наголошував: "Ви бачите комп'ютери скрізь, окрім статистики продуктивності" [15]. У ХХІ ст. капіталістичні держави знову опинилися в ситуації, подібній до описаної Р. Солоу. Виробничий потенціал цифровізації є фактом, але він ще не спостерігається на агрегованому рівні й не матеріалізувався у великих масштабах. Це стосується всіх елементів цифрової трансформації, зокрема й штучного інтелекту. На це звертають увагу автори статті "Не той вид ШІ: штучний інтелект і майбутнє попиту на робочу силу?". Вони аналізують інновації цієї технології, які витісняють робочу силу та збільшують нерівність, але сприяють незначному приросту продуктивності [16]. Нова загроза глобальної економічної кризи в сучасному світі зрештою розставить всі крапки над "і" у цьому питанні.

За даними західних соціологів, цифровізація має надати великі вигоди: поліпшення здоров'я, підвищення мобільності, раціональне використання енергії, процвітання компаній. Однак

водночас вона породжує дисбаланс у доступі до великих даних і контролі над ними; зміну становища людини в розділеному світі зі складним ШІ; труднощі у виявленні істинних знань серед потоку інформації. "Ці проблеми, — зауважують дослідники, — порушують міждисциплінарні питання влади, культури, управління та соціальності. Для їх розв'язання науковці, які вивчають комп'ютерні технології та дані, мають працювати разом із соціологами та гуманітаріями. Іншими словами, демократія в цифрову епоху хвилює не тільки соціологів і гуманітаріїв, а розроблення ефективних алгоритмів не є винятковою прерогативою вчених-комп'ютерників" [17].

Як свідчить доповідь Міжнародної організації праці (МОП), 2023-й був роком технологічного прогресу та запровадження у практику ще однієї цифрової інновації — генеративного ШІ. Попри це, зростання рівня життя та продуктивності у світі капіталу не відбулося. Це свідчить про повільну адаптацію ринку праці внаслідок браку відповідних навичок і встановлення вхідних бар'єрів для новачків. Їх створюють великі цифрові монополії, зокрема в низькопродуктивних секторах економіки та країнах, що розвиваються. Географічна нерівність погіршуватиметься внаслідок того, що великий цифровий бізнес гальмуватиме надання технологій країнам третього світу. Вони потребують значних внутрішніх і зовнішніх ресурсів, яких наразі бракує. Для змін потрібні сучасні політичні підходи, інноваційна та мобілізаційна політика, спрямовані на нові цілі, які реалізуються в межах штучного інтелекту [18]. Глобальний капітал не зацікавлений у створенні конкурентів на периферії глобального капіталізму, де експлуатація дешевої робочої сили вигідна більше, ніж витрати на впровадження ШІ.

Гонитва цифрових корпорацій за прибутком змушує їх перетворювати внутрішні й зовнішні підприємства на "потогінні цехи" завдяки економії витрат на оплату праці в інтересах нагромадження капіталу. Заробітна плата та інші умови праці в цифровій економіці гірші, ніж на стандартних робочих місцях. Це стримує її розвиток і спричиняє зростання межі нерівності між багатими й бідними країнами та всередині кожної з них. За даними МОП, 3,5 млрд людей все ще не мають доступу до цифрової економіки та не користуються її перевагами. "Цифровий розрив" є прикладом соціальної нерівності та стає дедалі глибшим, ніж суто матеріальна неможливість доступу (висока вартість чи відсутність інфраструктури). Створення найсучаснішої інфраструк-

тури там, де наявний розрив, не вирішить проблему низького рівня цифрових навичок, не сприятиме негайному впровадженню цифрових засобів, зокрема й генеративного ШІ. Для цього треба забезпечити доступ простих людей до інфраструктури, обладнання й підвищення цифрової грамотності [19].

Скорочення робочої сили внаслідок використання штучного інтелекту призведе до значних проблем, викликів і ризиків у майбутньому. У дослідженні МОП "Генеративний ШІ та зайнятість" передбачено, що автоматизація на основі систем ШІ стосуватиметься 48 млн жіночих і 27 млн чоловічих робочих місць. Найбільше постраждають країни з високим рівнем доходу: зміна якості та кількості робочих місць торкнеться 21 млн жінок (7,8%) і 9 млн чоловіків (2,9%). Впливу з боку новітньої технології зазнають близько чверті завдань канцелярських працівників, середнього ризику — 58% завдань [20]. Водночас найбільший вплив ШІ буде не наслідком знищення робочих місць, а потенційною зміною їх якості, зокрема інтенсивності та автономності праці [21].

Сучасні й майбутні проблеми цифровізації праці та трудових відносин у цій сфері потребують негайного й активного державного втручання. Спроби врегулювання зарплатні та умов зайнятості у цифровій економіці відбувалися і у США, і в ЄС, проте ефективність заходів залежатиме від змісту схвалених актів і наслідків їх імплементації. На думку голови Фінського

товариства досліджень у галузі розвитку Б. Джуега, "якщо і є переконливий висновок про тривалі спроби США і ЄС регулювати технології, що розвиваються, то він полягає в тому, що олігархи Великих Технологій не піклуються про добробут людини, працівників, соціальну економіку й демократію, поки громадянське суспільство та державні органи не змусять їх це зробити" [22, с. 32].

Дамоклів меч безробіття внаслідок використання ШІ становить реальну загрозу для мільйонів людей праці. Це стосується не тільки "білих", а й "золотих" і "платинових" комірців у так званому постіндустріальному світі. Скорочення зайнятості у цифровій економіці підтверджує неспроможність обіцянок капіталу про те, що розвиток цифрового суспільства призведе до зростання кількості тих, хто виграє, і зменшення кількості тих, хто програє, внаслідок цифрової трансформації сфер праці. Твердження олігархів Великих Технологій про те, що цифрова революція є Великим Зрівнювачем і сприяє скороченню нерівності, не мають нічого спільного з реальністю. Це ідеологічне прикриття курсу на посилення експлуатації людей праці ділками великого технологічного бізнесу заради нагромадження капіталу. В цих умовах пріоритетне завдання громадянського суспільства, професійних спілок і прогресивних сил суспільства — стати на захист інтересів нового загону робітничого класу — кібертаріату — та всього трудового народу в кожній країні сучасного глобального світу.

Список бібліографічних посилань

1. Brynjolfsson E., A. McAfee. The Second Machine Age: Work, Progress and Prosperity in a Time of Brilliant Technology. N. Y. : W.W. Worton & Company, 2014 (ebook, epub).
2. Artificial Intelligence (AI). (2024). URL: <https://www.wix.com/encyclopedia/definition/artificial-intelligence>.
3. What is generative AI? (2024). URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-generative-ai>.
4. Bostrom N. Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies. Oxford : Oxford University Press, 2014. (ebook, epub).
5. Satariano A. Will There Be a Ban on Killer Robots? 2018. URL: <https://www.nytimes.com/2018/10/19/technology/artificial-intelligence-weapons.html>.
6. Milley M. A., Schmidt E. America Isn't Ready for the Wars of the Future. 2024. URL: <https://www.foreignaffairs.com/united-states/ai-america-ready-wars-future-ukraine-israel-mark-milley-eric-schmidt>.
7. Lee K.-F. AI superpowers: China, Silicon Valley, and the new world order. Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2018. (ebook, epub).
8. Ministry of digital transformation of Ukraine. The AI ecosystem of Ukraine: talent, companies, and education. 2024. URL: <https://aihouse.org.ua/wp-content/uploads/2024/01/AI-Ecosystem-of-Ukraine-by-AI-HOUSE-x-Roosh-ENG.pdf>.
9. Entrepreneur and philanthropist, WhatsApp founder Yan Koum donated \$10 million to Ukrainians. 2022. URL: <https://media.zagoriy.foundation/en/novyny-blagodijnosti/entrepreneur-and-philanthropist-whatsapp-founder-yan-koum-donated-10-million-to-ukrainians/>.
10. Ross A. The Industries of the Future. New York : Simon & Schuster, 2016. (ebook, epub).
11. Fuchs C. Digital Capitalism: Media, Communication and Society. Volume Three. New York : Routledge, 2022. P. 28.
12. Buchholz K. How America's Middle Class Is Shrinking. 2023. URL: <https://www.statista.com/chart/29889/people-aggregate-income-by-income-class/>.
13. Snyder S. A., Velastegui S. Five Myths About Generative AI That Leaders Should Know. 2024. URL: <https://knowledge.wharton.upenn.edu/article/five-myths-about-generative-ai-that-leaders-should-know/>.

14. Smith B., Browne C. N. Tools and Weapons: The Promise and the Peril of the Digital Age. New York : Penguin Press, 2019. (ebook, epub).
15. Triplett J. E. The Solow Productivity Paradox: What Do Computers Do to Productivity? 1999. URL: <https://www.brookings.edu/articles/the-solow-productivity-paradox-what-do-computers-do-to-productivity/>.
16. Acemoglu D., Restrepo P. The Wrong Kind of AI? Artificial Intelligence and the Future of Labour Demand? *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*. 2020. № 13. P. 25—35.
17. The societal challenges of a digital society: A shared response by the Dutch universities. 2018. URL: <https://www.thedigitalsociety.info/challengesofadigitalsociety/wp-content/uploads/2018/11/VSNU-Disa-2018.pdf>.
18. World Employment and Social Outlook: Trends 2024. Geneva : International Labour Organization, 2024. doi: <https://doi.org/10.54394/HQAE1085>.
19. ILO. Digital divide. URL: <https://www.oitcenterfor.org/en/digitalizacion/digital-productivity-paradox>.
20. Gmyrek P., J. Berg, Bescond D. Generative AI and Jobs: A global analysis of potential effects on job quantity and quality, ILO Working Paper 96 (Geneva, ILO). 2023. URL: <https://doi.org/10.54394/FHEM8239>.
21. Teo K. X. About 21 million jobs held by women and 9 million jobs held by men could be replaced by AI: ILO. 2023. URL: <https://www.businessinsider.com/ai-unlikely-destroy-jobs-admin-workers-greatest-risk-chatgpt-2023-8>.
22. Juego B. Regulating AI: workers' intelligence versus Big Tech oligarchs. *The Progressive Post*. 2023. № 22. P. 32—33.

Anatolii Arseienko,
PhD of Historical Science,
Leading Researcher of Institute of Sociology
of the National Academy of Sciences of Ukraine

**Artificial intelligence as it is in the current conditions
of digital transformation of global society**

The article is devoted to the study of the role of artificial intelligence (AI) in the modern digital transformation of the rich countries of the global North and the poor countries of the global South. Particular attention is paid to the different conditions of the digital revolution in the former and the latter. They are leading to an increase in old inequalities and the emergence of new digital inequalities between developed and developing countries. At the same time, the pursuit of profit in the digital economy has become the main reason for further material and property differentiation between the first, second, and third world countries, as well as between the rich and the poor within each of these countries. All of this hinders the revolutionary potential of AI in the interests of all countries and peoples and creates conditions for its use for anti-people purposes, including by combining AI with weapons for the military purpose of killing people. The task of civil society is precisely to force state authorities to take measures to regulate digital business in order to overcome the threats posed by the oligarchs of digital corporations and improve the socio-economic situation of both the cybertariat and the entire working population in the countries of the global North and the global South.

Keywords: artificial intelligence; superintelligence; digital transformation; digital business; digital inequality; cybertariat; robotization; unemployment

Надійшла до редакції 12 серпня 2024 року

УДК 316.77-049.5:004.77]:070.16](477)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).23-30

Марія Макарова,
кандидатка культурології,
доцентка кафедри інформаційних комунікацій
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
e-mail: m.makarova@kubg.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5334-46733>

Інструменти сприяння інформаційній безпеці в медіапросторі

У статті проаналізовано основні інструменти виявлення дезінформації, зокрема спеціальні застосунки, технології штучного інтелекту для перевірки контенту, які використовують у популярних соціальних мережах, як-от Facebook, Instagram тощо. Розглянуто можливості систем штучного інтелекту, котрі застосовують в Україні для моніторингу медіапростору та аналізу великого обсягу онлайн-публікацій.

Визначено найважливіші елементи протидії дезінформації, поміж яких розроблення й упровадження програм і проєктів розвитку медійної грамотності, залучення платформ соціальних медіа, міжнародна співпраця тощо. Увагу зосереджено насамперед на програмах міжнародної некомерційної організації IREX.

Проаналізовано основні технології та методи протидії дезінформації й деструктивній пропаганді. Наголошено на потребі зміцнення стійкості до російської дезінформації під час поточної війни та протистояння фейковим повідомленням у майбутньому.

У дослідженні використано синергетичний підхід, що уможливорює аналіз напрямів державної політики й заходів громадянського суспільства щодо протидії дезінформації та ворожій пропаганді. Науковість дослідження забезпечено системою загально визнаних у сучасній науці пізнавальних принципів, зокрема принципами комплексності, об'єктивності.

Ключові слова: інформаційна безпека; медіапростір; соціальні медіа; фейк; дезінформація; штучний інтелект

Постановка проблеми. У сучасному світі чимало держав використовують дезінформацію та пропаганду для збереження власних режимів і впливу на інші країни. Кількість таких держав постійно зростає, що актуалізує потребу розроблення відповідних стратегій захисту інформаційного й державного суверенітету. Для України дезінформація залишається серйозною загрозою, адже саме вона стала одним із головних інструментів РФ під час війни.

Наймасштабнішим джерелом усіх видів глобальних і локальних новин для мільйонів користувачів нині стали соціальні медіа, насамперед віртуальні соціальні мережі. Утім, не заперечуючи очевидних переваг цих сервісів, зауважимо, що вони мають чимало недоліків. Зокрема, проблеми з верифікацією фактів у публікаціях і нерегульований характер інтернету роблять соцмережі сприятливим ґрунтом для поширення неперевіреної та неправдивої інформації. Навіть більше, соціальні мережі не лише стали осередком поширення фейкових новин, дезінформації та деструктивної пропаганди, а й збільшили швидкість і масштаби цих явищ. Сфабриковані новини можуть суттєво впливати на суспільство, оскільки маніпулятивний і неправдивий контент легше створювати та важче виявити, а суб'єкти дезінформації постійно змінюють тактику. З огляду на це, дослідження особливостей використання інструментів інформаційної безпеки в медіапросторі є актуальним завданням.

Аналіз досліджень і публікацій. Ґрунтовних праць, присвячених питанням інформаційної безпеки, інформаційних війн, дезінформації, поширенню фейків тощо, доволі багато. Зокрема, тему фейків як різновиду маніпуляцій у засобах масової інформації порушено у працях Ю. Васьківського та К. Васьківської [1], Ю. Главацької [3], І. Мудрої [8], І. Пуцяти [11], О. Саприкіна [12] та ін. Проблеми забезпечення протидії російській інформаційній експансії та пропаганді в сучасному світі, зокрема в Україні, з 2014 р. та особливо з початком повномасштабної війни, розглянуто в дослідженнях М. Гаврильціва [2], О. Панченко [9], Л. Котихової [7] та ін.

Оскільки важливим засобом і місцем розгортання інформаційної війни в інтернеті з боку РФ є соціальні мережі, то саме проблемам протидії інформаційним загрозам у соціальних медіа під час повномасштабного вторгнення, підтримання інформаційної безпеки України в соцмережах присвячено праці С. Гуцу [4], Є. Калниболотської [5], О. Кантур [6] та ін.

Утім, у сучасних умовах військової та інформаційної агресії РФ проти України питання протидії російській дезінформації та пропаганді в соціальних медіа перебувають на початковому етапі наукового осмислення. Комплексних досліджень інструментів і технологій підтримання інформаційної безпеки в медіапросторі, особливо в умовах російсько-української війни, наразі бракує, що й зумовило вибір теми дослідження.

Мета статті — розглянути інструменти протидії деструктивним інформаційним впливам, а також аспекти розроблення запобіжних заходів для забезпечення інформаційного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дезінформація здатна завдати шкоди різними способами: неавтентичні зображення часто використовують з метою шахрайства; негативні фейкові відео — для репутаційної шкоди; атаки ботів у соціальних мережах можуть становити загрозу публічним особам, компаніям і навіть державам; синтетичне мовлення застосовують в маніпуляціях, де людина видає себе за іншу особу, часто для оманливих фінансових переказів.

Виявляти неавтентичну, синтетичну чи іншу фальшиву інформацію в таких форматах, як відео, зображення, текст, мова, фейкові облікові записи тощо допомагають відповідні інструменти, поміж яких такі застосунки:

— ValidSoft — пропонує точну голосову ідентифікацію для автентифікації, яку можна використовувати в будь-якому режимі будь-де на планеті;

— ZeroFox — архітектор першої у світі уніфікованої наскрізної зовнішньої платформи кібербезпеки; надає можливість відновити перевагу проти нових загроз, забезпечуючи безпрецедентні видимість і контроль у соціальних, а також поверхневих, глибоких і темних мережах;

— **Buster.Ai** — полегшує та прискорює перевірку інформації за допомогою штучного інтелекту (ШІ);

— **Amped** — програмний засіб для автентифікації, конвертації, аналізу та представлення фото- та відеодоказів під час розслідувань;

— **Botometer** — перевіряє та оцінює активність облікового запису Twitter: найвищі бали означають більшу активність, подібну до ботів;

— **Bot Sentinel** — генерує ґрунтовну інформацію щодо облікових записів Twitter, які відстежує платформа, щоб надати відвідувачам сервісу розуміння, як підроблені облікові записи поширюють дезінформацію та атакують інші акаунти;

— **BotSlayer** — програма, яка допомагає відстежувати та виявляти потенційні маніпуляції з інформацією, що поширюється у Twitter;

— **Deerware Scanner** — програмне забезпечення для сканування медіафайлів з метою виявлення навмисних та оманливих змін; це простий і доступний спосіб перевірити цілісність підозрілого відео;

— **Maltego** — комплексний інструмент для графічного аналізу зв'язків, який пропонує інтелектуальний аналіз даних у реальному часі та збирання інформації, а також її подання на графі на основі вузлів, що дає змогу легко ідентифікувати шаблони та зв'язки кількох порядків між зазначеною інформацією;

— **Logically Intelligence Monitor** — платформа виявлення, класифікації й аналізу загроз, яка дає змогу урядам та організаціям моніторити онлайн-медіаландшафт щодо поширення шкідливої діяльності та наративів.

Найпопулярніші соціальні мережі, зокрема Facebook та Instagram, застосовують технології штучного інтелекту для перевірки контенту, і при цьому заявляють про відкритість і прозорість його використання. Як зазначав у своєму блозі представник Meta з глобальної політики Н. Клегг, з урахуванням швидкого розвитку потужних технологій, як-от генеративний штучний інтелект, важливо зберігати баланс між можливостями й ризиками [10]. Він наголосив, що відкритість є найкращим способом відповіді на ці занепокоєння. З метою забезпечення прозорості для користувачів Meta підготувала 22 системні картки, з яких 14 стосуються системи рекомендацій у Facebook, а 8 — в Instagram. Кожна картка містить докладну інформацію, доступну для загального розуміння про те, як системи штучного інтелекту, котрі використовують у цих соціальних мережах, класифікують і рекомен-

дують контент. За допомогою цих карток користувачі можуть ознайомитися з деталями та принципами функціонування рекомендаційних систем, що ґрунтуються на штучному інтелекті, у Facebook та Instagram, за наданим посиланням (<https://transparency.fb.com/features/explaining-ranking>). Це сприятиме розумінню та забезпеченню прозорості у використанні штучного інтелекту для формування рекомендаційного контенту для користувачів соціальних мереж.

В Україні можливості систем штучного інтелекту використовують для моніторингу медіапростору та аналізу великого обсягу онлайн-публікацій. Наприклад, Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки послуговується платформами **SemanticForce** й **Attack Index** [13]. Штучний інтелект, наявний у наборі інструментів семантичного аналізу, що застосовує **SemanticForce**, відіграє важливу роль у відстеженні інформаційних трендів, змін у реакції користувачів соціальних мереж на інформаційні події, а також у виявленні мови ненависті та інших негативних явищ. Крім того, нейронні мережі використовують для ґрунтовного аналізу зображень, що дає змогу швидко виявляти неприпустимий чи шкідливий контент. Аналітичний сервіс **Attack Index** застосовує різні методи, зокрема машинне навчання, кластерний аналіз, комп'ютерну лінгвістику, формування та візуалізацію семантичних мереж, а також кореляційний і вейвлет-аналіз. Машинне навчання застосовують для оцінювання тональності повідомлень, рейтингування джерел і прогнозування розвитку інформаційних динамік; кластерний аналіз — для автоматизованого групування текстових повідомлень, виявлення сюжетів і формування сюжетних ланцюжків; комп'ютерну лінгвістику — для виявлення сталих словосполучень і наративів; формування, кластеризацію та візуалізацію семантичних мереж — для визначення зв'язків і вузлів та побудови когнітивних мап; кореляційний і вейвлет-аналіз — для виявлення інформаційних операцій.

Варто звернути увагу на програми Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (**IREX**) — міжнародної некомерційної організації, яка опікується глобальним розвитком та освітою, пропонує ресурси й інструменти, що мають допомогти громадянам і журналістам розпізнавати маніпулятивну інформацію й ухвалювати оптимальні рішення [19]. Серед них — безоплатний онлайн-курс **L2D** англійською для дорослих в Україні **Very Verified**, який пояснює вплив дезінформації та озброює людей цінними

дослідницькими інструментами для моніторингу джерел. IREX також пропонує низку ресурсів, що допомагають сформувати навички опрацювання інформації в інтернеті та офлайн у людей будь-якого віку: "Навчання медіаграмотності", "Навчись розрізняти: посібник для тренера з медіаграмотності", "Перемога у війні з пропагандою, що спонсорується державою: результати дослідження впливу українських медіа та програми інформаційної грамотності", "Перевірені кроки для захисту від дезінформації", "Шість порад щодо уникнення маніпуляцій — щоденний захист від цифрової дезінформації" тощо.

На думку дослідників, поширення штучного інтелекту зумовлює три критичні зміни, які посилюють масштаб та ефективність сучасних кампаній із дезінформації: 1) штучний інтелект, який використовує передові алгоритми та дані соціальних мереж для точного націлювання на сегменти електорату, надає інструмент для мікроцільового використання наявних політичних проблем та упереджень; 2) штучний інтелект допомагає автоматизувати політичну пропаганду, прикладом чого є використання ботнетів тощо; 3) здатність штучного інтелекту інтегрувати машинне навчання й можливості нейронної мережі дає змогу продукувати переконливу пропаганду, створену ШІ, яка виглядає справжньою [14].

Зазначені платформи є лише окремими прикладами інструментів, які нині використовують для протидії дезінформації. Варто також звернути увагу на важливі елементи протидії фейковим повідомленням, а саме:

I. Розвиток медійної грамотності: формування в людей навичок критичного мислення, перевірки достовірності інформації та розпізнавання маніпулятивних методів допоможе зменшити вразливість до дезінформації. Прикладами проєктів розвитку медійної грамотності є:

— MediaSapiens — медіаосвітній проєкт із підвищення медіаграмотності споживачів медійного контенту в Україні. У 2010 р. проєкт започаткувало ГО "Телекритика" (нині — "Детектор медіа") "для підвищення медіаграмотності аудиторії". Матеріали ресурсу допоможуть розрізняти якісну та правдиву інформацію, виявляти маніпулятивні спроби впливу на громадську думку та не піддаватись їм, довідатися про інформаційні права й можливості їх використання. Порталом послуговуються журналісти, активісти, представники телекомпаній, друкованих та електронних медіа й усі, кого цікавить критичний погляд на висвітлення подій. На ресурсі репрезентовано добірки книг про медіаосвіту,

цікаві медіадослідження, анонси медіаподій тощо (<https://ms.detector.media/>);

"Портал медіаосвіти та медіаграмотності" було засновано у 2013 р. на основі онлайн-бібліотеки з медіаосвіти, що належить Міжнародному благодійному фонду "Академія української преси". Місія ресурсу полягає у сприянні інформованому та критичному сприйняттю медіа з боку українського суспільства та дотриманні стандартів соціально-відповідальної журналістики (<https://medialiteracy.org.ua/>);

— Media IQ — проєкт із розвитку медіаграмотності та критичного мислення (<http://media-iq.tilda.ws/>);

— Stopfake.org — інструмент перевірки фактів з акцентом на встановленні достовірності інформації, посиленні медіаграмотності аудиторії та боротьбі за чітке розмежування між журналістикою фактів і пропагандою (<https://www.stopfake.org/uk/golovna/>);

— онлайн-курс "Новинна грамотність" є проєктницькою ініціативою, спрямованою на поширення медіаграмотності серед населення в умовах воєнного конфлікту (<https://video.detector.media/special-projects/novynna-gramotnist-i22/>);

— "Медіаграмотна місія" — онлайн-гра, що допомагає перевірити вміння запобігати шкідливому інформаційному впливові (<https://irex.mocotms.com/>);

— "Медіаграмотність для громадян" є дистанційним навчальним курсом, спрямованим на ознайомлення громадян із поширеними видами маніпуляцій і пропаганди, надання базових знань у галузі медіа, а також основних інструментів для перевірки інформації та розвитку критичного мислення (<https://irex.mocotms.com/>);

— "Наука повсякденного мислення" — курс, розроблений викладачами Університету Квінсленду (Австралія) і доступний на платформі Prometheus, що здійснила його український переклад (<https://cutt.ly/hwKGEAXO>);

— Very Verified — онлайн-курс із медіаграмотності від EdEra пояснює, як орієнтуватися в інформації довкола та розпізнавати дезінформацію й пропаганду (<https://study.ed-era.com/uk/courses/course/2118>).

II. Залучення великих платформ соціальних медіа, які мають вживати активних заходів з виявлення, обмеження й видалення дезінформації, що передбачають використання штучного інтелекту, алгоритмічні зміни та співпрацю з факт-чекерами.

III. Розширення правил і норм: розроблення й упровадження правових та нормативних за-

собів, спрямованих на боротьбу з дезінформацією й покарання поширювачів неправдивої інформації.

IV. Міжнародна співпраця: дезінформація є глобальною проблемою, тому взаємодія між країнами, урядами, організаціями та представниками громадськості є важливою для обміну інформацією, розроблення спільних стратегій і координації.

Варто зазначити, що системи штучного інтелекту, які використовують для створення й масштабного поширення дезінформації, породжують численні виклики для України, адже нинішня війна ведеться не лише у формі відкритої збройної агресії, а проникає крізь різноманітні інформаційні прогалини, щоразу шукаючи нові шляхи. Великі онлайн-платформи використовують штучний інтелект для підвищення рівня залучення користувачів за допомогою сенсаційного та спірного контенту, що вводить в оману. Водночас саме штучний інтелект допомагає великим онлайн-платформам знижувати роль потенційно небезпечних фальсифікацій і боротися з поширенням дезінформації в інтернеті. Тож ІІІ одночасно застосовують і як ефективний інструмент виявлення фейків та розміщення достовірної інформації.

Методи штучного інтелекту посилюють феномен дезінформації в інтернеті двома способами: 1) відкривають нові можливості для створення або опрацювання текстів і зображень, аудіо- чи відеовмісту; 2) сприяють ефективному та швидкому поширенню дезінформації в інтернеті внаслідок намагання суб'єктів підвищити залученість користувачів на онлайн-платформах. Ці методи і є чинниками, що спровокували виникнення та ускладнення проблеми дезінформації. Остання особлива в тому сенсі, що, по-перше, поширена інформація є навмисно оманливою для маніпулювання людьми, а по-друге, для досягнення мети її автор користується перевагами сучасних технологій комунікації та медіа.

У цьому контексті очевидним і вкрай необхідним є ґрунтовний аналіз досвіду тривалого українсько-російського протистояння, щоб на цій підставі розробити адаптовану систему поглядів щодо сучасної війни, обмежити авторитарним режимом доступ до новітніх технологій через посилення санкцій, у тому числі в найважливіших сферах економіки, а також узгодити міжнародне гуманітарне право із сучасними реаліями, зокрема прирівняти кібератаки до воєнних злочинів. Саме такий шлях обрала Україна, яка

вивчає дезінформаційну та пропагандистську діяльність РФ та намагається ефективно їй протистояти. Наша держава й надалі зміцнюватиме стійкість до російської дезінформації під час війни та розроблятиме заходи, щоб запобігати їй у майбутньому.

Наявно кілька технологій і підходів, які використовують для протидії дезінформації й деструктивній пропаганді:

- машинне навчання та штучний інтелект;
- аналітика соціальних медіа;
- факт-чекінг і перевірка достовірності;
- експертні системи та бази даних;
- освіта та критичне мислення тощо.

Ці технології й підходи часто використовують як частину комплексних стратегій протидії дезінформації. Вони можуть доповнювати один одного та становити ефективні комплексні заходи для виявлення і перевірки дезінформації та боротьби з нею. Поєднання технологічних інструментів з освітою, правовими заходами та співпрацею між різними сторонами є основою успішної протидії дезінформації та зміцнення медійної грамотності користувачів.

Утім, ідентифікація фейкових новин і неправдивої інформації в інтернеті інколи є складною проблемою і для фахівців, і навіть для штучного інтелекту, який є виробником дезінформації та водночас інструментом для її виявлення. Останні дослідження свідчать, що потужність алгоритмів штучного інтелекту для ідентифікації фейкових новин нижча, ніж здатність створювати їх [18]. Окремі експерти так само піддають сумніву спроможність штучного інтелекту виграти війну з фейковими новинами, а дослідники стверджують, що навіть найкращий штучний інтелект для виявлення фейкових новин наразі не ефективний [16]. Закономірно, що основні стратегічні прогнози провідної світової дослідницької та консалтингової компанії у сфері інформаційних технологій Gartner Group, починаючи ще з 2018 р., передбачають потребу в ІТ-лідерах, здатних швидко розробляти алгоритми штучного інтелекту для боротьби з підробленням реальності та фейковими новинами [15].

Отже, автоматичне виявлення фейкових новин і дезінформації залишається масштабною проблемою, оскільки цей контент розробляють так, щоб він був дуже схожий на правду, вводив користувачів в оману, і, як наслідок, був недоступним для верифікації лише штучним інтелектом.

Появу фейків і дезінформації, безперечно, зумовили стрімкий розвиток та поширення

цифрових технологій. Продукування сфальшованої інформації досягло високого рівня багато в чому завдячуючи технологіям штучного інтелекту. Наприклад, з його допомогою можна створювати фейкові відео, фото, звук та інший контент. У більшості випадків людське око не здатне відрізнити правдиву інформацію від сфабрикованої. Поки одна нейромережа намагається виявити автентичність фотографій, інша змінює їх, тобто триває, так би мовити, боротьба двох нейромереж, в якій одна намагається обійти другу, а та, зі свого боку, вчиться не допустити цього. Сьогодні у світі нейромережі широко застосовують для створення та поширення дезінформації, водночас в Україні інтернет-користувачі послуговуються популярними нейромережами радше як розважальним ресурсом, ніж як інструментом для створення фейків.

Від шкідливого інформаційного впливу можна захиститися, використовуючи власне критичне мислення чи технології. Зокрема, інструмент Microsoft Video Authenticator виявляє певні елементи зображення, як, наприклад, вицвітання, відтінки сірого, границі, та обчислює ймовірність фальсифікації у відсотковому відношенні. Варто також згадати про чат-бот ChatGPT. Надання компанією OpenAI вільного доступу до нього, а також поширення в соціальних мережах значної кількості зображень, створених з використанням Midjourney та інших нейромереж, сприяло підвищенню доступності чат-боту для користувачів інтернету. Цей факт спричинив активні дискусії щодо потенційних ризиків і можливостей, які супроводжують застосування ШІ в контексті інформаційних конфліктів. Дослідження аналітичного центру NewsGuard, проведене у січні 2023 р., підтвердило, що популярний чат-бот ChatGPT може генерувати тексти, які сприяють поширенню конспірологічних теорій, та інтегрувати реальні події в їхній контекст [17]. Цей

інструмент має потенціал для автоматизованого поширення великої кількості повідомлень за допомогою бот-мереж, у яких людина визначає тему й тональність повідомлень, а безпосередній текст генерує штучний інтелект. Цей чат-бот вже використовують для створення дезінформаційних повідомлень, зокрема й просування наративів кремлівської пропаганди, за допомогою відповідних запитів.

Висновки. Протидія дезінформації потребує комплексного підходу, поєднання різних технологій, політичних заходів і освітніх ініціатив. Проаналізовані технології є лише окремими прикладами інструментів, які можуть бути використані для протидії дезінформації. У багатьох країнах світу нагромаджено унікальний досвід боротьби з дезінформацією та пропагандою, вироблено систему підходів до організації заходів зі створення стійкості до дезінформації на різних рівнях, зокрема на рівні державних установ та їхньої політики. В Україні процес створення інструментів протидії російській пропаганді та дезінформації перебуває на початковому етапі, який прискорила війна з РФ. Відповідь нашої держави на загрозу російській дезінформації має ґрунтуватися на накопиченому впродовж тривалого часу досвіді протидії дезінформації, маніпуляціям, ворожій пропаганді, а також виробленні відповідної стратегії, що має враховувати наявні напрацювання й можливості. Крім цього, необхідна політична воля й спільні зусилля з боку державних установ, платформ соціальних медіа, журналістів і громадськості. Потрібно не лише продовжувати зміцнювати стійкість до російської дезінформації впродовж війни, а й гарантувати змогу протистояти фейковим повідомленням у майбутньому.

Проблема протидії російській дезінформації в інформаційному просторі України в умовах війни потребує подальшого наукового дослідження.

Список бібліографічних посилань

1. Васьківський Ю., Васьківська К. Фейк як антипод факту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, 2020. Вип. 25. С. 25—30.
2. Гаврильців М. Т. Інформаційна безпека держави у системі національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 200—203.
3. Главацька Ю. Л. Класифікація "фейкових" новин у сучасному медіапросторі: синергетичний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Германістика та міжкультурна комунікація*. 2019. № 1. С. 275—280.
4. Гуцу С. Ф. Забезпечення інформаційної безпеки людини в цифровому медіа просторі України. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф., Анн-Арбор—Харків, 12—13 груд. 2023 р. Харків, 2023. С. 71—75.
5. Калниболотська Є. В. Забезпечення інформаційної безпеки України в соціальних мережах в умовах повномасштабної воєнної агресії Російської Федерації проти України. Київ, 2022. 69 с.
6. Кантур О. М. Актуальні проблеми протидії інформаційним загрозам у соціальних медіа під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 2. С. 102—110.

7. Котихова Л. Д. Дослідження використання ІТ для протидії поширенню російської дезінформації в медіапросторі в умовах війни. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2022. Вип. 44. С. 5—9.
8. Мудра І. Поняття "фейк" та його види у ЗМІ. *Теле- та радіожурналістика*. 2016. Вип. 15. С. 184—188.
9. Панченко О. А. Інституційне забезпечення процесів протидії російській інформаційній експансії та пропаганді в сучасному світі. *Інформація і право*. 2021. № 3 (38). С. 28—34.
10. Поліковська Ю. Мета пояснила, як засновані на ШІ алгоритми впливають на те, що користувачі бачать у Facebook та Instagram. *Детектор медіа*. 2023, 30 черв. URL: <https://ms.detector.media/sotsmerezhi/post/32309/2023-06-30-meta-rozjasnyla-yak-zasnovani-na-shi-algoritmy-vplyvayut-na-te-shcho-korystuvachi-bachat-u-facebook-ta-instagram/> (дата звернення: 15.04.2024).
11. Пуцята І. Фейк як метод маніпуляції у ЗМІ: український досвід. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Журналістські науки"*. 2020. Вип. 4. С. 170—175.
12. Саприкін О. А. Фейк як інструмент інформаційної війни проти України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2016. № 1. С. 87—94.
13. Штучний інтелект і дезінформація: можливості та ризики в умовах війни. *Укрінформ*. 2023, 05 квіт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3691961-stucnij-intelekt-i-dezinformacia-mozlivosti-ta-riziki-v-umovah-vijni.html> (дата звернення: 20.04.2024).
14. Arsenault A. Microtargeting, Automation, and Forgery: Disinformation in the Age of Artificial Intelligence. *Ottawa*. 2020. URL: <https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/40495> (дата звернення: 30.03.2024).
15. From bots and AI to counterfeit reality and fake news, these predictions require IT leaders to pace their adoption. *Gartner*. 2019, Nov. 05. URL: <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartner-top-strategic-predictions-for-2018-and-beyond> (дата звернення: 25.04.2024).
16. Hao K. Even the best AI for spotting fake news is still terrible. *MIT Technology Review*. 2018, Oct. 3. URL: <https://www.technologyreview.com/s/612236/even-the-best-ai-for-spotting-fake-news-is-still-terrible/> (дата звернення: 20.03.2024).
17. Misinformation Monitor: January 2023. *NewsGuard*. URL: <https://www.newsguardtech.com/misinformation-monitor/jan-2023/> (дата звернення: 15.04.2024).
18. Paschen J. Investigating the emotional appeal of fake news using artificial intelligence and human contributions. *Journal of Product & Brand Management*. 2019. Vol. 29 (2). P. 223—233.
19. Supporting Information Integrity and Resilience: Tools and Resources. *IREX*. 2024. URL: <https://www.irex.org/disinformation-tools-and-resources> (дата звернення: 30.04.2024).

Maria Makarova,

PhD of Cultural Studies,

*Associate Professor of the Department of Information Communications
of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University*

Tools for promoting information security in the media space

The article analyzes the main tools for detecting disinformation, in particular, special applications, artificial intelligence technologies for checking content, which are used by popular social networks, such as Facebook, Instagram, etc. The capabilities of artificial intelligence systems used in Ukraine to monitor the media space and analyze a large volume of online publications are highlighted.

The most important elements in combating disinformation are identified, in particular programs and projects related to the development of media literacy, the involvement of social media platforms, international cooperation, etc. Attention was drawn to the programs of the international non-profit organization IREX.

The main technologies and approaches for countering disinformation and destructive propaganda are analyzed. Particular attention is paid to strengthening resistance to russian disinformation during the war and countering it in the future.

The work uses a synergistic approach, which will enable the analysis of state policy directions and measures of civil society to counter disinformation and hostile propaganda. The scientific nature of the research is provided by a system of cognitive principles generally recognized in modern science, in particular, the principle of complexity and objectivity.

Keywords: *information security; media space; social media; fake; disinformation; artificial intelligence*

References

1. Vaskivskiy Yu., & Vaskivska K. (2020). Feik yak antypod faktu. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, 25, pp. 25—30.
2. Havryltsiv M. T. (2020). Informatsiina bezpeka derzhavy u systemi natsionalnoi bezpeky Ukrainy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 2, pp. 200—203.
3. Hlavatska Yu. L. (2019). Klasyfikatsiia "feikovykh" novyn u suchasnomu mediaprostori: synerhetychnyi aspekt. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Hermanistyka ta mizhkulturna komunikatsiia*, 1, pp. 275—280.

4. Hutsu S. F. (2023, 12—13 hrud.). Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky liudyny v tsyfrovomu media prostori Ukrainy. In *Protydii dezinformatsii v umovakh rosiiskoi ahresii proty Ukrainy: vyklyky i perspektyvy* : materialy konferentsii, pp. 71—75. Ann-Arbor ; Kharkiv.
5. Kalnybolotska Ye. V. (2022). *Zabezpechennia informatsiinoi bezpeky Ukrainy v sotsialnykh merezhakh v umovakh povnomasshtabnoi voiennoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy*. Kyiv.
6. Kantur O. M. (2022). Aktualni problemy protydii informatsiynym zahrozam u sotsialnykh media pid chas povnomasshtabnoho vtorhnennia Rosii v Ukrainu. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2, pp. 102—110.
7. Kotykhova L. D. (2022). Doslidzhennia vykorystannia IT dlia protydii poshyrenniu rosiiskoi dezinformatsii v mediaprostori v umovakh viiny. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnogo tekhnichnoho universytetu*, 44, pp. 5—9.
8. Mudra I. (2016). Poniattia "feik" ta yoho vydy u ZMI. *Tele- ta radiozhurnalistyka*, 15, pp. 184—188.
9. Panchenko O. A. (2021). Instytutsiine zabezpechennia protsesiv protydii rosiiskii informatsiini ekspansii ta propahandi v suchasnomu sviti. *Informatsiia i pravo*, 3, pp. 28—34.
10. Polikovska Yu. (2023, 30 cherv.). Meta poiasnyla, yak zasnovani na ShI alhorytmy vplyvaiut na te, shcho korystuvachi bachat u Facebook ta Instagram. *Detektor media*. Available at: <https://ms.detektor.media/sotsmerezhi/post/32309/2023-06-30-meta-poyasnyla-yak-zasnovani-na-shi-alhorytmy-vplyvaiut-na-te-shcho-korystuvachi-bachat-u-facebook-ta-instagram/>.
11. Putsiata I. (2020). Feik yak metod manipuliatsii u ZMI: ukrainskyi dosvid. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya "Zhurnalistski nauky"*, 4, pp. 170—175.
12. Saprykin O. A. (2016). Feik yak instrument informatsiinoi viiny proty Ukrainy. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, pp. 87—94.
13. Shtuchnyi intelekt i dezinformatsiia: mozhlyvosti ta ryzyky v umovakh viiny (2023, 05 kvit.). *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3691961-stuchnij-intelekt-i-dezinformacia-mozhlyvosti-ta-rizyki-v-umovah-vijni.html>.
14. Arsenault A. (2020). Microtargeting, Automation, and Forgery: Disinformation in the Age of Artificial Intelligence. *Uottawa*. Available at: <https://ruor.uottawa.ca/handle/10393/40495>.
15. From bots and AI to counterfeit reality and fake news, these predictions require IT leaders to pace their adoption (2019, Nov. 05). *Gartner*. Available at: <https://www.gartner.com/smarterwithgartner/gartner-top-strategic-predictions-for-2018-and-beyond>.
16. Hao K. (2018, Oct. 3). Even the best AI for spotting fake news is still terrible. *MIT Technology Review*. Available at: <https://www.technologyreview.com/s/612236/even-the-best-ai-for-spotting-fake-news-is-still-terrible/>.
17. Misinformation Monitor: January 2023. (2024). *NewsGuard*. Available at: <https://www.newsguardtech.com/misinformation-monitor/jan-2023/>.
18. Paschen J. (2019). Investigating the emotional appeal of fake news using artificial intelligence and human contributions. *Journal of Product & Brand Management*, 29 (2), pp. 223—233.
19. Supporting Information Integrity and Resilience: Tools and Resources (2024). *IREX*. Available at: <https://www.irex.org/disinformation-tools-and-resources>.

Надійшла до редакції 8 липня 2024 року

УДК 378.4.014.24.014.6.091:005.336.4[(477)(045)]
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).30-35

Валерія Василенко,
кандидатка наук із соціальних комунікацій,
старша викладачка кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця),
e-mail: v.vasilenko@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2370-5615>

Карина Присяжнюк,
випускниця ОС "Бакалавр"
Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця),
спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа",
e-mail: prysiazhniuk.k@donnu.edu.ua

Стратегії впровадження інтернаціоналізації в закладах вищої освіти

У статті розглянуто стратегії інтернаціоналізації закладів вищої освіти, які охоплюють: міжнародне партнерство, обмін здобувачами вищої освіти та викладачами, програмний обмін. Розглянуто питання, пов'язане з відбором у програму та репрезентативністю учасників. Особливу увагу приділено напрямкам реалізації інтернаціоналізації у ЗВО, як-от: навчання за кордоном, мовне стажування, наукове стажування, комерціалізація та гомогенізація освітніх програм.

Розглянуто аспекти міжкультурної взаємодії в університетському середовищі, що потребує розроблення ефективної мовної політики та підтримки мовної рівності. Підсумовано, що дослідження в цій галузі дасть змогу виробити стратегії міжкультурного взаєморозуміння та підвищити якість міжнародної комунікації.

Висвітлено аспекти конкуренції університетів за залучення найкращих здобувачів і науковців світу. Констатовано, що розуміння впливу інтернаціоналізації на привабливість і конкурентоспроможність закладів вищої освіти є головним чинником успіху.

Наголошено, що впровадження сучасних технологій сприяє розвитку нових форм навчання та співпраці між університетами різних країн, а інтернаціоналізація допомагає оптимізувати освітній процес та підвищити його якість.

Ключові слова: міжнародні здобувачі; стратегії; інтернаціоналізація; міжнародне партнерство; заклади вищої освіти

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку галузі вищої освіти свідчать про зростання попиту на мобільність здобувачів, викладачів і науковців, поглиблення міжнародної співпраці між університетами. З огляду на це набуває актуальності завдання формування нових підходів до організації навчального процесу та управління закладами вищої освіти (ЗВО).

Вітчизняні університети активно впроваджують в діяльність інноваційні методи, поміж яких онлайн-курси, проєктна робота та міждисциплінарне навчання, однак для їх ефективної інтеграції слід розуміти глобальні тенденції інтернаціоналізації освіти. Дослідженню цієї проблематики присвячено пропоновану статтю.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Особливості реалізації процесів інтернаціоналізації вищої освіти розглянуто в низці досліджень українських [2—4; 9] і закордонних [10—12] авторів.

В. Лунгу, А. Асмолова, А. Пасечник, К. Шихенко та А. Денисенко розглядають сучасну міжнародну співпрацю у сфері вищої освіти, яка реалізується в мережевих комунікаціях стратегічних організацій-партнерів різних держав на основі сумісності цілей, ресурсів, інтересів, інструментів впливу, організаційних практик. Науковці також виокремлюють інструменти інтернаціоналізації вищої освіти: спільні / мережеві університети, консорціуми ЗВО, закордонні філії вишів, форуми ректорів, спільні освітні програми з наданням двох дипломів [4].

Р. В. Капр досліджує проблему академічної мобільності студентів у межах інтернаціоналізації вищої освіти, зокрема основними перешкодами для мобільності студентів в Україні та світі є: недостатнє / відсутнє фінансування; невизнання ступенів / дипломів; незадовільний рівень знання іноземної мови; брак інформації та заохочення тощо. Одним зі шляхів розв'язання зазначених проблем може стати розроблення якісно нової національної Стратегії розвитку вищої освіти, в якій посилену увагу приділено процесам інтернаціоналізації в контексті стиму-

лювання та загальнодержавного забезпечення міжнародних програм кооперації [2].

Н. De Wit аналізує еволюцію інтернаціоналізації в закладах вищої освіти, особливості короткострокових і довгострокових підходів; характерні проблеми, з якими стикаються ЗВО під час реалізації програм інтернаціоналізації [11]; Н. de Wit, P. G. Altbach досліджують історичний розвиток інтернаціоналізації, особливості її впровадження з урахуванням впливу націоналістично-популістських подій, зміни клімату та пандемії COVID-19 [12].

Мета статті — розглянути основні стратегії впровадження інтернаціоналізації в сучасних умовах функціонування закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поміж багатьох сучасних напрямів інтернаціоналізації вищої освіти основними є інтернаціоналізація навчальних програм, мобільність здобувачів вищої освіти та міжнародне партнерство.

Головним аспектом дослідження є *інтернаціоналізація навчальних програм*, що передбачає впровадження в освітні плани та програми міжнародних курсів, міждисциплінарних модулів, міжнародних практик і спільних програм з іноземними університетами.

Другим аспектом є *мобільність здобувачів вищої освіти*, що охоплює програми обміну, стажування та студентські міжнародні проєкти, які сприяють активній взаємодії та обміну досвідом між здобувачами вищої освіти різних країн.

Третім аспектом є *міжнародне партнерство*, що має на меті співпрацю університетів з іноземними навчальними закладами, дослідницькими центрами, промисловими партнерами й урядовими органами для обміну знаннями, ресурсами та досвідом, спільного розвитку й підвищення якості освіти. Міжнародне партнерство може мати різні форми та забезпечувати взаємовигідну співпрацю між університетами та партнерами з усього світу.

Розглянемо докладніше стратегії інтернаціоналізації (рис. 1).

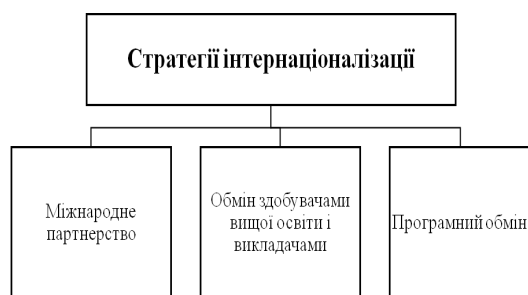

Рис. 1. Стратегії інтернаціоналізації

Міжнародне партнерство. Університети укладають угоди та налагоджують партнерські зв'язки з іншими закладами вищої освіти з метою спільного проведення досліджень, обміну досвідом і ресурсами. Міжнародне партнерство в університетській сфері дає змогу об'єднати зусилля ЗВО для розв'язання складних наукових проблем і проведення спільних досліджень на міжнародному рівні, сприяє культурній різноманітності, підвищенню якості навчального процесу та розвитку міжнародних зв'язків у галузі науки та освіти.

Обмін здобувачами та викладачами. Передбачає обмін здобувачами вищої освіти для навчання / стажування в інших країнах, а також викладачами для проведення лекцій, семінарів чи досліджень.

Інтернаціоналізація вищої освіти сприяє розширенню можливостей для здобувачів вищої освіти та викладачів. Один зі способів досягнення цієї мети — залучення до навчальних програм міжнародних елементів і проведення міжнародних конференцій і семінарів, що створює унікальні можливості для обміну знаннями та досвідом між учасниками з різних країн.

Програмний обмін. Університети активно впроваджують обмінні програми Erasmus+, MEVLANA, Global UGRAD, Fulbright, у межах яких здобувачі вищої освіти можуть навчатися або працювати в інших країнах.

Розглянемо докладніше некомерційну програму Erasmus+ (Erasmus Plus), що передбачає міжнародну співпрацю Європейського Союзу з іншими країнами у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту. Erasmus+ підтримує можливості навчальної та академічної мобільності в освіті, проекти й партнерства, альянси для розвитку інновацій, розвиток стратегій і співпраці, професійні мережі та відкриті ресурси [5].

Оновлена Програма 2021—2027 рр. є не тільки міжнародною, а й більш інклюзивною, цифровою та екологічною.

Завдяки бюджету в понад 28 млрд євро, що майже вдвічі перевищує фінансування поперед-

нього етапу, Erasmus+ об'єднує численні напрями діяльності ЄС у галузі освіти, у тому числі програми, пов'язані зі сферами вищої освіти, професійної освіти та підготовки, освіти дорослих (Erasmus, Леонардо да Вінчі, Grundtvig); зі сферою молодіжних неурядових організацій та неформальним навчанням ("Молодь у дії"); п'ять програм міжнародної співпраці (Erasmus Mundus, Tempus, Alfa, Edulink, програма співпраці з промислово розвиненими країнами).

У межах реалізації програми Erasmus+ виділено гранти на широкий спектр заходів, що дають змогу здобувачам вищої освіти пройти стажування за кордоном, а викладачам та освітянам — підвищити фаховий рівень на навчальних курсах. Проекти поділено на дві частини: формальна та неформальна освіта, кожна з яких передбачає три ключові напрями:

1. Індивідуальна мобільність: надає унікальну можливість вчителям, директорам шкіл, інструкторам та іншим працівникам ЗВО пройти міжнародні навчальні курси і/або набути досвіду роботи в європейських країнах.

2. Співпраця задля інновацій та обмін передовим досвідом: підтримує проекти нарощення потенціалу у сфері молодіжної політики, забезпечує взаємодію та мобільність, які позитивно впливають на якісний розвиток молодіжної роботи, молодіжної політики й молодіжних систем, а також визнання неформальної освіти у країнах-партнерах.

3. Підтримка реформ освітньої політики: підтримує знання у сфері освіти, професійної підготовки та молоді; ініціативи в інноваціях освітньої політики для підвищення прозорості, визнання навичок і кваліфікації; співпрацю з міжнародними організаціями, які мають високу репутацію й аналітичний потенціал тощо [13].

Від часу створення у програмі Erasmus+ взяли участь майже 14 млн осіб, тобто приблизно 300 тис. на рік. Країнами, які приймають найбільшу кількість здобувачів вищої освіти за програмою Erasmus+, є Іспанія — понад 47 тис. студентів, та Німеччина — 32,8 тис.

Проект надає освітні, соціальні, культурні та економічні переваги навчальним закладам, сприяє розвитку вищої освіти, підвищенню професіоналізму міжнародної співпраці, зміцненню академічних зв'язків, розвитку дослідницької комунікації, створенню неформальних мереж і налагодженню дружних відносин через кордони. Нині у програмі Erasmus+ беруть участь понад 4 тис. закладів вищої освіти у 37 країнах.

Інтернаціоналізація сприяє підвищенню якості освіти завдяки залученню до процесу навчання міжнародних здобувачів вищої освіти й викладачів із різних країн. Міжнародне партнерство також допомагає в розв'язанні глобальних проблем спільними зусиллями науковців світу.

Щоб успішно інтегруватися в європейський освітній простір, ЗВО мають орієнтуватися на ринку спеціальності та використовувати сучасні технології навчання, враховуючи такі ключові аспекти:

— важливо оновлювати й адаптувати навчальні програми до міжнародних стандартів з огляду на потреби ринку праці та актуальні технології [6];

— здобувачам вищої освіти та викладачам слід надавати можливості для міжнародної мобільності, як-от обмін програмами, стажування й участь у міжнародних проєктах;

— знання мови країни, в яку інтегрується освітня програма, є головним її елементом успішної реалізації, що сприяє ефективному навчанню й спілкуванню;

— співпраця з університетами інших країн допомагає забезпечити доступ до міжнародних ресурсів та експертизи, а також спільне проведення досліджень і проєктів;

— університети мають сприяти професійному розвитку здобувачів вищої освіти та викладачів, надаючи можливості для навчання й участі в міжнародних конференціях і семінарах.

Інтернаціоналізація вищої освіти через оновлення навчальних програм уможливорює здобуття студентами актуальних знань, враховуючи міжнародні стандарти та вимоги ринку праці. Процес передбачає впровадження сучасних методик навчання, активне використання інтерактивних технологій і дистанційної освіти.

Успішна реалізація міжнародних освітніх і наукових проєктів неможлива без удосконалення матеріально-технічної бази університетів, що охоплює модернізацію аудиторій, лабораторій, бібліотек, інфраструктури для наукових досліджень. Ці заходи створюють сприятливі умови для залучення здобувачів і викладачів до міжнародних програм обміну, співпраці з іншими університетами та участі в міжнародних дослідницьких проєктах, розширення горизонтів здобувачів вищої освіти, підвищення якості освіти та підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних працювати в умовах глобалізації та міжнародної взаємодії [1].

Досліджуючи підходи до інтернаціоналізації вищої освіти, розглянемо докладніше аспекти міжнародної академічної мобільності здобувачів

вищої освіти та аспірантів, що охоплюють різні форми професійного й особистісного розвитку:

1. Навчання за кордоном. Здобувачі вищої освіти мають змогу відвідувати заняття в університетах-партнерах чи проходити академічні курси в інших країнах: опанувати нові знання, ознайомлюватися з іншими культурами та набувати навичок роботи в міжнародному середовищі.

2. Мовне стажування. Здобувачі вищої освіти мають можливість удосконалити мовні навички, вивчаючи мову в країні, де вона є офіційною. Це може відбуватися через участь у мовних курсах, імерсивні програми чи спілкування з носіями мови.

3. Наукове стажування. Здобувачі вищої освіти та аспіранти мають змогу працювати у провідних наукових лабораторіях, університетах чи наукових центрах за кордоном і проводити дослідницьку діяльність під керівництвом провідних учених і фахівців.

Міжнародна академічна мобільність є важливим складником освітнього процесу й допомагає здобувачам вищої освіти та аспірантам поглибити знання й навички, підготуватися до кар'єрного зростання в умовах глобального світу.

Важливу роль в інтернаціоналізації вищої освіти відіграють комерціалізація та гомогенізація навчальних програм.

Комерціалізація — підхід, який передбачає адаптацію освітніх програм до ринкових потреб і вимог. Університети співпрацюють із приватними компаніями та індустріями у сфері розроблення навчальних програм, що відповідають сучасним вимогам ринку праці. Конкретні заходи охоплюють упровадження практичних занять, стажування в компаніях та розроблення курсів з акцентом на практичні навички [8].

Гомогенізація — підхід, який передбачає стандартизацію навчальних програм для уніфікації та відповідності міжнародним стандартам якості. Це дає змогу спростити процес визнання дипломів і підвищити конкурентоспроможність закладів вищої освіти на міжнародному рівні. Уніфіковані стандарти визначають навчальний зміст і критерії оцінювання для різних освітніх програм, що сприяє формуванню єдиного рівня якості. Гомогенізація ґрунтується на відповідності міжнародним стандартам якості, як-от стандарти ISO, що забезпечує визнання програм на світовому рівні. Стандартизація спрощує процес визнання дипломів між різними країнами та установами, оскільки забезпечує спільні критерії оцінювання.

Наведені підходи допомагають університетам адаптуватися до змін у сучасному освітньому та робочому середовищі, забезпечують набуття здобувачами вищої освіти актуальних знань і навичок, які відповідають вимогам ринку [7].

Висновки. Партнерство з іншими університетами створює можливості для спільного проведення досліджень, обміну досвідом і ресурсами. Аналізуючи стратегії інтернаціоналізації, виокремимо кілька важливих напрямів:

— *спільне проведення досліджень*: міжнародне партнерство дає університетам змогу об'єднати зусилля для розв'язання наукових проблем і проведення спільних досліджень на міжнародному рівні;

— *програмний обмін*: передбачає обмін здобувачами вищої освіти та викладачами для навчання, стажування й проведення наукової роботи, що поглиблює міжнародний обмін знаннями та досвідом;

— *культурна різноманітність та підвищення якості освіти*: міжнародне партнерство сприяє збагаченню культурного досвіду здобувачів вищої освіти та викладачів, а також підвищенню якості освіти через обмін провідними практиками й методами навчання;

— *розширення можливостей для здобувачів вищої освіти та викладачів*: університети вводять міжнародні елементи до навчальних програм й організують міжнародні заходи, що розширює можливості для обміну знаннями та досвідом між учасниками з різних країн.

Дослідження міжкультурної комунікації у ЗВО свідчить про важливість розроблення методів і стратегій її налагодження серед здобувачів вищої освіти й викладачів. Слід активніше впроваджувати мовні курси, культурні програми та інші ініціативи, що сприяють міжнародній співпраці.

Список бібліографічних посилань

1. Інтернаціональний культурний сервіс обміну. URL: <https://www.icesusa.org/testimonials-by-american-students/> (дата звернення: 30.06.2024).
2. Карп Р. В. Основні проблеми інтернаціоналізації системи вищої освіти: академічна мобільність студентів. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 4 (32). С. 660—667. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4\(32\)-660-667](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4(32)-660-667).
3. Криштанович М. Ф. Розвиток міжнародного співробітництва України з Польщею в сучасних умовах. *Літопис Волині*. 2021. № 24. С. 219—222. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.24.35>.
4. Лунгу В. І., Асмолова А. О., Пасечник А. М., Шихненко К. І., Денисенко А. О. Інтернаціоналізація вищої освіти: міжнародні вектори стратегії розвитку університету. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 7 (25). С. 717—730. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-717-730](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-717-730).
5. Офіційний сайт ЕРАЗМУС+. URL: <https://erasmusplus.org.ua/programa-yes-erazmus/pro-programu/> (дата звернення: 14.06.2024).
6. Поступака Ю. О. Інтернаціоналізація системи вищої освіти України в контексті проблем, спричинених війною. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 5. С. 1—24. doi: <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.04.29.08>.
7. Присяжнюк К. В. Інтернаціоналізація вищої освіти: основні підходи та можливості. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері* : матеріали ІХ Всеукраїнської наукової студентської конференції. 12 квітня 2024 р. Вінниця, 2024. С. 178—180.
8. Сертифікація ISO 21001. URL: <https://www.dqsglobal.com/uk-ua/sertifikujte/iso-21001> (дата звернення: 09.06.2024).
9. Хайдарі Н. І., Давиденко А. О., Мірошник С. О. Інструменти та технології віртуальної інтернаціоналізації в освітньому процесі. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 68 (2). С. 16—19. doi: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.2>.
10. Bruhn-Zass E. Virtual Internationalization to Support Comprehensive Internationalization in Higher Education. *Journal of Studies in International Education*. 2022. № 26 (2). P. 240—258. doi: <https://doi.org/10.1177/10283153211052776>.
11. De Wit H. Internationalization in Higher Education, a Critical Review. *SFU Educational Review*. 2019. № 12 (3). P. 9—17. doi: <https://doi.org/10.21810/sfuer.v12i3.1036>.
12. De Wit H., Altbach P. G. Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future. *Policy Reviews in Higher Education*. 2021. № 5 (1). P. 28—46. doi: <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1820898>.
13. Еразмус+ : довідник програми. URL: https://ipd.kpi.ua/documents/materials/Erasmus/Еразмус+_%20ДОВІДНИК%20ПРОГРАМИ_%20Українською_мовою.pdf.

Valeriia Vasylenko,
PhD of Social Communication,
Senior Lecturer of the Department of Management Information Systems
of Vasyl' Stus Donetsk National University (Vinnystia)
Karyna Prysyazhnyuk,
Graduate of the Bachelor's Program
of Vasyl' Stus Donetsk National University (Vinnystia)
specialty 029 "Information, Library, and Archival Studies"

Strategies for the implementation of internationalization in institutions of higher education

The article defines the strategies of internationalization of higher education institutions (HEIs), which include: international partnership, exchange of higher education graduates and teachers, program exchange. The issue related to selection into the program and representativeness of participants was considered. Particular attention is paid to the approaches to the implementation of internationalization in higher education: study abroad, language internship, scientific internship, commercialization and homogenization of educational programs.

The intercultural interaction in the university environment is described, which requires the development of an effective language policy and the support of language equality. Research in this area can help in formulating strategies for intercultural understanding and improving the quality of international communication.

The article discusses the competition among universities to attract the best students and scholars from around the world. It has been determined that understanding the impact of internationalization on the attractiveness and competitiveness of higher education institutions is a key factor for their success.

It has been outlined that the development of technology promotes new forms of learning and collaboration between universities from different countries. Understanding the impact of technology on the internationalization of education helps optimize processes and improve the quality of learning.

Keywords: international students; strategies; internationalization; international partnership; higher education institutions

References

1. *Internatsional'nyy kul'turnyy servis obminu.* (n. d.). Available at: <https://www.icesusa.org/testimonials-by-american-students/>.
2. Karp R. V. (2024). Osnovni problemy internatsionalizatsiyi systemy vyshchoyi osvity: akademichna mobil'nist' studentiv. *Nauka i tekhnika s'ohodni*, 4 (32), pp. 660—667. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4\(32\)-660-667](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-4(32)-660-667).
3. Kryshchanovych M. F. (2021). Rozvytok mizhnarodnoho spivrobitnyctva Ukrainy z Pol'shcheyu v suchasnykh umovakh. *Litopys Volyni*, 24, pp. 219—222. doi: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2021.24.35>.
4. Lunhu V. I., Asmolova A. O., Pasechnyk A. M., Shykhnenko K. I. & Denysenko A. O. (2024). Internatsionalizatsiya vyshchoyi osvity: mizhnarodni vektory stratehiyi rozvytku universytetu. *Aktual'ni pytannya u suchasnykh naukakh*, 7 (25), pp. 717—730. doi: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7\(25\)-717-730](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-7(25)-717-730).
5. *Ofitsiyyny sayt ERAZMUS+*. (n. d.). Available at: <https://erasmusplus.org.ua/programa-yes-erasmus/pro-programu/>.
6. Postupaka Yu. O. (2024). Internatsionalizatsiya systemy vyshchoyi osvity Ukrainy v konteksti problem sprychynenykh viynoyu. *Pedahohichna Akademiya: naukovi zapysky*, 5, pp. 1—24. doi: <https://doi.org/10.57125/pedacademy.2024.04.29.08>.
7. Prysyazhnyuk K. V. (2024). Internatsionalizatsiya vyshchoyi osvity: osnovni pidkhody ta mozhlivosti. *Informatsiyeni tekhnolohiyi i systemy v dokumentoznavchiy sferi — Information technologies and systems in the field of document studies*, pp. 178—180.
8. *Sertyfikatsiya ISO 21001*. (n. d.). Available at: <https://www.dqsglobal.com/uk-ua/sertifikujte/iso-21001>.
9. Khaydari N. I., Davydenko A. O. & Miroshnyk S. O. (2024). Instrumenty ta tekhnolohiyi virtual'noyi internatsionalizatsiyi v osvith'omu protsesi. *Innovatsiyina pedahohika*, 68 (2), pp. 16—19. doi: <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.2.2>.
10. Bruhn-Zass E. (2022). Virtual Internationalization to Support Comprehensive Internationalization in Higher Education. *Journal of Studies in International Education*, 26 (2), pp. 240—258. doi: <https://doi.org/10.1177/10283153211052776>.
11. H. De Wit. (2019). Internationalization in Higher Education, a Critical Review. *SFU Educational Review*, 12 (3), pp. 9—17. doi: <https://doi.org/10.21810/sfuer.v12i3.1036>.
12. De Wit H. & Altbach P. G. (2021). Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future. *Policy Reviews in Higher Education*, 5 (1), pp. 28—46. doi: <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1820898>.
13. *Erazmus+ : dovidnik programi.* (n. d.). Available at: https://ipd.kpi.ua/documents/materials/Erazmus+/Erazmus+_%20_DOVIDNIK%20PROGRAMI_%20Ukrayinskoyu_movoyu.pdf.

Надійшла до редакції 6 серпня 2024 року

УДК 027.8:[373.091.3:004]:(477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).36-41

Людмила Доскіч,
кандидатка політичних наук,
доцентка КНУКіМ,
e-mail: ludochka1234d@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2465-7835>

Цифровізація та шкільна бібліотека: роль у трансформації освіти

У статті проаналізовано роль сучасної шкільної бібліотеки у цифровій трансформації освіти.

З'ясовано, що нині освітня система концептуально реалізується за трьома основними напрямками: цифровізація освітнього процесу; цифровий освітній контент; цифровізація освітнього менеджменту. Наголошено, що сучасна шкільна бібліотека має виконувати завдання цифровізації освітнього середовища та забезпечувати інформаційні потреби його учасників.

Розглянуто форми роботи організаційного та методичного характеру, які може впроваджувати шкільна бібліотека в умовах цифровізації.

Зауважено, що сучасна шкільна бібліотека створює цифровий освітній контент; здійснює та координує інформаційне обслуговування навчального закладу, забезпечує освітній процес інформаційно-методичною літературою, працює згідно зі стратегічними напрямками розвитку школи.

Зроблено висновок, що цифровізація шкільної бібліотеки потребує послідовності в реалізації та комплексного підходу як важливих критеріїв ефективності сучасної освіти, якої досягають завдяки розширенню можливостей траєкторії навчання, доступу до найсучасніших освітніх ресурсів, зниженню витрат через зростання конкуренції на освітньому ринку, підвищенню прозорості та спрощенню спілкування з учасниками навчального процесу.

Ключові слова: шкільні бібліотеки; цифровізація освіти; освітні технології; освітній менеджмент; цифровий освітній контент

Постановка проблеми. У "Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року" [4] цифрові технології визначено основним інструментом забезпечення ефективності освітнього процесу. Їх упровадження передбачає гнучке навчання в цифровому освітньому середовищі з використанням новітніх інформаційних ресурсів і технологій.

У реалізації цих завдань вагому роль відіграють шкільні бібліотеки, які також мають долучитися до цифрової модернізації освіти. Нині актуальними напрямками їхньої роботи є надання інфраструктури для електронного навчання, використання дистанційних технологій, формування суспільного простору для колективної роботи, що дає змогу результативно взаємодіяти учасникам освітнього процесу.

Дослідження проблем упровадження цифрових технологій у роботу шкільної бібліотеки становить важливе завдання не лише педагогічної, а й бібліотечної науки, яке проектується на загальні питання цифрової модернізації бібліотечного простору та відповідного сервісу.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанням діяльності шкільних бібліотек в умовах цифровізації приділяли увагу закордонні й вітчизняні науковці.

Шведські дослідники Л. Дрейштам та М. Лундстрем у статті "Ключ до успіху цифровізації: зробити шкільного бібліотекаря справжнім педагогічним партнером" наголошують на інвестиціях у цифровізацію шкіл, що передбачає оснащення проєкторами, комп'ютерами, iPad і Apple TV для бездротового передавання інформації на дошку. Автори наголошують на непересічній ролі бібліотекарів в активному навчанні за допомогою цифрових інструментів, що, зі свого боку, потребує інвестицій у роботу шкільних бібліотек і залучення кваліфікованих фахівців [11].

У публікації "Переосмислення шкільних бібліотек в епоху цифрових технологій: розроблення комплексних стратегій цифрових колекцій" колектив авторів, за допомогою методів якісного дослідження, збирання даних, спостереження, інтерв'ю та документування, аналізує стратегії розвитку цифрових колекцій у шкільних бібліотеках, зокрема потреби користувачів, аспекти відображення джерел цифрових колекцій та оцінювання їх перспектив [10].

Г. Флейшер у статті "Шкільні бібліотекарі все ще залишаються ключовими людьми в комп'ютеризованому світі" з'ясовує причини успіху заходів, до яких залучають не лише вчителів, а й шкільних бібліотекарів як головних учасників індивідуальних проєктів [12].

Питання цифровізації освіти та ролі шкільних бібліотек у реалізації цього завдання набули актуальності і в українській науці. О. Підкопай у статті "Цифрові технології в шкільній бібліотеці — запорука якісних послуг бібліотечного сервісу" наголошує на важливому значенні цифрових технологій у наданні послуг шкільними бібліотеками. Авторка виокремлює п'ять рівнів цифрової модернізації цих установ в Україні та зазначає, "що бібліотеки закладів загальної середньої освіти... перебувають на етапі дослідження та тестування цифрових технологій" [6].

Н. Дяченко у статті "Бібліотеки нової української школи: реалії сьогодення та перспективи розвитку" вивчає особливості бібліотеки Нової української школи та вважає її добре організованим інформаційним середовищем і сучасним інформаційно-ресурсним центром, який через власні вебресурси, сторінки вебсайтів закладів освіти, соціальні мережі повністю забезпечує потреби різних категорій користувачів: учнів, учителів, батьків [3, с. 342—345]. Дослідниця також ділиться досвідом реалізації завдань у сфері інформаційної бібліотечної підтримки в умовах російсько-української війни.

Прикметно, що, усвідомлюючи важливість цифровізації, останніми роками до розроблення напрямів та інструментів її реалізації долучаються й практики: освітяни та бібліотекарі. Зокрема, колектив авторів Національної академії педагогічних наук України та Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського розробив методичні рекомендації "Створення сучасного інформаційно-освітнього простору шкільної бібліотеки" [8]; шкільний бібліотекар на сайті ЗОШ № 2 м. Івано-Франківська поділився досвідом застосування цифрових технологій у бібліотеці навчального закладу [2].

Важливість цифровізації освіти засвідчують і виступи учасників всеукраїнського круглого столу "Цифровий освітній контент в освітньому процесі: стан, проблеми, перспективи", що відбувся 22 березня 2023 р. через платформи ZOOM та YouTube і згуртував понад 1500 педагогів. Учасники розглянули низку питань "щодо удосконалення нормативної бази використання цифрового контенту в закладах загальної середньої освіти; готовності вчителів та учнів використовувати інноваційний контент"; також було "презентовано розробки цифрового контенту видавництвами та узагальнено пропозиції від користувачів щодо розвитку такого контенту в Україні" [9].

Водночас комплексних досліджень ролі шкільної бібліотеки в цифровізації освіти наразі бракує, що й зумовлює актуальність пропонованої статті.

Мета статті — проаналізувати роль шкільної бібліотеки у цифровій трансформації сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з головних завдань, що стоїть у сучасному технологічному світі перед школою, — формувати в учнів цифрову грамотність, розвивати навички, потрібні для подальшої життєдіяльності у цифровому соціумі, вміння конструктивно й ефективно використовувати інформаційні та інші цифрові ресурси для розв'язання різноманітних проблем.

В Україні питаннями цифровізації освіти опікується Інститут цифровізації освіти НАПН України, відділ цифрових освітньо-наукових систем ДНУ "Інститут модернізації змісту освіти". На порталі "Всеосвіта" запущено офіційний курс підвищення кваліфікації педагогів "Розроблення і використання цифрового освітнього контенту в освітньому процесі Нової української школи" [7]. В анотації до курсу зазначено: "Сучасна освітня політика спрямовує педагогів нової школи на системне запровадження цифрових технологій до освітнього процесу. Адже сучасні діти народились, зростають, навчаються, опановують професії, живуть і працюють у цифровому світі. Саме тому мають змінитися засоби навчання. Педагог Нової української школи має не лише вміти працювати з комп'ютером, а й мати активну, безперервну готовність брати участь у розробленні й поширенні цифрового освітнього контенту, нових цифрових медіа, електронних освітніх ресурсів, віртуальних платформ" [7].

Концепцію шкіл майбутнього часто пов'язують із поступовим переведенням на "хмарну" систему навчання. Йдеться про онлайн-уроки та віртуальні лабораторії, відкритий освітній контент, коли учні можуть разом працювати над домашніми завданнями онлайн. Процес навчання також пов'язують з ідентифікатором кожного учня, що дає змогу ефективно оцінювати його знання.

Суттєву роль у підвищенні інтелектуальної конкурентоспроможності, забезпеченні культурно-інформаційної обізнаності та цифрової грамотності молодого покоління відіграє шкільна бібліотека. Слід зазначити, що мережа освітянських бібліотек України є найчисленнішою та об'єднує 18 066 бібліотек Міністерства освіти і науки України та Національної академії педагогічних наук України, з них — майже 15 тис. бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів.

Шкільна бібліотека — чи не єдине місце, яке не тільки допомагає надати учням всебічну освіту через книгу, а й виховує їх у патріотичному дусі,

формує політичні якості, національну ідентичність, впливає на розвиток наукового та культурного рівня.

Сучасна шкільна бібліотека допомагає в реалізації головних функцій інформаційно-освітнього середовища, поміж яких: планування навчального процесу; розміщення та зберігання навчальних матеріалів, зокрема тих, якими користуються всі учасники; оформлення результатів засвоєння освітньої програми та перебігу освітнього процесу; налагодження взаємодії між учасниками освітнього процесу, в тому числі за допомогою дистанційного навчання через інтернет-мережу; надання можливості використовувати дані, сформовані під час освітнього процесу, для розв'язання завдань управління освітньою діяльністю; надання контрольованого доступу учасникам освітнього процесу до інформаційно-освітніх ресурсів інтернет-мережі (зокрема, обмеження доступу до інформації, несумісної із завданнями духовно-морального розвитку та виховання учнів); налагодження взаємодії закладу освіти з органами, що здійснюють управління у сфері освіти та іншими навчальними закладами, організаціями; створення дидактичних матеріалів (варіантів завдань, тестів, таблиць, пам'яток, схем, малюнків, демонстраційних таблиць тощо); розроблення персонального сайту та блогу вчителя, розміщення матеріалів на сайті школи тощо; використання цифрового навчального обладнання (електронні дошки, мультимедійний проектор, документ-камера, електронний мікроскоп тощо); використання електронних освітніх ресурсів (електронні підручники, навчально-методичні засоби тощо); створення презентацій та інтерактивних матеріалів для електронної дошки; заповнення електронного журналу; залучення інтернет-ресурсів, які дають змогу здійснювати пошук і використання матеріалів під час підготовки уроків, позакласних заходів, методичного супроводу вчителя, участі у вебінарах, конкурсах; педагогічних методик та обмін досвідом тощо.

О. Підкопай наголошує, що "роль шкільної бібліотеки полягає у здійсненні фільтрації, відбору та систематизації якісних ресурсів для формування таких колекцій електронних матеріалів, як: бази даних; текстові матеріали; файловий архів; мультимедійні, аудіо- та відеоматеріали; графічні ілюстрації; навчальні програмні засоби; еволюційні ігри; тестові завдання" [6, с. 87].

В умовах цифровізації шкільна бібліотека може реалізовувати такі форми роботи:

— *організаційного характеру*: надання доступу до віддалених баз даних; формування замов-

лення на підручники з використанням відповідних баз даних; актуалізація інформації про структуру школи та кількість учнів у кожному класі для автоматичного визначення наявності підручників; автоматизація розрахунково-видаткової книги; ведення автоматизованого обліку боржників шкільної бібліотеки по класах; оцифрування (введення в електронну систему алфавітного, систематичного каталогів, каталогів робіт).

До організаційних завдань шкільної бібліотеки українська дослідниця Н. Дяченко пропонує додати таке: "...створити відповідні онлайн-ресурси, де групувалися б твори (за назвою та автором) за шкільною програмою, які доповнювалися б покликанням на їх цифровий формат чи QR-кодами. Ці ресурси дозволяють завантажувати потрібні твори на власні гаджети чи читати в онлайн-режимі на відповідних вебресурсах. Такі електронні путівники доводяться до користувача через учителів, блоги бібліотекарів, вебсайти закладів освіти, соціальні групи" [3, с. 347];

— *методичного характеру*: проведення сучасних інтерактивних занять; організація змішаного та дистанційного навчання; добір потрібної літератури для уроку з використанням електронного каталогу та списку ключових слів, що відповідають шкільній темі; розвиток системи оцінювання та моніторингу якості навчання школярів тощо.

Українські дослідники так визначають послуги, які може надавати шкільна бібліотека на основі використання новітніх ІКТ: "користування електронним каталогом, надання доступу до інтернет-ресурсів (баз даних, електронних бібліотек, електронних журналів тощо); надання в тимчасове користування (на абонементі чи в читальній залі) електронних документів на цифрових носіях; надання в постійне користування (завантаження) документів із повнотекстових баз даних; надання в постійне користування копій сканованих документів; електронне доставляння документів; надання в тимчасове користування електронних читанок (електронних рідерів); підготовка бібліографічних посібників (покажчики, списки літератури, БД); підготовка віртуальних виставок (тематичних, нових надходжень), створення мультимедійних презентацій, буктрейлерів тощо; надання віртуальних довідок; інформаційний супровід масових заходів (читацьких конференцій, семінарів, виховних годин, презентацій, творчих зустрічей, літературних і музичних вечорів тощо); створення мультимедійної наочності: відеороликів, комп'ютерних презентацій, електронних фотоколлажів; організація змістов-

ного дозвілля; проведення вебквестів, ігор; організація онлайн-зустрічей та пізнавальної творчої діяльності учнів; створення буктрейлерів, віртуальних екскурсій, рекламних роликів тощо" [8, с. 21—22].

Цифровізація шкіл — це насамперед створення зручних та ефективних технологічних інструментів для всіх осіб, залучених до процесу навчання: учнів, батьків, учителів, адміністрації освітньої системи. Бібліотекарі можуть зосередитися на навчанні як учнів, так і батьків, котрі беруть участь в індивідуальних проєктах, наприклад, через тематичні семінари / тренінги. Така взаємодія сприяє посиленню ролі батьків у навчанні дітей.

Більшість учителів може впоратися з інструментарієм інтернет-мережі, проте бібліотекар має ґрунтовніші знання щодо предметних сфер і ресурсів, специфіки пошуку в соціальних мережах чи базах даних тощо, завдяки чому в учнів формується ширший діапазон пошукової поведінки [12]. Окрім того, з появою соціальних медіа та зростанням кількості фейкових новин шкільні бібліотеки й бібліотекарі відіграють важливу роль у формуванні навичок критичного сприйняття та аналізу інформації.

З огляду на ці функції, шкільні бібліотеки та бібліотекарі стають повноцінним освітнім ресурсом, повністю інтегрованим у навчальний процес.

Щодо розв'язання завдань розвитку педагогічної діяльності, то на базі шкільних бібліотек спільнота педагогічних працівників має змогу створювати авторський інформаційно-освітній контент різних типів: електронні інформаційні та електронні освітні ресурси, дистанційні відкриті курси, інтерактивні освітні модулі тощо.

Отже, шкільна бібліотека також стає місцем обміну актуальними педагогічними методиками, простором розвитку педагогічних працівників.

Щоб зробити ресурси шкільної бібліотеки привабливішими й доступнішими для учнів та учителів за допомогою платформ соціальних медіа, школи можуть запросити експертів з онлайн-медіа чи графічних дизайнерів. Бібліотекар при цьому відповідає за технологічні процеси створення та вдосконалення інформаційно-комунікаційного середовища в умовах бібліотеки, тобто має виступати інформаційним, комунікаційним, освітнім менеджером. Ці навички потребують підвищення професійної компетентності бібліотекаря [5]. Специфіка сучасного навчального процесу зумовлює той факт, що вміння працювати із соціальними медіа та інформаційна грамотність

мають ключове значення для шкільних бібліотекарів. Це стосується таких навичок: визначення та пошук інформації; розуміння інформаційних потреб; оцінювання, сортування, етичне використання та передавання інформації; застосування цифрових технологій для опрацювання інформації; розуміння ролі та функцій соціальних медіа; критичний аналіз загального медіаконтенту; вміння продукувати власний контент тощо.

Використовуючи ІКТ, шкільний бібліотекар може створювати інформаційні цифрові продукти, які допомагають читачам орієнтуватися в інформаційно-освітньому просторі: "довідкові бази даних; рекомендаційні списки літератури; списки позакласного читання; путівники по фондах; анотовані ілюстровані картотеки; пам'ятки, буклети; книжкові огляди, віртуальні виставки тощо. Такі ресурси створюються за допомогою традиційних додатків Microsoft: Power Point, Excel, Publisher" [2].

Цифровий інформаційний простір потребує від шкільних бібліотек "оригінальних, нестандартних ідей, методик, проєктів, котрі б відображали новий підхід до змісту й організації бібліотечної діяльності" [1, с. 44]. Цифровізація діяльності шкільної бібліотеки також відіграє вагомую роль у забезпеченні мінливих потреб і звичок учнів. Традиційна атмосфера бібліотек унікальна, утім, сучасні школярі дедалі частіше звертаються до цифрових платформ: смартфонів, комп'ютерів, планшетів. З огляду на це, школи також мають адаптуватися до рухливого цифрового ландшафту, насамперед використовуючи можливості своїх бібліотек і бібліотекарів. Йдеться не так про зміну фізичного простору бібліотеки, як про спільне об'єднання із сучасними цифровими просторами. Шкільні бібліотеки мають перепланувати й переосмислити формат приміщень, тим більше, що можливості цифрових технологій впливають і на дизайн навчального простору, тобто йдеться про створення місця, де діти й вчителі можуть втілювати творчі ідеї, набувати нових навичок і досвіду за підтримки інноваційних ресурсів. У цій парадигмі реалізуються нові комунікаційні моделі діяльності бібліотеки, зокрема з формування шкільного бібліотечно-інформаційного центру, який поєднує традиційні та сучасні послуги, забезпечує оптимальне збереження бібліотечного сервісу та його інтеграцію до цифрового середовища. Окрім того, шкільна бібліотека має залишатися простором безпеки для школярів у сучасному цифровому світі.

Висновки. Цифровізація стає важливим і невіддільним компонентом діяльності сучасної

шкільної бібліотеки та засобом модернізації освітнього процесу. Нині система навчання концептуально реалізується за трьома основними напрямками: цифровізація освітнього процесу; цифровий освітній контент; цифровізація освітнього менеджменту. І на початковому етапі саме шкільна бібліотека має реалізовувати завдання цифровізації освітнього середовища та забезпечувати інформаційні потреби всіх його учасників.

Сучасна шкільна бібліотека створює цифровий освітній контент, здійснює та координує інформаційне обслуговування освітнього закладу,

забезпечує навчальний процес інформаційно-методичною літературою, працює за стратегічними напрямками розвитку школи.

Отже, шкільні бібліотеки та бібліотекарі стають повноцінним освітнім ресурсом, повністю інтегрованим у навчальний процес; осередком освітнього менеджменту та створення цифрових інформаційних ресурсів для супроводу навчально-педагогічного процесу; місцем розвитку педагогічних працівників та обміну актуальними педагогічними методиками; простором безпеки для школярів у сучасному цифровому світі.

Список бібліографічних посилань

1. Биркович Т., Вільчинська І. Інформаційно-комунікативна діяльність бібліотек України в умовах війни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 4. С. 42—48.
2. Irykos. Інформаційні технології в шкільній бібліотеці. *Класна школа*. URL: <https://klasnashkola.eu/ivano-frank-2/%D1%96%D0%BD%D1%84%>.
3. Дяченко Н. Бібліотеки нової української школи: реалії сьогодення та перспективи розвитку. *Знайшов*. URL: [mv_58-341-351\(3\).pdf](https://znayshov.com/mv_58-341-351(3).pdf).
4. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року : Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 988-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
5. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 24—31.
6. Підкопай О. Цифрові технології в шкільній бібліотеці — запорука якісних послуг бібліотечного сервісу. *Вересень*. 2023. Т. 2. С. 84—92.
7. Розроблення і використання цифрового освітнього контенту в освітньому процесі Нової української школи. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/course/rozroblennia-i-vykorystannia-tyfrovoho-osvitnoho-kontentu-v-osvitnomu-protsesi-novoi-ukrainskoi-shkoly-41.html>.
8. Створення сучасного інформаційно-освітнього простору шкільної бібліотеки : метод. рек. / [І. Хемчян, А. Рубан, О. Гончаренко] ; НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. Київ, 2021. 56 с.
9. Сучасні розробки цифрового контенту презентовано під час Всеукраїнського круглого столу "Цифровий освітній контент в освітньому процесі: стан, проблеми, перспективи". *Інститут модернізації змісту освіти*. URL: <https://imzo.gov.ua/2023/03/24/suchasni-rozrobky-tyfrovoho-kontentu-prezentovano-pid-chas-vseukrainskoho-kruhloho-stolu>.
10. Hasibuan P. A., Fadhli R., Igiriza M. Redefining School Libraries for the Digital Age: Developing Comprehensive Digital Collection Strategies. *Jurnal Manajemen Pendidikan Jurnal Ilmiah Administrasi Manajemen dan Kepemimpinan Pendidikan*. 2023. № 5 (1). P. 58—68.
11. Drejstam L., Lundström M. The key to digitization success: making the school librarian a true pedagogical partner. *IASL Annual Conference Proceedings*. 2016. URL: <https://www.researchgate.net/publication/336394464>.
12. Fleischer H. Skolbibliotekarier är alltjämt nyckelpersoner den datoriserade skolan. URL: <http://www.fleischer.se/skolbibliotekarier-aralltjamnt-nyckelpersoner-i-en-till-en-projekt/#>.

Liudmyla Doskich,

*PhD of Politics Science, Docent,
Kyiv National University of Culture and Arts*

Digitization and school library: role in the transformation of education

The purpose of the article is to analyze the role of the school library in the digital transformation of modern education.

It was concluded that the current conceptual educational system is implemented in three main directions: digitization of the educational process; digital educational content; digitalization of educational management. And it is the modern school library that is able to implement the task of digitalization of the educational environment and ensure the information needs of its participants. Thus, digitization becomes an important and integral component of the activity of a modern school library and an opportunity for the development of education.

The school library follows the path of creating digital educational content, provides and coordinates the information service of the educational institution, and the educational process — informational and methodical literature, works according to the strategic directions of the school's development.

Digitization of the school library requires consistency in implementation and a comprehensive approach as important criteria for the success of modern education due to: expanding the possibilities of the educational trajectory; access to the most modern educational resources; spreading the circle of educational organizations around the world; expansion of children's educational opportunities; cost reduction due to increased competition in the educational market; increasing transparency and facilitating communication with all participants of the educational process.

Keywords: school library; digitization of education; educational technologies; educational management; digital educational content

References

1. Byrkovych T. & Vilchynska I. (2023) Informatsiino-komunikatyvna diialnist bibliotek Ukrainy v umovakh viiny. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, pp. 42—48.
2. Irykos. (n. d.). Informatsiini tekhnolohii v shkilnii bibliotetsi. *Klasna shkola*. Available at: <https://klasnashkola.eu/ivano-frank-2/%D1%96%D0%BD%D1%84%>.
3. Diachenko N. (n. d.). Biblioteki novoi ukrainskoi shkoly: realii sohodennia ta perspektyvy rozvytku. *Znajshov*. Available at: [mv_58-341-351\(3\).pdf](mv_58-341-351(3).pdf).
4. Pro shvalennya Konceptiyi realizaciyi derzhavnoi politiki u sferi reformuvannya zagalnoi serednoi osviti "Nova ukrayinska shkola" na period do 2029 roku : Rozporyadzhennya KМУ vid 14 grudnya 2016 r. № 988-r. (2016). *Verhovna Rada Ukrainy*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
5. Kuzmenko O. I., Zahumenna V. V. (2020). Biblioteka yak sotsiokulturnyi publichnyi prostir: transformatsiini zminy. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 4, pp. 24—31.
6. Pidkopai O. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii v shkilnii bibliotetsi — zaporuka yakisnykh posluh bibliotechnoho servisu. *Veresen*, 2, pp. 84—92.
7. *Rozroblennia i vykorystannia tsyvrovoho osvitnoho kontentu v osvitnomu protsesi Novoi ukrainskoi shkoly*. (n. d.). Available at: <https://vseosvita.ua/course/rozroblennia-i-vykorystannia-tsyvrovoho-osvitnoho-kontentu-v-osvitnomu-protsesi-novoi-ukrainskoi-shkoly-41.html>.
8. Khemchian I., Ruban A. & Honcharenko O. (2021). *Stvorennia suchasnoho informatsiino-osvitnoho prostoru shkilnoi biblioteki* : metod. rek. Kyiv.
9. *Suchasni rozrobky tsyvrovoho kontentu prezentovano pid chas Vseukrainskoho kruhloho stolu "Tsyfrovi osviti kontent v osvitnomu protsesi: stan, problemy, perspektyvy"*. (n. d.). Available at: <https://imzo.gov.ua/2023/03/24/suchasni-rozrobky-tsyvrovoho-kontentu-prezentovano-pid-chas-vseukrainskoho-kruhloho-stolu>.
10. Hasibuan P. A., Fadhli R. & Igiriza M. (2023). Redefining School Libraries for the Digital Age: Developing Comprehensive Digital Collection Strategies. *Jurnal Manajemen Pendidikan Jurnal Ilmiah Administrasi Manajemen dan Kepemimpinan Pendidikan*, 5 (1), pp. 58—68.
11. Drejstam L. (2016). The key to digitization success: making the school librarian a true pedagogical partner. *IASL Annual Conference Proceedings*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/336394464_.
12. Fleischer H. (2014). *Skolbibliotekarier är alltjämt nyckelpersoner den datoriserade skolan*. Available at: <http://www.fleischer.se/skolbibliotekarier-aralltjamt-nyckelpersoner-i-en-till-en-projekt>.

Надійшла до редакції 7 серпня 2024 року

ДОКУМЕНТОЗНАВСТВО

УДК 005.92:005.591.6]:006.032](477)(045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).41-45

Катерина Палічук,
студентка V курсу (магістерський рівень)
Національного університету "Острозька академія",
спеціальність 029 "Інформаційна, бібліотечна та архівна справа",
e-mail: kateryna.palichuk@oa.edu.ua

Міжнародний досвід і стандарти впровадження інноваційних технологій у документаційне забезпечення в Україні

У статті розглянуто міжнародний досвід застосування стандартів, які регулюють норми впровадження інноваційних технологій у процеси управління документацією, що суттєво впливає на ефективність діяльності організації й сприяє подальшому розвитку інформаційного середовища.

Наголошено, що автоматизація документообігу та впровадження систем електронного документообігу є важливими елементами практичного застосування міжнародних стандартів для розроблення стратегій, адаптованих до місцевих вимог.

Зроблено висновок, що метою впровадження інформаційних технологій у документаційне забезпечення є завдання вдосконалення систем управління документацією, посилення їх ефективності та прозорості, що у підсумку сприяє підвищенню конкурентоспроможності організацій.

Ключові слова: *інноваційні технології; стандарти; управління; ефективність; організація; міжнародні стандарти*

Постановка проблеми. Упровадження інноваційних технологій (ІТ) у процеси документаційного забезпечення управління суттєво впливає на ефективність діяльності організації, особливо в умовах глобальної інформатизації та зростання конкуренції. Метою впровадження ІТ є оптимізація циклів збирання, опрацювання, зберігання та передавання документів. У цьому контексті одним із найважливіших аспектів є створення та використання систем електронного документообігу та управління електронними документами. Зокрема, організації можуть розробляти стратегії, що враховують найефективніші та найсучасніші практики, які ґрунтуються на міжнародних стандартах з урахуванням місцевих особливостей. З огляду на це, вважаємо актуальним дослідження міжнародного досвіду застосування стандартів з упровадження інноваційних технологій у документаційне забезпечення в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. На основі аналізу останніх досліджень та публікацій можна зробити висновок про вагоме значення міжнародних стандартів ISO в управлінні документацією. Зокрема, V. Žumer розглядає аспекти впровадження стандарту ISO 15489 у секторах публічного управління, на підприємствах та в організаціях Словенії, зосереджуючи увагу на технічних чинниках класичного й електронного архівування [4]. У працях О. Тур і В. Шабуніної розкрито значення процесів оцифрування, конверсії та міграції документів, що важливо в сучасних умовах управління інформацією [5]. Г. Калінічева та Р. Романовський порушують проблеми гармонізації міжнародних стандартів у сфері архівної справи й управління документаційними процесами в Україні [6]. Огляд О. Тур присвячено актуальним міжнародним нормативним актам і стандартам у сфері інформації та документації [7].

Загальний аналіз наведених досліджень свідчить, що впровадження міжнародних стандартів ISO в управління документацією дасть змогу підвищити ефективність цього процесу, узгодити його з вимогами міжнародних і національних нормативних документів, а також сприяти розробленню стратегій, які відповідають сучасним викликам бізнес-середовища.

Метою статті є аналіз міжнародного досвіду та стандартів упровадження інноваційних технологій для підвищення ефективності управління документацією в організаціях України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Упровадження міжнародних стандартів у діяльність організацій є важливим кроком для вдосконалення системи документаційного забезпечення. Одним із них є ISO 15489-1:2016. Information and documentation — Records management — Part 1: Concepts and principles (Інформація та документація. Керування записами. Частина 1: Поняття та принципи). Це основний міжнародний стандарт, який містить низку рекомендації щодо ефективного управління документацією [1, с. 9].

Головний акцент ISO 15489-1:2016 зроблено на системному підході до створення, організації, ведення та знищення документів, що дасть змогу ефективно й безпечно керувати інформаційними активами організації. Системний підхід охоплює повний життєвий цикл документів — від створення й отримання до активної роботи з ними та утилізації, а також допомагає підтримувати цілісність, надійність і зручність їх використання, що має вагоме значення для операційної ефективності, дотримання правових норм і ухвалення стратегічних рішень в організаціях.

Стандарт ISO 15489:2016 складається з двох частин. Перша становить основу для політик і процедур управління документацією й містить принципи створення та ведення систем діловодства, які відповідають потребам організації й законодавчим вимогам. У цій частині також подано рекомендації щодо створення й використання документів у різних формах і на різних носіях, управління ними, забезпечення їх доступності та можливості пошуку в часі. У стандарті наголошено на важливій ролі метаданих в управлінні записами. Зокрема, метадані допомагають точно описувати контекст, зміст і структуру записів та керувати ними [7, с. 10].

Друга частина ISO 15489:2016 містить докладні рекомендації щодо розроблення й упровадження систем управління документацією, які підтримують процеси створення, контролю та управління. Стандарт містить набір рекомендації стосовно вибору та використання відповідних інформаційних технологій; дотримання вимог, щоб системи були масштабованими, адаптованими й здатними забезпечувати потреби організації. Дотримуючись цих норм, організації здатні створити системи управління документацією, які підвищують ефективність діяльності, регулюють дотримання нормативних вимог і

зменшують ризики, пов'язані з управлінням інформацією та її втратою.

Одним із найважливіших аспектів стандарту ISO 15489:2016 є акцент на постійному моніторингу та оцінюванні практик управління документацією. Ці заходи покликані визначити сфери вдосконалення та гарантують, що системи управління документацією в організації залишатимуться ефективними, актуальними та відповідатимуть сучасним потребам, політикам і правилам.

Отже, стандарт ISO 15489:2016 є списком рекомендацій для організацій, які прагнуть вдосконалити процеси управління документацією. Його ґрунтовні настанови та принципи становлять основу для розроблення, впровадження й адміністрування ефективних систем управління документацією, які орієнтовані на успішне досягнення цілей організації, відповідають законодавчим і нормативним вимогам, допомагають адаптуватися до динамічного ландшафту інформаційного менеджменту. Керуючись нормами ISO 15489:2016, організації можуть досягти більшої ефективності, прозорості та підзвітності у процесах управління документацією, що в підсумку сприятиме довгостроковому успіху та стійкості на ринку [1, с. 9].

Другим стандартом, що має вагоме значення для ефективного використання інноваційних технологій у діловодстві, є ISO 27001:2022 Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements (Інформаційна безпека, кібербезпека та захист конфіденційності. Системи керування інформаційною безпекою. Вимоги) [2, с. 9]. Документ регулює принципи захисту інформації в системах управління документацією, містить рекомендації щодо захисту інформації у сфері впровадження механізмів шифрування під час передавання й зберігання даних, засобів контролю доступу для обмеження несанкціонованого використання документів і визначення процедур реагування на інциденти.

Стандарт також містить вимоги до створення систем управління документацією в організаціях, зокрема: визначення сфери застосування системи, політики та цілей інформаційної безпеки; оцінювання ризиків; використання засобів контролю для зменшення ризиків; моніторинг ефективності системи.

У стандарті ISO 27001:2022 наголошено на потребі постійного вдосконалення процесів інформаційної безпеки. Організації зобов'язані регулярно моніторити та оновлювати системи управління документацією, щоб реагувати на нові загрози, технологічні досягнення та зміни в організаційному контексті.

Загалом, стандарт ISO 27001:2022 регламентує питання управління ризиками й вимагає від організацій виявляти, оцінювати та зменшувати ризики для своїх інформаційних активів, враховуючи такі чинники, як ймовірність виникнення загроз та їх потенційний вплив на діяльність. Проводячи оцінювання ризиків і впроваджуючи відповідні засоби контролю, організації спроможні ефективно захищати інформаційні активи та підтримувати їх конфіденційність, цілісність і доступність.

Однією з головних переваг стандарту ISO 27001:2022 є гнучкість, що дає змогу будь-яким організаціям адаптувати системи управління документацією до внутрішніх потреб. Документ заохочує організації узгоджувати цілі інформаційної безпеки з бізнес-цілями, забезпечуючи інтеграцію аспектів інформаційної безпеки у процеси ухвалення рішень на всіх рівнях. Упровадження стандарту надасть можливість організаціям розробляти нові системи управління документацією, ефективно запобігати ризикам і захищати важливу інформацію [2, с. 9].

У контексті впровадження інноваційних технологій важливою є інтеграція з різноманітними системами й технологіями для стандартизації процесів опису, зберігання та обміну метаданими. Одним з основних стандартів, який регулює керування метаданими, пов'язаними із записами, є ISO 23081-1:2017 Information and documentation — Records management processes — Metadata for records. — Part 1: Principles (Інформація та документація. Процеси керування записами. Метадані щодо записів. Частина 1: Принципи) [3]. Метадані відіграють важливу роль в описі змісту й структури документів, спрощуючи їх ідентифікацію, пошук та управління.

У стандарті окреслено принципи створення й використання метаданих для записів та управління ними; акцентовано на важливому значенні узгодженості, точності й релевантності. Документ визначає метадані як структуровану інформацію, що описує характеристики записів і процеси управління ними, охоплюючи створення, контроль, доступ та використання. Застосовуючи узгоджені стандарти й практики метаданих, організації можуть гарантувати, що записи залишатимуться зрозумілими, автентичними та достовірними тривалий період.

У ISO 23081-1:2017 подано рекомендації щодо розроблення схем метаданих, які віддзеркалюють властивості та атрибути записів, як-от назва, автор, дата створення, тема, формат і місцезнаходження. У документі наголошено на потребі взаємодії та сумісності між різними схемами метаданих і системами, що дає змогу

безперешкодно обмінюватись інформацією та спільно використовувати записи через організаційні платформи.

Стандарт також регулює аспекти якості метаданих та управління ними, чіткі політики, процедури й відповідальність за управління метаданими впродовж життєвого циклу записів. ISO 23081-1:2017 заохочує організації створювати реєстри та сховища метаданих для централізації й стандартизації управління ними, забезпечуючи послідовність та узгодженість між різними системами записів і додатками.

Документ регламентує питання повторного використання метаданих у різних системах записів і додатках, зменшуючи надмірність та підвищуючи узгодженість і цілісність інформації. Застосовуючи стандартизовані схеми метаданих і реєстри, організації можуть впорядковувати процеси управління документацією, вдосконалювати пошук інформації та доступ до неї, а також забезпечувати відповідність нормативним вимогам і найкращим практикам.

Отже, стандарт ISO 23081-1:2017 є цінним ресурсом для організацій, які прагнуть оптимізувати процеси управління документацією за допомогою ефективного управління метаданими. Норми стандарту є базою для розроблення й впровадження схем метаданих, які підтримують ефективне використання записів, що сприяє вдосконаленню процесів управління інформацією й ухвалення рішень. Керуючи ISO 23081-1:2017, організації можуть гарантувати, що їхні записи залишатимуться доступними, надійними та придатними до використання тривалий час, що дасть змогу успішно досягати бізнес-цілей і виконувати регуляторні зобов'язання [3, с. 9].

Упровадження інноваційних технологій у документаційне забезпечення в Україні має враховувати потреби організацій і міжнародний досвід; спрямовано на забезпечення функціонування сталої та ефективної системи управління документацією; передбачає залучення зацікавлених сторін, розширення спектра потенційних можливостей та постійне оцінювання.

У міжнародних стандартах наголошено на потребі підвищення можливостей організацій до впровадження ІТ, що передбачає забезпечення ресурсів для навчання персоналу з метою вдосконалення навичок і знань з ефективного використання новітніх технологій. Навчальні програми також доцільно спрямувати на ознайомлення персоналу з особливостями та функціями систем електронного документообігу, принципами управління метаданими й дотримання міжнародних стандартів, зокрема ISO 15489:2016, ISO 27001:2022 та ISO 23081-1:2017.

Висновки. Упровадження зазначених стандартів у діяльність організацій є вагомим чинником вдосконалення систем управління документацією. Орієнтуючись на міжнародно визнані практики й досвід, зосередившись на залученні зацікавлених сторін, розбудові потенціалу, постійному оцінюванні ризиків у сфері інформаційної безпеки, перевірці ефективності системи документаційного забезпечення, організації спроможні досягти стійкої та ефективної трансформації процесів документування, підвищити їх ефективність, прозорість і надійність. Дотримання стандартів не лише підвищує довіру до організації, а й зміцнює її конкурентні позиції на світовому ринку, демонструючи спрямованість на якість, безпеку та виконання нормативних вимог.

Список бібліографічних посилань

1. ISO 15489-1:2016. Information and documentation — Records management — Part 1: Concepts and principles (Інформація та документація. Керування записами. Частина 1. Поняття та принципи). URL: <https://www.iso.org/ru/standard/62542.html>.
2. ISO/IEC 27001:2022. Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements (Інформаційна безпека, кібербезпека та захист конфіденційності. Системи керування інформаційною безпекою. Вимоги). URL: <https://www.iso.org/ru/standard/27001>.
3. ISO 23081-1:2017. Information and documentation — Records management processes — Metadata for records — Part 1: Principles. (Інформація та документація. Процеси керування записами. Метадані щодо записів. Частина 1. Принципи). URL: <https://www.iso.org/ru/standard/73172.html>.
4. Žumer V. Mednarodni standard ISO 15489 in upravljanje dokumentacije v organih javne uprave, gospodarskih družbah, podjetjih in zavodih v Sloveniji. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*. 2011. Vol. 10. P. 113—132.
5. Тур О. М., Шабуніна В. В. Стандарти ISO, присвячені процесам оцифровування, конверсії та міграції документів. URL: <https://www.academia.edu/download/103293111/189581.pdf>.
6. Калінічева Г. І., Романовський Р. В. Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні. URL: <http://surl.li/ununy>.
7. Тур О. М. Огляд міжнародних нормативних актів (стандартів) у сфері інформації та документації. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_3_2.

Kateryna Palichuk,
5th year Student (master's level),
National University "Ostroh Academy",
specialty 029 "Information, library and archival affairs"

International experience and standards of implementation of innovative technologies in document management in Ukraine

The article discusses international experience and standards of implementation of innovative technologies in the processes of document management, which significantly affects the efficiency of the organization and contributes to the rapid and effective development of information technology. One of the main goals of information technology implementation is to ensure efficient document management, which includes the creation, implementation, processing, storage and transfer of documents. Therefore, the implementation of electronic document management systems and document automation is an important element of using international standards to develop strategies that include effective recommendations adapted to local requirements. Such integration will help improve document management systems, increase efficiency and transparency.

Keywords: innovative technologies; standards; management; efficiency; organization; international standards; recommendations

References

1. ISO 15489-1:2016. Information and documentation — Records management — Part 1: Concepts and principles. (2016). Available at: <https://www.iso.org/ru/standard/62542.html>.
2. ISO/IEC 27001:2022. Information security, cybersecurity and privacy protection — Information security management systems — Requirements. (2022). URL: <https://www.iso.org/ru/standard/27001>.
3. ISO 23081-1:2017. Information and documentation — Records management processes — Metadata for records — Part 1: Principles. (2017). URL: <https://www.iso.org/ru/standard/73172.html>.
4. Žumer V. (2011). Mednarodni standard ISO 15489 in upravljanje dokumentacije v organih javne uprave, gospodarskih družbah, podjetjih in zavodih v Sloveniji. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja*, 10, pp. 113—132.
5. Tur O. M. & Shabunina V. V. (2019). Standarti ISO, prisvyacheni procesam ocifrovuvannya, konversiyi ta migraciyi dokumentiv. Available at: <https://www.academia.edu/download/103293111/189581.pdf>.
6. Kalinicheva G. I. & Romanovskij R. V. (2015). Mizhnarodni standarti u sferi arhivnoyi spravi ta keruvannya dokumentacijnimi procesami: problemi harmonizaciyi v Ukraini. Available at: <http://surl.li/ununy>.
7. Tur O. M. (2011). Oglyad mizhnarodnih normativnih aktiv (standartiv) u sferi informaciyi ta dokumentaciyi. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2011_3_2.

Надійшла до редакції 9 липня 2024 року

ІСТОРИЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 02:001(438)-051Пел(092):097](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).45-50

Тетяна Якубова,
кандидатка історичних наук, наукова співробітниця НБУВ,
e-mail: tanya.yakubova@ukr.net

Ярослав Матвійшин,
кандидат фізико-математичних наук (історія науки і техніки),
професор Міжнародної академії наук у Сан-Маріно,
e-mail: matviyishyn_jaroslav@ukr.net

Професор Віленського університету Міхал Пелка-Полінський: дослідження наукового доробку та книжкових знаків*

Рукописи праць М Пелкі-Полінського зберігаються у фондах Бібліотеки імені Врублевських Литовської академії наук та її електронному каталозі.

Рукопис праці "*Gnomonika*" ([S.l., 18-], 36 p.; шифр: Bendrasis fondas. F.9. Raide P.) — це дослідження (автограф) математика та бібліографа

М. Пелкі-Полінського з питань гномоніки, в якому він пояснює теорію компасів і сонячних годинників, способи їх зображення. Дослідження містить формули та сім креслень.

Рукопис праці М. Пелкі-Полінського "*Spis autorów którzy pisali o plynach*" (1816, 50 p.; шифр: Bendrasis fondas. F.9. Raide P.) є оглядом

* Закінчення. Початок див.: Вісник Книжкової палати. 2024. № 7. С. 44—52.

© Якубова Т, Матвійшин Я., 2024

досліджень руху рідини у 1565—1811 рр. Праця, котру автор надіслав до Віленського університету, містить передмову, хронологічну бібліографію й алфавітний покажчик авторів.

Рукопис праці М. Пелкі-Полінського "*Ogólne zrównania ruchu płynia*" ([1816], 38; [1] p.; шифр: Bendrasis fondas. F. 9. Raide P.) — дослідження щодо порівняння руху рідини, яке містить формули та креслення. У передмові автор зазначив, що це третя праця такої тематики, написана у вільний час і передана до Віленського університету (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka. Rankraščių katalogas; <http://aleph.library.lt>).

В ЕК Бібліотеки імені Врублевських Литовської Академії наук (The Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences) наявна книга *Poliński, Michał Pelka, 1784—1848. O geodezyi / przez Michała Pelkę Polińskiego, W Wilnie, 1816 (W Wilnie : Druk J. Zawadzkiego), [6], 58 p.* (<https://elibrary.mab.lt/handle/1/24246>).

Книги авторства М. Пелкі-Полінського "*Początki trygonometrii płaskiej*" (W Wilnie : W Drukarni Dyecezalnej u XX Missyonarzów, 1816; "*Początki trygonometrii płaskiej*". W Wilnie : W drukarni B. Neumana, 1828 представлено в електронному каталозі польської цифрової бібліотеки Bialska biblioteka cyfrowa (<http://bbc.mbp.org.pl/dlibra/docmetadata>).

Рукопис "Щоденника" М. Пелкі-Полінського зберігається у фондах Бібліотеки Народової у Варшаві (далі — BN). Цифрову копію розміщено на сайті BN: *Poliński, Michał Pelka (1784—1848). Autor. [Dziennik z lat 1833—1848 i inne materiały]. 1824—1848. Rękopisy. Biblioteka Narodowa. Domena Publiczna. Informacje. 359 s.* (<https://fbc.pionier.net.pl>).

Рукописний польськомовний "Щоденник" М. Пелкі-Полінського за 1833—1848 рр., містить щомісячні власноручні записи вченого на понад 300 сторінках, зокрема історичні матеріали пов'язані з Польщею, Литвою, Україною, відомості про суспільне, політичне, наукове, релігійне життя у Вільно, записи про різні події в Литві та Польщі, очевидцем яких він був, інформацію щодо наукових контактів та особисте листування. У "Щоденнику" також знаходимо опис історичних подій щодо арешту у Вільно 1833 р. співвітчизників після національно-визвольного Листопадового повстання 1830—1831 рр. поляків і литовців. Зосібна, автор писав про заарештованих у Вільно представників польської інтелігенції, переважно освітян, науковців, релігійних діячів. Деяких із них учений знав і підтримував з ними наукові контакти до арештів. Отже, М. Полінський, описавши в "Щоденнику"

трагічні події у Вільно, продовжував свою освітянську та наукову роботу в Литві, контактуючи також і з науковцями, біографії яких були пов'язані з Україною. Про це свідчить, зокрема, запис, датований жовтнем 1833 р., в якому науковець зазначив, що був у П. Грубера — помічника куратора Відділу білоруського та домовився з ним до 10 листопада виправити й укомплектувати папери Комісії шкільної його відділу.

18 березня 1834 р. М. Пелка-Полінський зробив запис у "Щоденнику" про те, що до Вільна прибув П. Кукольник (1804—1848; доктор права Віденського університету, який викладав у Віленському університеті, син професора Замосцького ліцею, західноукраїнського юриста В. Кукольника, який після повернення з Петербурга в Україну брав участь у заснуванні Ніжинського педагогічного інституту. Брат П. Кукольника — письменник Н. Кукольник — уперше зустрівся з Т. Шевченком у Вільно й згодом долучився до викупу українського поета з кріпацтва). 26 березня 1834 р. уміщено запис про лист М. Пелкі-Полінського до декана Навчального округу про належну для вченого платню в 150 рублів від 1 вересня 1834 р. Також 26 березня 1834 р. науковець зробив запис про свій лист щодо різних освітянських і наукових справ, написаний у Вільно до П. Кукольника. Ймовірно, завдяки науковим контактам та листуванню з ним у Вільно М. Пелка-Полінський мав відомості про його брата письменника Н. Кукольника й твори Т. Шевченка, які здобули велику популярність серед польської інтелігенції. Сплеск інтересу до творчості Кобзаря відбувся напередодні повстання 1863—1864 рр., зокрема й у Вільно. Про це свідчать праці польського письменника Л. Совінського (1831—1887) про Т. Шевченка, його переклади віршів поета, видані у Вільно в 1860-х рр.

У березні 1834 р. М. Пелка-Полінський записав у "Щоденнику" відомості про те, що В. Гурський разом зі С. Стубелевичем (йдеться про знаного фізика з Волині) відправлені до Варшави за дорученням губернатора віленського, цивільного радника Дапелямаєра, з листом від М. Новосільцева до Строганова — президента Комісії зі справ внутрішніх.

Цифрова копія книги *Michał Pelka Poliński (1784—1848). Początki trygonometrii płaskiej / przez Michała Pelkę Polińskiego. Wilno : Drukarnia B. Neumana, 1828* розміщена на сайті польської бібліотеки Biblioteka Główna AGH (<http://www.bg.agh.edu.pl>).

Цифрова копія книги М. Пелкі-Полінського "*O Geodezyi*" (Вільно, 1816) із фондів Австрій-

ської національної бібліотеки у Відні містить дарчий напис автора латиною "Caesareae Regiae Bibliothecae dono dat Auctor". (https://books.google.com.ua/books?id=a59bAAAACAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false).

Дарчий напис автора латиною "Caesareae Regiae Bibliothecae dono dat Auctor" розміщено на титульному аркуші книги *"Początki trygonometrii płaskiej" (W Wilnie : W Drukarni Dyecezalney u XX Misyonarzów, 1816)* із фондів Австрійської національної бібліотеки у Відні. На сторінках книги наявна чорна кругла печатка "KAISERLICHE KOENIGLICHE HOFBIBLIOTHEK". У цій математичній праці М. Пелка-Полінський посилається на підручники Лакруа (Lacroix, Paris, 1810), тригонометрію Каньолі (Cagnoli, переклад італійського автора французькою мовою, 2-ге вид., Париж, 1808). М. Пелка-Полінський також подає короткі відомості з історії тригонометрії (від Птоломея до Ретика), щодо логарифмів та їх застосування, наводить низку практичних задач на застосування тригонометрії (<https://play.google.com/books/reader?id=dW5VAAAACAAJ&pg=GBS.PP2&hl=ru>).

Цифрова копія книги *"Początki trygonometrii płaskiej" (W Wilnie : W Drukarni Dyecezalney u XX Misyonarzów, 1816)* із фондів Баварської державної бібліотеки в Мюнхені містить зображення (на аркуші з текстом про цензурний дозвіл на друкування книги) овальної чорної печатки "Bayerische Staatsbibliothek München" (<http://books.google.com>).

Отже, книги авторства М. Пелкі-Полінського нині зберігаються у фондах великих бібліотек України, Литви, Польщі, Німеччини, Австрії та містять унікальні книжкові знаки, які підтверджують наукові зв'язки вченого. Його книжкові дари європейським книгозбірням мають авторські дарчі написи та свідчать про небайдужість до розвитку наукових зібрань в європейських країнах, зокрема і в Україні.

Висновки. Книги математика, фізика та бібліофіла М. Пелкі-Полінського широко використовували в навчальних закладах, наукових колах, бібліотеках Польщі, Литви, Австрії, Італії, Німеччини, Франції, України. Видання надходили до університетських і публічних бібліотек європейських країн, бібліотеки Вищої Волинської гімназії в Кременці, бібліотеки Університету Св. Володимира в Києві, приватних бібліотек польських та українських науковців, бібліофілів.

Книги М. Пелкі-Полінського, що зберігаються у фондах ЛННБУ, підтверджують той факт, що

наукова спадщина вченого позитивно впливала на світогляд львівських науковців і розвиток математичних, природничих наук у Львові та Галичині.

Академічна та бібліотечна спадщина М. Пелкі-Полінського є цікавою в науковому аспекті, тому її вивчають сучасні дослідники історії науки й історії бібліотечної справи в Україні, Польщі, Литві. У фондах наукових бібліотек зазначених європейських країн зберігаються книги та рукописи М. Пелкі-Полінського, які становлять перспективу досліджень у галузі сучасного книгознавства й історії науки.

Книги авторства М. Пелкі-Полінського з фондів ВБЗІК ІК НБУВ містять унікальні книжкові знаки, атрибуція та вивчення яких дали змогу здобути відомості про наукові та педагогічні вподобання вченого. Книгознавчі відомості щодо видань авторства М. Пелкі-Полінського з фондів ВБЗІК ІК НБУВ зумовили перспективну тему наукових досліджень щодо впливу його праць на викладання математики у Волинському ліцеї в Кременці й Університеті Св. Володимира в Києві, про інтерес науковця до надходження його книг до бібліотеки Волинського ліцею. Проаналізовані книжкові знаки на книгах М. Пелкі-Полінського є джерелом книгознавчої інформації про колекціонування цих видань польськими бібліофілами на теренах України, про надходження книг ученого у фонди бібліотеки Університету Св. Володимира, що позитивно позначилося на викладанні математики й природничих наук у цьому навчальному закладі у ХІХ ст. Книжкові знаки на книгах М. Пелкі-Полінського з фондів ВБЗІК ІК НБУВ також дали змогу здобути книгознавчі відомості про власників видань, побутування цієї літератури на теренах України й Польщі у ХІХ ст.

За результатами дослідження цифрових копій книг та автографів на них М. Пелкі-Полінського зі сторінок інтернет-ресурсів європейських бібліотек здобуто книгознавчі відомості щодо рукописних і книжкових дарів М. Пелкі-Полінського у фонди бібліотек Литви, Австрії, збереження його книг у Баварській державній бібліотеці в Мюнхені, польських книгозбірнях.

"Щоденник" (1833—1848) М. Пелкі-Полінського з бібліотечних фондів ВВ в Варшаві містить відомості щодо українсько-польських наукових і культурних зв'язків у першій половині ХІХ ст., оскільки вчений підтримував контакти з науковцями Віленського університету, які були пов'язані з Україною й захоплювалися творчістю Т. Шевченка.

Перспективою подальших досліджень є вивчення книжкових знаків на виданнях М. Пелкі-Полінського у фондах бібліотек Польщі й України та поглиблене студювання його щоденникових записів, зокрема за 1833—1848 рр.,

щодо контактів з науковцями, діячами культури, біографії яких пов'язані з Україною; визначення ролі цих зв'язків для формування світогляду вченого, впливу його внеску на бібліотечну, освітянську, наукову діяльність на українських теренах.

Список бібліографічних посилань

1. Матвіїшин Я. О. Математик-педагог Юзеф Чех (1762—1810) — перший директор Вищої Волинської гімназії. С. 1—36. URL: <http://academia.edu/37327582> (дата звернення: 4.03.2022).
2. Кравчук Л. Студії професора Віленського університету С. Стубелевича в західноєвропейських наукових школах (1802—1804 рр.). *Питання історії науки і техніки* 2008. № 4. С. 50—58.
3. Sokołowski A. Dzieje porozbiorowe narodu polskiego ilustrowane. Warszawa, 1904. T. 2. Cz. 1. [6]. 532 s.
4. Gloger Z. Pisma rozproszone. 1863—1876. T. 1. Białystok, 2014. Julian Bartoszewicz 1821—1870. S. 432—456. URL: <https://ksiaznicapodlaska.pl/site/gloger/t1/VI.pdf> (дата звернення: 4.03.2022).
5. Dianni J. Trygonometria w polskich pracach matematycznych do końca XIX wieku. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*. 1974. 19 (2). S. 247—269.
6. Witek A. E. Analiza historyczno-porównawcza języka matematyki z zakresu trygonometrii na podstawie podręcznika Michała Pełki Polińskiego Początki trygonometrii płaskiej z 1828 roku. *Problemy Nauk Stosowanych*. 2018. Tom X. S. 1—12. URL: <https://academia.edu/37205476/mgr> (дата звернення: 4.03.2022).
7. Grębski T. O dziełach matematycznych. S. 1. URL: http://www.tomaszgrebski.pl/viewpage.php?page_id=266ech (дата звернення: 27.03.2022).
8. Czech J. Krótki wykład arytmetyki z tablicami / przykłady rachunkowe zawierającymi. Wilno : J. Zawadzki, 1807. 135 s.
9. Zbiór rękopisów Wiktora Gomulickiego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. *Kwartalnik Historyczny*. 1925. R. XXXIX. Vol. 1. S. 317—321.
10. Matvijišyn J. Tyszkowski K. (1894—1940) en Ivivaj Universitato kaj Ossolineum. S. 113. URL: <https://www.academia.edu/33563063/> (дата: звернення 27.03.2022).
11. Bartnicka K. Człowiek uniwersytetu: Michał Pełka-Poliński (1783—1848). Kariera akademicka ubogiego szlachcica na Uniwersytecie Wileńskim. Część I. *Rozprawy z dziejów oświaty*. 2002. T. XLI (41). S. 75—91.
12. Pełka Poliński M. Początki trygonometrii płaskiej. W Wilnie : W drukarni B. Neumana, 1828. [2]; VII; 98; 60 s.
13. Колесник Е. А. Книжные коллекции Центральной научной библиотеки Академии наук УССР. Киев : Наукова думка, 1988. 113 с.
14. Pełka Poliński M. O Geodezyi. W Wilnie : Drukiem Iózefa Zawadzkiego typografa Imper. Wilen. Uniwer, 1816. 58 s.
15. Pełka Poliński M. Początki trygonometrii płaskiej. W Wilnie : W Drukarni Dyecezalney u XX. Missyonarzów, 1816. 80, [9] s.
16. Жемайтис З. Физико-математические науки в старом Вильнюском университете (1579—1832). *Литовский математический сборник / Lietuvos matematikos rinkinis*. 1962. № 2. С. 289—317.
17. Banionis Juozas. Matematinė mintis Lietuvoje: (istorinė apžvalga iki 1832 m.). Vilnius, 2001. P. 68. URL: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora> (дата звернення: 4.03.2022).
18. Milinkevičiūtė Daiva. Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803—1832) profesorių ir adjunktų kolektyvinė biografija: Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, Istorija ir archeologija H 005. Vilnius, 2020. P. 307—310. URL: <http://file:///C:/Users/%D%A2/Downloads/72291526MAIN> (дата звернення: 4.03.2022).
19. Шендеровський В. А., Кравчук Л. В. З історії розвитку науки про електромагнетизм. С. 169—181. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/3491f154-2b05-4d73-973a-32f7c0ec7101/content> (дата звернення: 28.01.2024).
20. Bieliński J. Uniwersytet Wileński (1579—1831). Tom II. Kraków : Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1899—1900. 838 s.
21. Sobieszkańskiego F. M. Bieg życia i prace naukowe Michała Pełki Polińskiego. *Biblioteka Warszawska*. Tom czwarty. Ogólnego zbioru. Tom XXXII. Warszawa : W Drukarni Stanisława Strąbskiego, 1848. S. 173—177.
22. Качур І. Діяльність родини Шліхтинів (1755—1785) у контексті приватного книговидання Львова XVIII століття : монографія-каталог. Львів : ЛННБ України ім. В. Стефаника, 2021. 450 с.
23. Ясіновський Ю. П. Бібліотека Наукового Товариства імені Шевченка у Львові. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В. Редкол.: В. А. Смолій (голова) [та ін.]. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2003. 688 с. С. 1. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S& (дата звернення: 15.06.2024).
24. Ryszard L. Literackie podsumowania polsko-hebrajskie i polsko-izraelskie / red. i oprac. Michał Siedlecki, Jarosław Ławski, posłowie Barbara Olech. Białystok: Katedra Badań Filologicznych "Wschód—Zachód", Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, 2014. 256 s.
25. Tarnowska B. (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski). Literatura i pamięć literackie podsumowania Ryszarda Löwa. Archiwum emigracji. Studia — Szkice — Dokumenty. Toruń, 2014, Zeszyt 1—2 (20—21). S. 259—262.

26. Drungilienė G. Pełka-Poliński, Michał (Mykolas Pelka-Polinskis). P. 1—2. URL: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/24246> (дата звернення: 18.06.2024).
27. Walczak S. Akademia Wileńska a rozwój polskiej geodezji w latach 1579—1832. Muzeum i Wystaw Stowarzyszenia Geodetów Polskich. Warszawa, 1989. 16 s. URL: https://pbc.gda.pl/Content/65929/Stanislaw_Walczak_Akademia_Wilenska_pdf (дата звернення: 18.06.2024).

Tetyana Yakubova,
PhD of Historical Sciences,
Research Fellow of the Library and Historical Collections Department at VNLU
Yaroslav Matviyshyn,
PhD of Physical and Mathematical Sciences (historian of science and technology),
Professor of the International Academy of San Marino
Vilnius University professor Michał Pełka-Poliński:
research of scientific work and book marks

The article examines the books of Vilnius University professor Michał Pełki-Poliński from the collection of the library of St. Volodymyr University, the collection "Library of the Volyn Lyceum", from the collection of literature in Polish of the department of library collections and historical collections of the Institute of Bibliography of the Vernadskyi National Library of Ukraine. The results of the research of Ukrainian, Polish, and Lithuanian researchers, which contain materials about the scientific activity of Michał Pełka-Poliński, are analyzed and his important role in the development of mathematical science in Lithuania and Poland is emphasized, the influence of his works on the teaching of mathematics in educational institutions of Galicia and Volyn. Information about the scientist's scientific work is provided, his scientific connections with Ukraine are noted. Bibliographical information about books authored by Polinsky from the funds of the Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. His printed and handwritten works are indicated, his library work, his bibliophile preferences, and collecting achievements are highlighted. Bibliographical and historical information about books from his private library is provided and information about its history is presented. Bibliographical materials on the study and attribution of book marks on the books of Michał Pełka-Poliński are represented.

Keywords: Michał Pełka-Poliński; book marks; attribution; library funds; book culture

References

1. Matviishyn Ya. O. (2024). *Matematyk-pedahoh Yuzef Chekh (1762—1810) — pershyi dyrektor Vyshchoi Volynskoi himnazii*. [Online]. Available at: <http://academia.edu/37327582>. [Accessed 4.03.2022].
2. Kravchuk L. (2008). Studii profesora Vilenskoho universytetu S. Stobulevycha v zakhidnoievropeiskykh naukovykh shkolakh (1802—1804 rr.). *Pytannia istorii nauky i tekhniki*, 4, pp. 50—58.
3. Sokołowski A. (1904). *Dzieje porozbiorowe narodu polskiego ilustrowane*. Warszawa. T. 2. Cz. 1.
4. Gloger Z. (2014). *Pisma rozproszone. 1863—1876. T. 1 Białystok. Julian Bartoszewicz 1821—1870*. [Online]. Available at: <https://ksiaznicapodlaska.pl/site/gloger/t1/VI.pdf>. [Accessed 4.03.2022].
5. Dianni J. (1974). Trygonometria w polskich pracach matematycznych do końca XIX wieku. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 19 (2), pp. 247—269.
6. Witek A. E. (2018). Analiza historyczno-porównawcza języka matematyki z zakresu trygonometrii na podstawie podręcznika Michała Pełki Polińskiego Początki trygonometrii płaskiej z 1828 roku. *Problemy Nauk Stosowanych*. T. X. [Online]. Available at: <https://academia.edu/37205476/mgr>. [Accessed 4.03.2022].
7. Grębski T. (2024). *O dziełach matematycznych*. [Online]. Available at: http://www.tomaszgrebski.pl/viewpage.php?page_id=266ech. [Accessed 27.03.2022].
8. Czech J. (1807). *Krótki wykład arytmetyki z tablicami / przykłady rachunkowe zawierajacemi*. Wilno : J. Zawadzki.
9. Zbiór rękopisów Wiktora Gomulickiego w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie. (1925). *Kwartalnik Historyczny*. R. XXXIX, 1.
10. Matviishiyn J. (2024). *Tyszkowski K. (1894—1940) en Ivivaj Universitato kaj Ossolineum*. [Online]. Available at: <https://www.academia.edu/33563063/>. [Accessed 27.03.2022].
11. Bartnicka K. (2002). Człowiek uniwersytetu: Michał Pełka-Poliński (1783—1848). Kariera akademicka ubogiego szlachcica na Uniwersytecie Wileńskim. Część I. *Rozprawy z dziejów oświaty*. XLI (41), pp. 75—91.
12. Pełka Poliński M. (1828). *Początki trygonometrii płaskiej*. W Wilnie : W drukarni B. Neumana.
13. Kolesnyk E. A. (1988). *Knyzhnye kolleksyy Tsentralnoi nauchnoi byblyoteki Akademyy nauk USSR*. Kiev: Naukova dumka.
14. Pełka Poliński M. (1816). *O Geodezyi*. W Wilnie : Drukiem Iózefa Zawadzkiego typografa Imper. Wilen. Uniwer.
15. Pełka Poliński M. (1816). *Początki trygonometrii płaskiej*. W Wilnie : W Drukarni Dyecezalney u XX. Missyonarzów.
16. Zhemaitys Z. (1962). Fyzyko-matematicheskye nauky v starom Vylniuskom unyversytete (1579—1832). *Lietuvos matematikos rinkinis*, 2, pp. 289—317.

17. Banionis J. (2001). *Matematinė mintis Lietuvoje: (istorinė apžvalga iki 1832 m.)*. Vilnius. [Online]. Available at: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora>. [Accessed 4.03.2022].
18. Milinkevičiūtė D. (2020). *Imperatoriškojo Vilniaus universiteto (1803—1832) profesorų ir adjunktų kolektyvinė biografija: Daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, Istorija ir archeologija H 005*. Vilnius. P. 307—310. [Online]. Available at: <http://file:///C:/Users/%D%A2/Downloads/72291526MAIN>. [Accessed 4.03.2022].
19. Shenderovskiy V. A. & Kravchuk L. V. (2024). *Z istorii rozvytku nauky pro elektromahnyetizm*. [Online]. Available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/3491f154-2b05-4d73-973a-32f7c0ec7101/content>. [Accessed 28.01.2024].
20. Bieliński J. (1899—1900). *Uniwersytet Wileński (1579—1831)*. Tom II. Kraków: Druk W. L. Anczyca i Spółki.
21. Sobieszczkańskiego F. M. (1848). Bieg życia i prace naukowe Michała Pełki Polińskiego. *Biblioteka Warszawska*. Tom czwarty. Ogólnego zbioru. Tom XXXII. Warszawa: W Drukarni Stanisława Strąbskiego, pp. 173—177.
22. Kachur I. (2021). *Diiialnist rodyny Shlikhtyniv (1755—1785) u konteksti pryvatnoho knyhovydannia Lvova XVIII stolittia* : monohrafiia-kataloh. Lviv: LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka.
23. Yasinovskiy Yu. P. (2003). Biblioteka Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka u Lvovi. *Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 1: A-V. Redkol.: V. A. Smolii (holova) [ta in.]*. Kyiv: Naukova dumka. [Online]. Available at: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&. [Accessed 15.06.2024].
24. Ryszard L. (2014). *Literackie podsumowania polsko-hebrajskie i polsko-izraelskie*. Red. i oprac. Michał Siedlecki, Jarosław Ławski, posłowie Barbara Olech. Białystok: Katedra Badań Filologicznych "Wschód—Zachód", Wydział Filologiczny Uniwersytetu w Białymstoku.
25. Tarnowska B. (2014). *Literatura i pamięć literackie podsumowania Ryszarda Löwa*. Archiwum emigracji. Studia — Szkice — Dokumenty. Toruń, Rok 2014, Zeszyt 1—2 (20—21) pp. 259—262.
26. Drungilienė G. (2024). *Pelka-Poliński, Michał (Mykolas Pelka-Polinskis)*. [Online]. Available at: <https://elibrary.mab.lt/handle/1/24246>. [Accessed 18.06.2024].
27. Walczak S. (1989). *Akademia Wileńska a rozwój polskiej geodezji w latach 1579—1832*. Muzeum i Wystaw Stowarzyszenia Geodetów Polskich. Warszawa. [Online]. Available at: https://pbc.gda.pl/Content/65929/Stanislaw_Walczak_Akademia_Wilenska_pdf. [Accessed 18.06.2024].

Надійшла до редакції 6 липня 2024 року

УДК 94(37):355.233]:001.891](045)
DOI: 10.36273/2076-9555.2024.8(337).50-52

Микола Олійник,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри медіакомунікацій, інформаційної та книжкової справи

Інституту медіатехнологій та поліграфії НУ "Львівська політехніка",

e-mail: kolja4791@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1103-9707>

Особливості теоретичного навчання давньоримських військових

Мета статті. Дослідити специфіку навчання вищих офіцерів римської армії пізньореспубліканського періоду та раннього принципату. Окреслити особливості вивчення військової теорії старшим командним складом легіону, а також довести ймовірну наявність спеціалізованих бібліотек у римської еліти, які склалися з творів військової літератури грецьких і римських авторів. **Методологія дослідження.** Використано такі методи: порівняльний, аналізу, синтезу та аналітичного аналізу. **Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що вперше комплексно розглянуто проблему військової освіти у Стародавньому Римі. Зокрема, проаналізовано особливості вивчення теорії військової справи не лише представниками вищого військового командування — вихідцями із нобілітету, а також і "новими людьми" (*homines novi*) — представниками вершицького стану (*equites*). **Висновки.** Доведено, що вищі офіцери не були анальфабетами у військовій справі й доволі успішно виконували поставлені завдання і на адміністративній ниві, і на полі бою. Визначено, що до кола обов'язків вищого офіцерського складу римської армії, зокрема воєначальників, окрім знань та умінь із галузі військового мистецтва, входило й розуміння психології простих вояків і мистецтво красномовства (риторики). Останнього набували здебільшого не з досвіду, а завдяки вивченню творів грецьких ораторів і філософів.

Ключові слова: посібники; професійність; римська армія; офіцери; полководець; *viri militares*

Постановка проблеми. У середовищі дослідників тривалий час точаться суперечки щодо професійності середніх і вищих офіцерів давньоримського війська, їхньої компетенції як військо-

вих спеціалістів, насамперед командувачів і штабів (легати квестори, трибуни й префекти). Є припущення, що вже тоді вони могли використовувати посібники з військової організації (окрім збе-

режених до нашого часу праць Онасандра та Вегеція). Враховуючи, що в республіканський період діяла вимога набуття певного військового досвіду (10 років перебування у війську перед отриманням цивільних посад), тривала служба у гарнізонах потребувала відповідних знань, передусім у трибунів. Саме останніх вважають "дилетантами" на відміну від "справжніх професіоналів" — нижчих офіцерів (центуріонів і декуріонів). Ймовірно, що наприкінці періоду республіки десятирічний термін було скасовано, але практика служби для трибунів-латіклавіїв (сенаторського рангу) та трибунів-ангустіклавіїв (вершницького рангу) залишалася. Результатом військового професіоналізму насамперед була постійна служба, але в період принципату серед трибунів з'явився прошарок "військових людей" чи "військових мужів" (*virī militares*) аристократичного походження, які при головнокомандувачі чи легаті набували особливого досвіду військового командування.

Пропоноване дослідження покликано з'ясувати, чи користувалися полководці та їхній штаб трактатами й посібниками з військової справи.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемою теоретичного навчання вищих римських офіцерів чи не вперше зацікавився британський учений Б. Кемпбелл — автор спеціальних досліджень, які проливають світло на професійність військових Стародавнього Риму. Одне з них присвячено теоретичному навчанню вищих офіцерів [7], два інші: стаття [9] і підрозділ в монографії ("Professional officers? Factors in the Appointment of army commanders") [8, p. 325—347], містять аналіз особливостей професійних компетентностей командувачів легіонів, зокрема й щодо обізнаності з військовою літературою [8, p. 325—327].

Дослідник давньоримської армії Дж. Ітон на сторінках своєї праці продовжив дебати щодо професійної компетенції офіцерів вищого щабля. Його монографія є розширеною докторською дисертацією, виконаною під керівництвом Б. Кемпбелла [12].

Спростування кліше про вище командування з нобілітету як про некомпетентних дилетантів наявно в дослідженнях Е. Голдсуорсі [11], Я. Ле Боека [2], О. Махлаюка [3] та С. Перевалова [6]. З цією думкою не погоджуються Дж. Ітон [10] Г. Паркер [14] і М. Жиромські [16].

Мета статті — дослідити особливості навчання вищих офіцерів римської армії пізньореспубліканського періоду та раннього принципату й з'ясувати, чи використовували у цьому процесі літературу військової тематики.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Грецькі й римські античні автори наголошували, що молоді люди шляхетного походження, крім громадянського, повинні були виконувати й військовий обов'язок (Polyb. 11.8.1-2; Cic. De off. 1.71). У Стародавньому Римі військовою справою вважали почесним і важливим заняттям не лише для простих громадян, а й для керівної еліти [8, p. 325—326]. У період імперії республіканська практика проходження військової служби перед сенаторською кар'єрою була обов'язковою. Як за часів республіки, так і за принципату молоді нобілі віком від 19 до 25 років (зазвичай приблизно 20 років. — *Авт.*) повинні були перебувати у війську, що дислокувалося у провінціях. Після вігінтівірату (членство в "колегії двадцяти". — *Авт.*) — початкової фази сенаторської кар'єри — вони розпочинали службу в легіоні як *tribunus laticlavus*. Юнаки діставали посаду трибуна-латіклавія і набиралися військових знань при легаті-пропреторі легіону. Трибун-латіклавій перебував на другому щаблі в ієрархії вищих посад римської армії. Оскільки цей молодий офіцер належав до сенаторського стану, його впізнавали за широкою пурпуровою смугою на туніці (Suet. Div. Aug. 38.2). Незважаючи на надзвичайно короткий термін служби — лише рік, трибун-латіклавій мав власний штаб, канцелярію (*officium*), а також судові (Ios. Flav. Bell. Iud. 3.5.2) і військові повноваження, керував навчаннями вояків (Plin. Pan. 15.4; Veget. 2.12) та виконував роль радника легата (Plin. Ep. 3.20.5; Plin. Pan. 15.2-3; Tac. Agr. 5.1.2; AE. 1981. № 495). За браком останнього трибун-латіклавій його заміщував і у цьому разі мав титул *tribunus prolegato* [2, с. 53]. Окрім того, імператор міг призначати синів сенаторів і префектами кінноти, найімовірніше, легіонної (120 осіб — 4 турми згідно з Йосипом Флавієм (Ios. Flav. Bell. Iud. 3.6.2) — по префекту на дві турми (Suet. Div. Aug. 38.2). *Авт.*). Я. Ле Боек стверджує, що легіонною кіннотою командував *tribunus sexmenstris* (CIL. XIII. № 3162), термін служби якого становив лише шість місяців і який, ймовірно, був еквітом, а не нобілем [2, с. 32, 54, 59, 94; 14, s. 125]. Французький учений доводить, що вихідці з нобілітету могли командувати вексилляціями (підрозділи для виконання спеціальних завдань. — *Авт.*), а при Августі та Тиберії — алами (кінний загін з 500 або 100 осіб. — *Авт.*) [2, с. 41, 57—58]. *Legatus Augusti pro praetore* (намісник провінції; de facto — військово-цивільна посада. — *Авт.*), як і *legatus legionis* (командир легіону. — *Авт.*), також були сенатор-

ського рангу й призначалися імператором зазвичай не більше ніж на два-три роки (Тас. Agr. 7.5.6) [8, р. 372]. За наявності у провінції одного легіону *legatus Augusti pro praetore* також командував цією військовою одиницею. Якщо принцепс був задоволений службою легата, то вона тривала довше (Тас. Ann. 6.39.3). В обов'язки *legati legionis* входило дотримання дисципліни, стройова підготовка, фінансові та судові справи (Plin. Pan. 10.3; Тас. Agr. 7.5.6; Ios. Flav. Bell. Iud. 3.5.2; Veget. 2.9; СІЛ. VIII. № 18042). М. Жиромські стверджує, що посада легата легіону була радше адміністративною, ніж військовою [16, с. 120]. З цим твердженням не можемо погодитися, найімовірніше, польський історик мав на увазі *legatus Augusti pro praetore*, а не *legatus legionis*. Хоча дослідник міг поставити ці посади на один щабель, зважаючи на його позицію щодо специфіки вищих посад у війську та осіб, які їх обіймали.

Окрім легата й трибуна-латіклавія, які були нобілями, вищі командні посади обіймали й представники вершництва — п'ять трибунів-ангустіклавіїв. Якщо латіклавія відрізняла широка пурпурова облямівка, то на одязі латіклавіїв була вишита вузька смуга такого кольору. Вони були старшими за віком (25—30 років) і досвідченішими за колег із сенаторського стану, оскільки отримували посаду з врахуванням попереднього командного досвіду (перед легіоном — командні посади в допоміжних підрозділах. — *Авт.*) [2, с. 54, 58]. Юнаки-нобілі брали участь у засіданнях військової ради легіону, стежили за безпекою воріт табору, поповненням запасів зерна, утриманням госпіталю, а також за правосуддям (СІЛ. VIII. № 18048; Digest. 49.16.12.2; Ios. Flav. Bell. Iud. 3.5.2; Veget. 2.12). Під час бою кожен із них командував двома когортами, тобто тисячею

осіб (Ios. Flav. Bell. Iud. 6.2.5). Стосовно префекта табору (*praefectus castrorum*) і молодших командирів (центуріонів), то вони мали понад десятирічний досвід служби, тобто фактично служінню у війську присвячували все життя.

Чому увагу зосереджено насамперед на вищих офіцерах? Враховуючи короткі терміни їхньої служби згідно з *cursus honorum* (послідовний перелік посад для кар'єри. — *Авт.*), важко відокремити в ньому військові етапи та посади кар'єри для нобілів від суто цивільних, особливо тих, які стосуються вищих магістратур. Постає логічне питання: чи могли легати й трибуни успішно виконувати поставлені завдання під час бойових дій? Адже ані вік, ані короткий термін військової служби на ранніх етапах не сприяли набуттю військового досвіду, а бойового й поготів [6, с. 146]. Часто окремі дослідники римського війська називають офіцерів сенаторського та вершницького рангу "дилетантами" та "любителями", наголошуючи на їхній непрофесійності [3, с. 158—160]. Про це зауважували й давньоримські полководці. Саллюстій наводить промову Марія, де він присоромлює молодих консулів, стверджуючи, що ті навчаються військової справи лише з книг, не беручи участі у війнах (Sall. Bell. Iug. 82.13-14). Цезар у праці "Про Галльську війну" згадує епізод боягузтва трибунів і префектів кінноти через недостатній досвід (Caes. Bell. Gall. 1.39) [1, с. 318; 11, с. 113]. Некомпетентність у військовій справі була притаманною й деяким командирам у період імперії (Тас. Hist. 2.76.4; Тас. Agr. 16.3) та навіть імператорам, наприклад Вітеллію (Тас. Hist. 3.49.3-4, 3.56).

(Далі буде)

Надійшла до редакції 12 серпня 2024 року

До уваги передплатників!

Угоду щодо передплати на видання Книжкової палати України

можна укласти безпосередньо з установою.

Звертайтеся у відділ підготовки та розповсюдження видань

тел. (044) 292-65-73

e-mail: vydannya@ukrbook.net

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21783-11683ПР від 31.12.2015.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 6,05. Тираж 62 пр. Зам. 51.

Журнал надруковано на обладнанні Книжкової палати України

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1954 від 24.09.2004.

До уваги читачів: електронний варіант журналу "Вісник Книжкової палати" ISSN 2076-9555 (онлайн-версія) розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в розділі "Наукова періодика України":

http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VKP/index.html